

TORNAI JÓZSEF

Imádat-dinamit

(AZ ELTŰNT T-RŐL ÁLMODVA)

A szemed, zöld szemed az enyém lett,
egész arcom égett,
nem láttam mást, csak téged.

S az én tekintetem
átrobbant eltűnt szívedig,
mint egy imádat-dinamit.

A lélek

Mindenben van lélek:
százezer név is kevés volna arra,
hogy szót találjak annyi változatra,
amennyit a közömbös természet,
hol elpusztít, hol éltet:

fát, bogarat, hegyet,
vírust, embereket,
cápát, galaxis-sűrűséget.

S hiába, hogy formák
cserélik-bontják egymást,
ami van, halhatatlan
és múltó egyazon pillanatban.

Milliárdnyi évig
tenyészhet, vagy éppígy
csupán másodperc erejéig.
Az anyag és a szellem
fogalma csak fejemben
válík két világgá, de szétfejtetetlen.

ALEXA KÁROLY

A Biblia a XX. században

(SZEMÉLYES QUODLIBET)

2016. november legvégén – az utolsó utáni határidőre – készültem el a tanulmányommal,* aminek megírására pontosan három hónappal azelőtt kaptam felkérést. *P. Vásárhelyi Judittól*, a jeles *Szenczi Molnár*-kutatótól, a Pázmány Péter Egyetem oktatójától és a Széchényi Könyvtár kutatóprofesszorától érkezett egy puhatolózó levél, hogy nem írnék-e egy rövid – 10-12 ezer leütésnyi – vázlatot a Károlyi Biblia határsáról a magyar irodalomban. Abból az alkalomból, hogy a reformáció 500. évfordulóján megjelentetik az 1908-as revideált kiadást, legalábbis az Újszövetséget és a Zsoltárokat. Semmi hivatalos kiadói „háttér”, semminemű szerződés, csupán ez a tályos biztatás: „valami honoráriumot is kilátásba helyezett a Magyar Bibliatársulat Alapítvány főtítkára...” Ahogy az már nálunk bölcsészberkekben szokásos, legalábbis az e tekintetben messzemenően akkurátusabb pártállami idők lejárta után. (Ámbár egyszer az ősidőkben utánaszámoltam, és egy forintnál is kisebb órabér jött ki valami szakrecenzióért.) Most is ez a honoráriumot lebegtető megjegyzés érintett a legkevésbé, annál inkább maga az ügy – a maga személyes „rétegezetségében”. *Judit* levele is hivatkozik szerény pályakezdemsemre, ami a régi magyar irodalom jegyében telt, talán ha („egyetemmel együtt”) hét-nyolc évig, ekkor – a hetvenes évek elején – találkoztunk is, valami diákköri eseményen tettem rá kedvező benyomást. Azóta messze kerültem a magyar reneszánsz és barokk századoktól, de igazából soha nem váltam el tőlük. Még akár a politikai retorika „művelése” során sem esett nehezemre egy-egy életerős XVII. századi gyalázkodást ellenfeleimre idéznem, és alighanem kevés olyan kritikusa van a legújabb irodalomnak – nem érdem: beszédmód! –, akinek nem okoz gondot párhuzamot vonni (találomra mondva) egy mai szöveg és a *Novissima tuba* vagy a Sebes agynak késő sisak között. Feltett szándékom, hogy emlékirataimban bő teret szenteljek ezeknek az életemet átszövő vagy legalábbis átszínező irodalmi izlésutalásoknak, és azoknak a régi irodalommal foglalkozó szakférfiaknak, akikre nem szűnök szeretettel, tisztelettel és kegyelettel emlékezni (néha persze halvány iróniával is).

Kötődésem a régi magyar irodalomhoz messzemenően több, mint „irodalmi” vonzalom. Szellemi, morális, nemzetpolitikai és történetfilozófiai is. Amikor például érett fejjel „átgazoltam” az evangélikus felekezetből a reformátusba, annak „csak” stílus oka volt a rendszeres zsoltár-éneklés és Károlyi-olvasás: a lényeg alighanem a protestáló magyar századokhoz való erősebb kötődés lehetett. Tehát amikor azt írta – a ki tudja hány évtizede nem látott – *Judit* erről a mostani, azaz bő százéves „emendált editio”-ról: „Arra kell gondolnunk, hogy érettségizett, egyszerű református hívő kezébe fog kerülni ez a könyv, aki – remélhetőleg – naponta előveszi a Bibliát”, nos,

* Lásd *Életünk* 2017/3. száma

akkor több biztatás nem kellett. De azért jól esett, hogy ő még emlékez(tet)ett életem egyik kedvenc vállalkozására, arra a robosztus zsoltár-kiadásomra, ami 1994-ben jelent meg, s azt próbálta elhíttetni, (próbáltam magammal is...), hogy a XVI. századtól folyamatos a „zsoltáros” közlésmód, tematika, indulatmenet a magyar költészetben. Hobbi-könyv ez a javából, senki nem unszolt, senki nem patronált: de akkori – rendszerváltoztató – hivatalom, a Magyar Távirati Iroda vezetésének nyúgei és mizériái is alighanem ott vannak az ihletforrások között. Perelj, Uram, perlőimmal... Jellemző, hogy egy összeurópai hírügynökségi konferenciára menet és jövet (Zürich oda-vissza) korrigáltam az autóban a majd’ nyolcszáz oldalt. (Szégyenteljesen sok hibát hagyva a szövegben.)

Visszatérve ahhoz a pillanathoz, amikor elküldtem *Juditnak* a késznek gondolt szöveget: azonnal jött a kedves nyugtázó válasz. Egy kis pótlólagos kéréssel: „Egy szép záró mondat jól jönne a végére...” és emlékeztetett példaként egy veretes *Sütő András*-mondatra: „*Molnár Albert* még mindig énekelgeti a magyar századokat.” Hogy tán valami effélét. Ez az erdélyi kálvinista sóhaj azonnal visszhangot keltett bennem – zsoltárgyűjteményem kis utószava ezzel a *Kiss Jenő*- idézettel zárul: „Mindzen zsoltár jó atyánkfia.” Megjegyzem, hogy ez az utószó mindössze öt oldal, de egy vastag dossziényi „anyag” van mögötte, zsoltáros „adalékok” a magyar irodalom- és művelődéstörténet minden századából, és ez „automatikusan” gyarapodott az azóta eltelt bőséges két évtized alatt is. Már csak annak következtében is, hogy a magyar költőkben továbbra sem lanyhult a zsoltárszerző s -interpretáló kedv. „Bőséges két évtized”? Hát akkor hogy kerül eléem egy „cédula” a Kortárs 1973. 8. számából kiírt szöveggel, *Sütő Andrástól*? A Nagyenyedi fügevirágból. A mezőségi vicinálison a „kántortanítói nagyrahivatottság” felé zötykölődő kiskamasz idéződik meg: „az erdélyi katedrálisok orgonái szólaltak meg bennem; hatalmas és láthatatlan seregem énekelte *Szenczi Molnár Albert* szövege szerint, hogy fenn óhajt maradni.” Mi jelenik meg előttünk – a Biblia, a nyomorúságos Pusztakamarás, netán a száz évvel előbb az oláhoktól elpusztított enyedi magyarok? A nemzetellenes Kádár-rezsim? A megengedővé simuló és közben indulatainkat silányító hetvenes évek?

És (nézek továbbra is hátrafelé) természetesen nem csökkent – sőt! – bibliaolvasó kedvem a múlt időben, még arra is módomban volt, hogy erről be is számoljak (talán a Reformátusok Lapjában, majd a Jézus mosolya című könyvemben). És még egy mélyen személyes mozzanatot ahhoz, hogy miért vállaltam örömmel ezt a feladatot. Van nekem egy 1803-as Szent Bibliám („Pos’onyban és Pesten, *Fűstkúti Landerer Mihály* k. priv. nemzeti Könyv-nyomtató’ és Áros’ betűivel, és költséggével”), és régóta vágyom, hogy rendszeresen „használgam”, egyeztetve egyes szöveghelyeit az újabb kiadványokéval. Ezt a testes, kicsit szúrágta, alighanem valami egyszerű derék magyartól tulajdonolt korpuszt (az előzéklapon ez áll ceruzával: „Lukászs dáni adot 3 foglalot”) *Szabados Árpád* barátomtól kaptam, benne egy kartonlap: „Karcsikám! Tartson meg sokáig az, akiről e könyv beszél. *Árpád* 1995. június 17.”

És most vissza ama kívánatos „szép záró mondat”-hoz. Egy ilyen kérésre a XX. századi magyar irodalom irdatlan kínálatából csak kapásból lehet választani. Vélet-

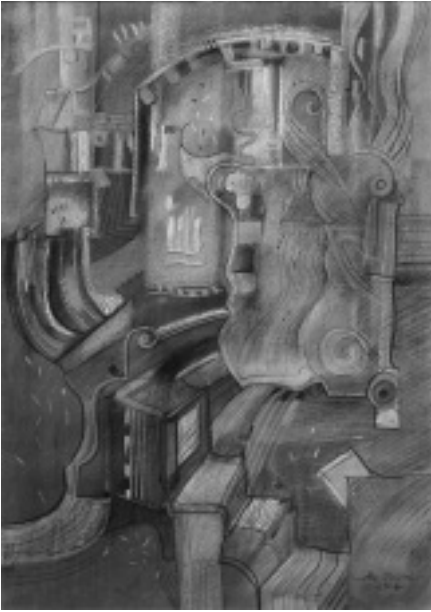
lenül. Ráhibázva. Úgy, hogy nincs, mert nem lehet kontroll. Tehát – véletlenül éppen *Gergely Ágnes* kis portrégyűjteményét olvastam ekkortájt, az Oklahoma aranyát, tele pletykákkal és megvilágító irodalmi esetekkel, és hirtelen elém villant a lapokról egy elfeledett költő egyetlen versszaka. *Vihar Béla* zsidó munkaszolgálatosként írta le: „Ütött-kopott Károli-bibliát / s egy kötetnyi *József Attila*-verset – / hátzszakomban vittem a hazát / két ingem közé belefért a nemzet.” Egy ilyen képet látva elakad a szó, érvénytelenné válik minden alkalmi magyarázat és felfoghatatlanná minden „megosztó” hangsúly, indulat, elkötelezettség.

És az ihlető véletlennek, vagy mondjuk inkább, a véletlen ihlető erejének ez és több más efféle megnyilvánulása lehet a menvelem arra, hogy az *Ady* utáni évszázad biblia hagyományát mindennemű teoretizálás, tipizálás, teologizálás nélkül ömlesszem együvé, nem törve a lehetetlenre, a (valamiféle) „teljességre”. Amíg a régi századokban „leveleztem” (hogy a Bibliának nem túlságosan elkötelezett *Petőfinknek* azzal a szép szavával éljek, amire – egyébként – éppen a Bibliával „összefüggésben” talált rá), sorra-rendre kerültek elém az újabbkori példák. Elég volt céltalanul bóklászni a könyvespolcok között idehaza, elég volt meg-megidézni egy jeles újabb író, máris ott volt egy „adalék”, egy szívnek kedves idézet. Minden esetleges, minden „alkalmi” (a szó eredeti értelmében) – egyik nőíró vonzza a másikat, egyik református *Szabó* a többit, *Dezső Lőrincet*, ő meg még debreceni is lévén, *Magdát*, egy erdélyi valamely sorsverte szlovenszkoit, egyik börtönviselt a másik rabot. Vagy csak bevillant egy sor a lélek mélyébe szorult nyelvi kincstárból.

*

Hogyan is? Most a Vízkereszt utáni vasárnapon kicsi ekléziánkban a textus Pál apostoltól vétetett (Efezusbeliek, 4. 25.): „Azért levettén a hazugságot, szóljatok igazságot, kiki az ő felebarátjával; mert egymásnak tagjai vagyunk.” (Nem markánsabb a szóválasztás az 1803-as kiadásban? „... szóljon igazságot minden ember az ő felebarátjával; mert egy-másnak tagjai vagyunk.”) És már előttem a pillanat negyedszázaddal előbből: *Szörényi Lászlóval* – és 91 szerző virtuális jelenlétében – az éjszaka mélyén az Eötvös Kollégiumban szerkesztjük a (cenzúrát kijátszandó: kéziratos) *Mészöly Miklós*-emlékkönyvet és címet keresünk. És akkor megszólal a „tarzuszi”, és felkínálja talányosan örökérvényű mondatát, ezt, jelesül, hogy „tagjai vagyunk egymásnak”. De az is lehet, hogy egyik „szerzőnk”, *Jelenits* atya súgta valahogy-valahonnan.

Az igazság persze nem ez, bármi sok mindent hömpölygessenek az emlékek. Fejmagasságban itt mellettem a *Mészöly*-kötetek, nézzük csak a Saulust, hiszen alighanem ez a kis könyv az, amiben a hatvanas évek végén egy rejtőzködő szellem úgy újította meg a magyar prózát, hogy az antropológia (talán) legnagyobb újkori példázatát vette alapul: Apostolok Cselekedetei, 9. 3-. És íme az elfeledett mottó, ahonnan kell: I. Kor. 9. 24 – . Benne a versenyről, a lényegről, amit tudni muszáj, és a hervadó meg a hervadhatatlan díjról a versenyen. De íme, olvasom megrökönyödve, a mottóban „nem oda való szavak”, állítások vannak. Aláírás: A tarzuszi. Hát innen. És ez valóban nem Pál apostol levele egy gyülekezethez, hanem az/egy írói „én” levele

Ale Ildikó munkái

önmagához, egy olyan pályabér reményében, aminek egyetlen értelme-értedeme maga a célbajutás. És még mindig nem vagyunk a végénél. Ez a Taruszi aláírású szakasz a regény címe és főszövege között kapott helyet: tehát a szerzői narratíva része. És ahogy csukom be a könyvet, szemem ráesik a „kiadói fülszövegre” – ez macskakör-mök közötti testes egyenes idézet, jöllehet a hagyományos verstagolás nélkül. „Saulus pedig pusztítja vala az Anyaszentegyházat... Ap. Csel. 8. 3-. Így kezdődik, de aztán... visszaugrik a szöveg minden jelzés nélkül István vértanúságához, ahol Saul, mint a gyilkosok felsőruháinak őrizője bukkan elő a szent szövegben, aztán mit se törődve Fileppel (meg az Ézsaiást megérteni nem bíró „szerecsen komornyikkal”, akit valaha mint hermeneutikai jelképet, egyik könyvem címében bátorkodtam elhelyezni) s már úton vagyunk Damaszkuszba... Teljes az összevisszaság, se én, se más nem vette észre (tudtommal) az elmúlt félszázadban, ám Jézus nevének leírása – pontosan emlékszem – még így is provokáció volt akkor. Azután eltelik több évtized és egy ifjú költő, *Térey János*, ki másról ír, és mi mást, mint „verses regényt” – mint Saulusról? (Előtte meg misztériumot Jeremiásról...) És emlékszik-e még valaki *Tandori Dezsőtől* A damaszkuszi út című költeményre? Idézzük az egészet: „Most, mikor ugyanúgy, mint mindig, / legfőbb ideje, hogy”.

*

Ki tudná, miféle asszociációs neuronhálózat hozza most ide az utódállamok magyar-jait, akiknek százéves nyomorúsága Trianon óta napjainkig sorra-rendre olvastatja és idézi a Bibliát? Sejtени vélem. *Mészöly* Pontos történeteit olvasom, amiket felesége hajdani mélyerdélyi rokonlátogatásainak szóbeli nyersanyaga alapján formált meg.

Vízakna sóban tartósított halottai foglalkoztatnak éppen – az eltemethetelenség morbiditása –, és eszembe jut, hogy egyszer elvittem Marosvásárhelyre *Sütőnek* ezt a kis *Mészöly*-könyvet, lássa, hogy mi is, hogy innen is... Az ő enyedi mélytudata és az egyéb környékbeli magyarirtások atavisztikus emlékei... Soha egyetlen szóval nem reflektált a könyvre. Ahogy a Szentírásról se beszélgettünk, pedig a „mi” tudatunkban soha nem úgy volt jelen, mint a román nagy nemzetgyűlés képviselője vagy a román kommunista párt központi bizottságának póttagja, hanem mint szolgálatos magyar, a kálvinizmusba belecövekelt mezősegi férfiú. Elég a kötetcímeire néznünk a polcon, hogy *Károlyira* is emlékezzünk: Heródes napjai (Naplójegyzetek az erdélyi magyarok exodusáról), Engedjétek hozzám jönni a szavakat; aztán a belső kis címek: *Nagy Imre* égő csipkebokrai, Tonnás hegyi beszéd, Jónás stb. És az elődök, a társak? Enyedről jut eszembe *Jékelytől* a Nagyvakáció az enyedi kollégiumban, és a szétszórátás enigmája: A marosszentimrei templomban, és mellette a szívünkben itthonról *Csanádi Imre*: Egy hajdani templomra. A többi meg csak ahogy magától sorolódik. *Reményik Sándor* János evangéliuma, Idegen vendég a kánai menyegzőn (itt egy üveg bor a tálalóban „archivált” italaik között, Kánában vettem, soha ki nem bontom, aki megissza vagy kiönti valamikor, tudja-e...), *Dsida Jenő*: Húsvéti ének az üres sziklásírral mellett, *Mács József* tetralógiája: Öröködbe, Uram... (79. zsoltár), *Áprily Lajos*: Jehova, Bibliásan, Szállj, Ábel füstje, Bartimeus (Márk 10. 46-52.); *Dobos László* és *Duba Gyula* szétszórátási-bujdosó regényei, *Kányádítól* mennyi-mennyi példa (pl. a XC. zsoltár), *Páskándi* darabjai mekkora „halmaz” bibliikusságot szívtak föl. És itt a *Sütőék* utáni idők legjobbjai, a két *Szilágyi*. *Domokos* és *István*.

„Szisz” édesapja református lelkipásztor volt Szatmár-Máramaros vidékén, a költő műveltségének természetes bölcsője volt a Szentírás, jóllehet hatalmas (bár időben tragikusan rövidre szabott) életműve ezt is enciklopédikus kultúrafelfogásának részemeként működteti. Sajátos színeként annak az avantgard vers- és létfelfogásnak, amivel *Szilágyi Domokos* új irányt szabott a Forrás nemzedékeknek. Olykor a közvetlen élmény, esetleg egy látvány húz magához bibliikus emlékeket. A Keresztvetők című korai verse egy katolikus népszokás észlelését erősíti meg azzal, hogy „Dávid táncának” kései változatához hasonlítja. Feltűnő poétikai vonása – „vendég-szöveg”-kultuszából fejlődő gesztus? –, hogy gyakran idézi versmottóként, vagy valamiféle kollázs elemeként a Bibliát. (Takarják be nagyapát – a megrészegeedett Noé csúfsága: Mózes I. 9. 20-23; A Haláltánc-szvit poliglott szövegében van két zsolteri idézet is; nagy alapverse, a Bartók Amerikában citálja Máté 7. 6-ot, „gyöngy a disznók elé”; A *Székely Jánosnak* dedikált Az ég, az ég mottója: „Olyan az ember, mint a lehet...”, 144. zsoltár stb.) Őt szerepverse ebből a tekintetből is figyelmet érdemel: A próféta, Gyöngyöm-társam (Énekli egy rab prédikátor), Mestrovic: Jób, Dávid unokája, Pogány zsoltárok.

Szilágyi Istvánra – a régi és mai Erdély egy kézen megszámálható epikus remekíróinak egyikére – gondolva, felmentve érzem magam, hogy a Bibliához kötődéséről akárcsak adalékokkal szolgáljak. Egy pár év ezelőtti tanulmánykísérletemre hivatkozom, amiben munkásságát nem kevésbé súlyos címkével próbáltam meghatározni,

mint hogy az, amit ő ír, az maga „a magyar református regény”. A Kő hull... városi életét – morált, viselkedést, kulisszákat – egyszerre határozza meg a gazdasági kényszer és az végletekig konzerválódott egyház. Ami a Biblia üzeneteinek egyidejű jelenvalóságát és kiürülését is jelenti. A Hollóidó viszont az új hit századában játszódik, amikor a teológiai igazságkeresés együtt kell járjon az Írás minél alaposabb megismerésével. A könyv első részének meghatározó szellemi íve két egyházi férfiú hittani diskurzusa, ami ekkor – természetesen – a modus vivendi dilemmája körül is forog. (Egyenes szentírási idézetek: 17., 61., 145., 147. oldalakon stb.)

És – „egyébként”, pillantsunk újra visszább – az utolsó félszázad alighanem leghangsúlyosabb szerepre jutó bibliai mondata is Pál apostoltól való, amit *Ottlik Géza* Kőszeg főterén gyerekként latinul silabizált egy öreg ház oromzatán (ami egy ideig munkahelyemként szolgált), a Rómabeliekhez (9. 16.). Iskola a határon: „Első rész – Non est volentis, Harmadik rész – Sem azé, aki fut”.

*

A napló meg, ha szabad annak titulálnunk ezt a mostani szövegkavarodást – ha éppen ideje van, vagy elébe tolakodik egy név, egy könyv, egy sor – írja önmagát. Most itt állok a szombathelyi Berzsényi Könyvtárban, egy raktári kötetre várok és a látóterem peremén elővillan egy címben a „biblia”: A bibliás tenger. Huszadik századi magyar költők versei, a nagyszerű *Scheiber Sándornak* ajánlva. (Őt is mint „régiegy magyar irodalmárt” kedveltem meg annak idején. Mindketten – a „korfa” két végpontján – tagjai voltunk a *Klaniczay Tibor* gründolta Rebakucsnak, a Reneszánsz és Barokk Kutatócsoportnak). Ez az antológia egy tematikus ószövetségi összeállítás: szimbólumok és jelképes alakok verses feldolgozásai sorakoznak benne, mondjuk Babel tornyától és az Énekek énekétől Zsuzsannaig és Hóseás prófétáig 31 fejezetben, meglehetősen vertikumát rajzolva meg a XX. századi magyar versnek, *Sárközi Györgytől Mollinári Gizelláig, Vészi Endrétől Szécsi Margitig és József Attilától Benjámin Lászlóig*, feltűnő súllyal szerepelnek benne a határon túliak. És alighanem egyetlen történelmi egyházunk sem szenved mellőzést, sőt még a baloldali ateisták sem... Mindenesetre bajban lennék, ha el kellene döntenem, mihez kössem inkább mentalitásában (teológiájában, lírai ihletettségében) ezt a gyűjteményt: a Tórához-e vagy az Ótestamentumhoz...

Az „antológia” – hívószó. Több könyvespolcnyit bírok efféle gyűjteményekből idehaza, gyűjtöm őket, a legkülönbözőbb tematikájúakat éppen úgy, mint azokat a gyűjteményeket, amik a magyar (vagy a világirodalom) „egészén” mennek végig. Íme, az a kettő, ami most szinte alapkönyvvé növeszti föl magát. Az egyik – az Új aranyhárfa – a rendszerváltozás előtt, a másik – az Isten kezében – a nagy történelmi fordulat után valamivel jelent meg. Az elsőt dedikálva kaptam a szerkesztőtől (akit most nem emlegetnék bővebben, nagy és rút hangzatoktól sötét viharok közepette tűnt el vagyis: nagyon magasból tűnt le... a református közéletből), ez a romantika óta a jelenig a teljesség igényével veszi számba a vallásos magyar lírát, lehet benne vagy 700 vers; a másik könyv a romániai magyar költők „istenes verseit” tartalmazza (furcsa,

hogy a kiadó Sepsiszentgyörgyöt jelöli meg telephelyül, az előszót viszont a szerkesztő Egerben jegyzi), ebben 63 költő 315 verse található.

*

Itt jegyzem meg hangsúlyosan, amit ennek a szövegnek szinte minden sarkalatos pontján szóba hozhatnánk, hogy olykor szinte lehetetlen el- vagy leválasztani a bibliai hagyományt nyíltan, akár szövegszerű pontossággal vállaló szövegváltozatokat a „válaszos költészet” – szinte definiálhatatlan – közegétől. Rengeteg átmeneti forma létezhet, az áttételes utalásoktól addig, hogy az újabb vers megeleégszik egy rövid, de annál szuggesztívebb utalással a bibliai szüzsére. És akkor még szót sem ejtettünk arról, hogy a vallási spiritualitás miként kaphat modern esztétikai formákat, arról, hogy a „hitelenség” hogyan ragaszkodik a „hit” szavaihoz, kulisszáihoz, a bibliai történetek megtartható vagy „kifordítható” allegorikusságához. Hogy a hitélet „praktikus” szempontjaira, netán a felekezeti különbségekre még csak ne is gondoljunk.

Hadd idézzek két irodalmi „esetet”, amelyek – kellő empátiával nézve őket – mintha illusztrálnák azt, amit – kellően el nem ítéhető szóhasználatlalt – „XX. századias hozzáállásnak” neveznék. Abból a spirituális sávból valók, amely nem fogadja el életalakító tényként Isten valóságát, de a tagadás soha nem zárja ki a kapcsolatot (legalább a kultúra szintjén) a megtagadottal. Az egyik példa *Kosztolányitól* az Édes Anna. Annak is az elhíresült „előhangja”, ami egy lapnyi latin szöveg, s ami alatta az áll, hogy *Rituale Romanum*. „Oremus pro fidelibus defunctis...” Semmi szövegszerű kapcsolata nincs se a történettel, se a történet közéleti kulisszáival. De az író – több helyen elmesélte, hogy – amíg dolgozott, folyamatosan ezt az ősi halottaknak szóló beszédet recitálta-énekelte. Ezzel „hivatkozott” valami olyan mélységére az ihletettségnek, amiben éppen úgy nem érdemes rejtett Isten-bizonyítékokat keresnünk, mint akár bibliai szóátvételeket. Önmaga ősnyelvi valóságában meghatározó erejű. (Mellékes, hogy a szöveg idézi Lukács evangéliumát és az 50. zsoltárt. És az meg maradjon a filológus teológusok leckéje, hogy tisztázzák – mondjuk –, hogy *Kosztolányi* mondatválogatásában (mert az) mi a kapcsolat a tridenti szertartáskönyv és a *Rituale Strigoniensis* között.) És ha csak *Desiré* szecessziós fellengzőssége, sznob affektációja volna az egész? De hát miért tette volna, mi vitte rá?

Hasonlóan félprofán példa a másik, a *Szabó Lőrinc*től való. Az ő idegenkedés-vonzalma a transzcendencia ilyen-olyan változataihoz, közismert. De az is, hogy gyermekkor (család, Debrecen) mennyi mindent közvetített az érett alkotónak a protestantizmusból. A Tücsökzene nagyon kedves, anekdotikus, példák sorával szolgál. Ezek egyike a 116., amely egy gyermekkori emlék, az 50. genfi zsoltár játékos visszafelé olvasásának családi adomája. „Aru kankaru netsi söre za” – „Az erős Isten uraknak ura”. Egy olyan világnézet üzenete ez évtizedek múlva, s mint ilyen „kikerülhetetlen”, amelyben a bibliai-zsoltáros spiritualitás egyben egy életforma, közérkölc, sőt nemzeti elkötelezettség meghatározója is. Egy véletlen párhuzam is aláhúzza ezt. Egy másik debreceni író (az oly méltatlanul elfeledett), *Oláh Gábor* Kollégium (Miniatűrök 74.) című versében szinte listába szedi mindazt, amit a Debrecenben a

kálvinizmusnak ez az intézményes letéteményese összefoglal, *Hatvanytól Arany Jánosig* – a központban ezzel a sorral: „Hatszáz torokból zeng: 'Az erős Isten...'”

*

A most szóba hozott két gyűjtemény egyike, az Új aranyhárfa pontosan jelzi az alapproblémát: a személyesség legmélyebb rétegeinek feltárására irányuló műveket az egyházi év alkalmainak rendje szerint csoportosítja – még csak nem is a kereszténykeresztény üdvtörténet ciklikusságához igazodva. Hanem a hivatali-hivatalos kívánalmakhoz. Nehéz mit kezdeni az olyasféle ciklusképző alkalmakkal, mint „nyugdíjas lelkészek, lelkészözvegyek és árvák” vagy a „segélyezések és Közalap” vasárnapja... Profán (és igazságtalan) megjegyzést kockáztatva: alighanem sokkal egyszerűbb innen egy szeretetvendégséghez lírai illusztrációt választani, mint rátalálni a hittel és a hitért való harc markáns művészi megvalósulásaira. Jóllehet a kötetben ott vannak – mindennemű felekezeti szempont mellőzésével – a magyar „vallásos vers” legjava darabjai: *Babittól* a Zsoltár férfihangra és a Psychoanalysis Christiana, *Adytól* Az úr érkezése, *Aranytól* a Honnan és hová, *Berzsenyi* Fohászzkodása, *Illyéstől* A reformáció genfi emlékműve előtt, *Dsidától* a Nagycsütörtök, *Pilinszky* verse, a Harmadnapon... stb. Ezeket olvasva, ismétlem meg a fentebbi aggályoskodó szavakat: miközben a versek „biblikussága” megkérdőjelezhetetlen, ugyancsak nehéz lecke volna hozzájuk illeszteni a konkrét szentkönyvi „helyeket”. Azért nyugtázzuk: eddigelé az Új aranyhárfa a legszokszerűbb összeállítás a magyar vallásos költészetből. (A Károlyi-bibliának különösen elkötelezettek örömmel tapasztalhatják, hogy külön kis ciklust alkotnak azok a versek, amik ennek a „könyvnek”, és létrehozójának a kultuszát ápolják – *Reményik Sándor*, *Szász Károly*, *Bódás János* stb. *Gárdonyi Géza* „néptanítói modorban” írt verse így kezdődik: „Ez a könyv a könyvek könyve...” És innen kezdve minden periódus egy szentenciózus állítás: „Ez a könyv az örök törvény, / Királyon lánc, rabon napfény”, „Gyermeknek is: 'Mily szép rege’, / Bölcsnek: 'Rejtelmek tengere!’”

Az Isten kezében a kisebbségi lét nyomorúságainak dokumentumgyűjteményeként is szemlélhető: konkrét bibliai szövegutalás nagyon kevés benne, a vezető műfaj az ima és a zsolttár, azaz: a beszéd Istenhez. A megszólalás, hogy megszólítás lehessen, a beszéd tehát, ami (és amint) keresi a megszólalás alkalmait és helyeit: az ünnepeket illetve a természet magasztos pillanatait. A templom megléte itt szinte olyan fontos, mint a sorsverte régi zsidók számára. A kitüntetett szerzők szövegkorpusza sokszorosra a többiekénél, bár alighanem ebben szerepe van a szerkesztő halvány konzervatívizmusának is. *Áprily Lajos*, *Bartalis János*, *Dsida Jenő*, de mindenki előtt *Reményik Sándor* a meghatározó auctor és aktor, ő több mint 60 verssel van jelen. S ő az, szinte egyetlenként, aki következetesen hivatkozik a bibliai helyekre. A Vájd ki című vers szó szerint idézi Máté 5. 29-et, az És a szívem is elhagyott engem mottója a 40. zsolttár 13. szakasza, az Ezt mondja Jézus előtt Lukács 20. 33. áll, a Szabad szívek csodája előtt Márk 16. 9., a Pilátushoz csak a helyet adja meg (János 19.22.) stb., stb. És jó újra olvasni azt a verset, a Levél a györgyfalvi leánykonferenciáról címűt, ami látszólag igénytelensége ellenére a kisebbségi magyar költészet egyik csúcsa, amelyben a Biblia

egyszerre testközeli tárgy és a Magasságos lakhelye. Egy életkép töredéke egy Kolozsvár melletti falucskából és egy válasz valami valahonnan érkezett „kemény erdélyi levélre”, az üldöztetésben a végső remény bizonyosságában. Olvassuk az utolsó strófát, amit 90. zsolttár kezdő sora vezet be: „Tebenned bízunk eleitől fogva!” – „Én Istenem, tedd hát, ha teheted: / (Míg szunnyadnak, / Szunnyadnak a ránk bízott többiek) / Úgy írjuk mi is minden dolgainkat, / Mi: otthon-maradt pennaforogatók, / Mint az a lélek azt a levelet. / Olyan egyszerűen, olyan igazán, / Túl bölcselkedésen, politikán, / A pusztta földön ülve, Reggel, korán, / A térdünkre fektetett Biblián.”

*

S aztán éppen *Csokonai* verseit olvasom bibliai nyomokat keresve, amikor eszembe jut a kálvinista Róma szülőtte, *Tóth Éva*, aki a minap előadást tartott Hévízen a Csokonai Társaság tanulmányi napjain *Csokonai* és a Biblia címen, s míg a könyvészeteket vizslatom, eszembe jut az ő egyik legemlékezetesebb verse, A világ teremtése, ez a bűbájós Genézis-parafraízis, amelyben Éva (Évák? az Asszony?) mindenre kiterjedő ironikus-önironikus feladatvállalása mintegy beteljesíti az Úr nagy művét. És már az ő „legszebb verseit” lapozgatom: a karcsú könyvet átszövi a bibliusság, ezen értve nemcsak a testámentumokat, hanem azt a szellemi és nyelvi kultúrát, ami ebből a Tiszántúlon kisarjadzott. És lehet-e nem az elsők között említeni *Szabó Magdát*, akinek írói művében alighanem utoljára igazolta magát a nemzeti szellem fundamentálási elemeként a debreceni kálvinizmus. Ez az írónőnél egyszerre és egyben: vállalt szellem és sorsát keretező intézményrendszer, örök hivatkozási alap. Szinte elég csak néhány mű címére utalnunk és azokra a könyveire, ahol az életrajziség a négyszáz éves tradíció továbbléptetője is. Itt van pl. a Debrecen nagy múltjának emléket állító Kiáltás, város! (Ézsaiás, 14. 31. Jajgass, kapu, kiáltás város – idézve az Úr pusztító haragját), a Mózes egy, tizenkettő (a hívő Ábrahám legnagyobb próbatételére emlékeztetve, Izsák feláldozására), a Bárány című verseskönyve, a Pilátus, az Abigél (ami népszerűsítő „leányregényes” dramatizálásával szinte a „kulturális fogyasztás” elemévé tudta tenni jókora hányadát a református civilizációnak, a kádári időkben). Ne félj! címen összegyűjtött interjúi végig az Ó- és Újszövetségben vissza- meg visszatérő kegyelemteli óvás jegyében fogalmazódnak (Mi végre a félelem – 1 Mózes 43. 23. és 2 Sámuel 10. 12., valamint Máté 10. 26. és 14. 27.)

Persze itt kinek ne jutna eszébe *Jókai Anna* alighanem a legnagyobb hírre jutó, vagy két tucatnyi kiadást megélt regénye: a Ne féljetek, amit nekem, mint „életes-halálos könyvet” ajánlott baráti szívvel, harminc évvel ezelőtt? És olykor még emlegetik a magyar irodalom bibliusságának csekély létszámú „szakmabeli” számontartói a maga gályarab ösére olykor hivatkozó *Nemes Nagy Ágnes* is: Lázár, Kiáltva, Patak („Én Istenem, te szép híves patak...).

Szabó Magdától – akit évtizedes, sokakat mozgósító olvasói munka volt végül oda emelni irodalmunk jelesei között, ahová való, – a számomra legszebben szóló idézet véletlenül talált rám, és maradt mellettem. Kíváncsi voltam arra a különös életrajzi regényére, amit férjének, *Szobotka Tibornak* a „hagyatékából” szerkesztett új létté. Ő egy-két félévig előadónk volt az ELTÉ-n, unalmasabb-kedvetlenebb-ke-

délybetegebb embert a föld a hátán nem hordott – és lám: csupa izgalom volt a sorsa, vad és sokszínű az élete, és ott a mély elkötelezettsége a szellem és a kultúra legkülönb régióiban. De ami a legszebb, az az, hogy a temetési textusát a felesége választja ki, Jób könyvéből (29. 14.): „Az igazságot magamra öltém, és az is magára ölte engem.” Így kellene, ilyen szavak világító fényében, távoznunk valamennyiünknek.

*

Néha azonban – merengek az aktualitás kínálati listáján – egy kellemetlen olvasói élmény is elvihet a szép bibliai vizekre. Az utóbbi hónapok talán legnyomasztóbb (és -lehangolóbb) irodalmi élménye a számomra *Krasznahorkai László* Bárány Wenckheim hazatér című könyve volt. Ha fogalmazhatok brutálisan: nálam ezzel a regénnyel írta ki magát a szerző (és a régi barát) onnan, ahol eddig stabilan megvetette a lábát – a legjobb mai elbeszélők egy kézen megszámolható köréből. Nem írok kritikát róla, elég annyi, hogy abban a képzetkörben mozog a szöveg, ahol lényegében egész eddigi életműve: a mai lét apokaliptikus víziójában. Csakhogy ami harminc éve még elemi és borzongatóan átélhető létkritika volt, az mára aktuálpolitikai pamfletté silányult. Ahol a fel-felbukkanó biblikus elemek inkább csak a sajtónyelv blaszfémikus terébe valók. (Egy égő városzéli, „lumpentanya”, bozótos képe már a másnapi sajtótudósítás címében „értelmeződik”: Égő csipkebokor...) Aligha van olyan könyve *Krasznahorkainak*, ahonnan ne citálhatnánk bibliai utalásokat, legnyomatékosabb hangsúllyal a Jelenésekből, illetve a próféták legzordabb vízióiból, most elégedjünk meg egy húsz évvel ezelőtti írásának a kiemelésével, ami mind műfaját, mind „kommunikációs” ötletét tekintve rendhagyónak ítélnélhető. János jelenéseinek 6. szakaszától észlelhetjük az író fő ihletforrásait, innen: „a nap feketévé lőn, mint a szörzsák, és a hold egészen olyan lőn, mint a vér”. A *Megjött Ézsaiás* (valóságos) levélként szétküldött elbeszélés(nek látszik) – igazából „egy regény bejelentése”. Míg a Sárántangó hamis prófétája a különössé torzított Irimiás nevet kapta, itt a legterjedelmesebb ószövetségi könyv szerzője a maga nevében jelenik meg, úgy hogy hallatlanul erős a jelenléte, és mégis definiálhatatlan a funkciója. Mindenesetre beleillik a magyar irodalom Ézsaiás-utalásainak rangos sorozatába. Hirtelenjében: *Ady* (Ézsaiás könyvének margójára), *Juhász Gyula* (Új szövetség), *Áprily Lajos* (Az én poétám), *Radnóti* (Töredék). Ő az a próféta, aki a „magyar vers” szerint Isten „rettentő szavának tudósa”; *Hegedüs Loránt* püspök úr szerint: *Ady* versében „az Úr arcát szemlélő emberarc megdicsőül”. És jó, ha azt is tudjuk, hogy *Jeromos* egyházatya így vélekedik: Ézsaiás egyszerre „evangélista és apostol”...

*

És itt a szöveg megint magába néz: ennek a leltározó felsorolásnak aligha van „mentésge”. Az sem, ha féltréfásan „quodlibetként” próbálom menlevélhez juttatni. A lényeg az, hogy egyetlen olvasó tapogatózik a maga élményvilágában, s próbál ajánlatokat adni rendezetlen (rendezhetetlen) adalékokkal a tárgy egy esetleges szisztematikus feldolgozásához, amely természetesen nemcsak összegyűjt, hanem értelmez is. És talán még ez is szerénytelenség...

Krasznahorkairól szólva például nemcsak azért kellett visszafognom magam, mert nem ez a helye az aktuálkritikának, hanem azért is, mert rá gondolva szinte „tódultak elő” a hajdani olvasói élmények az ő generációjából. Hogy az emlékek kuszaságát némely tények összevisszaságával érzékeltessem: itt van a másik (a református) gyulai író, *Ambrus Lajos*, akinek szűkszavú, de nedvdús elbeszélő modorát erőteljes bibliai szellem hatja át; itt van *Petrőczy Éva*, akinek már a névválasztása is világos üzenet, számos versét tematizálja a Szentírás (Ezékiel, a zsoltárok, Jób, a Jelenések, Pál apostol stb.), pár éve egy régi zsoltárválogatást is megjelentetett és tudományos működésének is a keresztyén hagyományvilág a meghatározója. Huszonhárom éve megjelent Magyar zsoltárom egyik kor- és „szövegtagoló” szerzője (*Dsida Jenő* és *Csanádi Imre* mellett) *Veress Miklós* volt. Kevés élő lírikusunk tudta magába építeni úgy a legkülönbözőbb szellemi, kulturális és stiláris hagyományokat, mint ő: a CVIII. zsoltár című versénél nem tudok árnyaltabb összegezéséről a *Szenczi Molnár*-féle zsoltároságnak. De írt egyéb „zsoltárféléket” és alkalmilag kedvvel „fordította ki” az ószövetségi tematikát (Zsuzsánna meglesi a véneket, Pilátus – Krisztus előtt). *Szőcs Géza*, fiatalon elhunyt lelkipásztor barátom, a lírikusként is emlékezetes *Kiss Domokos*, *Szepesi Attila*, *Kovács András Ferenc* s még legalább tucatnyian megírták a maguk verses zsoltár-parafrázisait, ám vannak régebbi példáim az ún. „nagy generáció” prózáirói között is.

A legerőteljesebbek alighanem a református vallásba is hajdanában „betért” *Nádas Pétertől* valók. A Biblia című pályakezdő remeklése – mondhatni – úgy „tárgyasítja” a Könyvek könyvét, hogy annak látens spiritualitása ellentétezi, tehát értelmezi mindazokat a történelmi, morális és szociális borzalmakat, amik utolsó pórúságig is áthatották a világháború utáni magyar életet. Másik fontos könyve, az Egy családregegy vége az újszövetségi mottóval („És a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadja be azt.” János 1. 5.) értelmezi azt a zsidó családtörténelmi tradíciót, ami képviselőjének minden robosztus elhivatottsága ellenére is kudarcra van ítélve a kommunista rémuralom idején. S ha az asszociációkat továbbra is elfogadjuk valamiféle „szövegrendező” alkalmiságnak, akkor miközben a szemünk a János evangélium elején jár, a periférikus látás fölötte végződő könyvről is tud, Lukács evangéliumáról. És ez most emlékhívó: szegény néhai *Kurucz Gyula*, tiszántúli kálvinista barátunk több mint harminc éve Lukács evangéliuma címmel írta meg a maga – legfontosabbnak vélt – művész vádiratát a „stigmatizáló” sztalinista magyar időről. És nem sokkal előbb – a vallásos hit erős elkötelezettjének nemigen mondható – *Géczi János* is egy bibliai parafrázissal kezdte prózáirói munkásságát: Kezét reá veté, hogy lásson... Amely regényféle néhol szinte kollázsnak is mutatkozik, annyi benne a bibliai utalás és mind – mondjam, hogy természetesen? – a „tárzusi” Saulus mitikus története köré rendeződve. És végezetül a – mint egészen sajátos (posztmodern?) változat – kapjon említést ezen a hevenyészett listán *Esterházy Péter* utolsó fikciós műve, az Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk változat. Aminek bizonyos szöveghelyeit aligha lehet nem blaszfémiaiként értékelni – l. pl. a 14. zsoltár kezdősorának ironikus „felülírását”. És – napi kulturális hírként jelentem, hogy – januárban kezdte közölni az

Életünk *Zalán Tibor* Szulamit című librettóját, melynek első oldalán csillag alatt ez a jegyzet áll: „Készült *Kuprin*: Szulamit című kisregénye, valamint bibliai idézetek felhasználásával.”

Ez a hirtelenjében felvetett generációs szempont jó alkalom arra, hogy két életmű, egy verses meg egy prózai, futó szemrevételezése során summázzuk a legfontosabbat, amit magáról az alapkérdésről el kell mondanunk, s ami eddig csak érintőlegesen kapott teret és szót. Hogy miféle lehetőségei (formái) vannak a vallásos irodalomnak korunkban. A „korunk” – ne legyünk kicsinyesek – időben azt jelent: a romantikában és a romantika után. Meghasonlottság és kiüresedés – ne kerteljünk, ez az alapképlet.

És ezt már Csokonainál meg Berzsenyinél és Kölcseynél, majd – egyértelműen – Aranynál és Jókainál is észlelhetjük (Petőfinél a legradikálisabb alanyi álláspont következményeként), ha néhány komoly kivétel mellett – Halotti versek, Hymnus, Fohászok – attól eltekintünk, hogy egy-egy alkalmi „költői feladat” készíti a költőt a klasszikus vallásos elemeknek legalább retorikus, moralizáló, stilizációs, ornamentális használatára. A lényeg – közhely: az európai ember reneszánszvégi individuális válsága (mint a manierizmus szellemtörténeti intermezzója) után a romantikus művészetfelfogás általánossá válásával válik kétséssé a vallásosság, a legfelsőbb Instanciához kapcsolódó transzcendencia, azaz a hit esztétikum má formálásának lehetősége. A szekularizáció egyet jelent ebben a szférában azzal, hogy a művészet magát tekint vallásnak, ha profánnak, ha nem. Egyfelől tehát a művészet kihívása a művelői felé: a teremtés gesztusa révén vállalja, hogy utánozza Istent. Bármily brutális is az állítás, sokak számára vállalt alkotói program: a művész Isten konkurenciája. Másfelől világhossá válik (amivel szemben csak a középkor és a barokk misztika tud hozni szórványos „ellenérveket”), hogy az Istennel való találkozás élménye, az igazi elragadtatás, kifejezhetetlen. (A magyar nemzetkarakter idegenkedése a miszticizmustól nagy és izgalmas történet, éppen a maga „anyaghiányos” voltában. Szerény és esetlen „privatizálásként” hadd emlékeztessem magamat arra, hogy első nagyobb dolgozatomban éppen ezt vette témájául: A misztika stíluselemei a régi magyar költői nyelvben, Irodalomtörténeti Közlemények, 1970. 3.) A mű mint objektíváció nem tud formát rendelni ehhez az élményhez. Mert ez időtlen, tárgytól független, azaz elutasítja a szót, mint valóságot. És még ennél is keményebben fogalmazhatunk: ez a hitélmény nem tudhat a szóról, mert Akivel a lélek kapcsolatba lép ekkor, az megszólíthatatlan. Ő maga a Szó. Tehát – leegyszerűsítve – mondhatjuk, hogy a hit számára a művészetnek nincs semmiféle (közvetítő) szerepe; a művészet – Jókai szavával – az „istenutánzás” kényszerében rekesztődik ki a transzcendencia legfelső övezetéből és hullik a végső magányba; hogy legfeljebb az allegorikus ábrázolással lehet megkísérteni a műalkotás és a hit „egyeztetését”.

És – ha tetszik, ha nem – be kell ismernünk: „innen nézve” csaknem indifferens, ha egy magyar költő, egy magyar író a bibliai hivatkozásaihoz Károlyit veszi elő, vagy egy újabb fordítást...

*

És ide – még mielőtt a fentebb bejelentett költőről és íróról beszélni kezdenénk – megint beiktatnék egy újabb „napi” élményt. Hogy kicsit megint „alanyi” legyek, meg hogy „bő lére eresszek”. Ha volna kedvem, arra a műértelmező társulatra hivatkozhatnék, mintha közöm volna hozzá, amely a megfellebbezhetetlen kánonokat alkotja idestova harminc éve, s amelynek egyik alaptétele egy *Esterházy*-hivatkozás, az alkotás elemi strukturálatlanságának ideállá emelése, „a regény amint írja önmagát”. Akkortájt ezen azt illett érteni, hogy a regényíró lemond minden olyan „konstituáló” tényezőről, amikkel a klasszikus regények éltek, a leíró hitelességtől a cselekményvezetés célélvűségéig. Ma inkább úgy látom, hogy a szöveg véletlennek ható külső elemektől is gerjesztett – mesterkélt – spontaneitása mintha a klasszikus imitáció „újrateremtése” volna, a „valóság” agresszív jelentkezése a szövegalkotás folyamatában, a nyelv uralmi törekvéseivel szemben a referencialitás megnyilvánulásának „sajátos” és „önellentmondó” szükségszerűsége. Akkor és most, regényben és esszében (pl. a „mi” esetünkben – ezért ennek a „mellékszálnak” a bontogatása) egyaránt. Tehát – és ez az itteni és éppen íródó szöveg csöndes vallomása – a véletlennek éppen olyan alakító szerepet kívánok adni, mint annak, amit előre elterveztem, amire a szisztematikus anyaggyűjtés vagy a szerény szerzői ideológia vezet. Mert másként nem is nagyon tehetnék. Tehát az asszociáció is alakító tényező, de akár egy napi hír is. (Csak így szigorúan zárójelben: *Esterházy* nevének „felötlése” valószínűleg egy tárgyunkhoz egészen közeli utalást is sugall. Az ő viszonyának kérdését a hithez, a kereszténységhez, a katolicizmushoz, meg a bibliához. Amin főleg azok a hivatalos olvasók édelegnek, akik számára „ez” semmi „érdembelit” nem jelent, legfeljebb az ironikus szkepszis példatárát. Mindenesetre nem sokkal halála után nem tartom ildomosnak, hogy mérlegeljem az író idevágó nyilatkozatainak hitelességét.) No de vissza a konkrét véletlenhez.

*

A költő, akit ebben az összefüggésben megidézni kívánok, *Nagy Gáspár*. Elöttem a könyvei, végigolvasva, tele ceruzás megjegyzésekkel. És mindenféle más könyv, folyóirat. Hol ebbe lapozok bele, hol abba. És itt a *Hitel* legújabb száma, a februári, amely hagyományosan „tematikus” összeállítás: ebben most mai írók ars poétikus vallomásai olvashatók. Elsőül *Ágh Istváné*. Aki nagyon szép beszámolót tár elénk a maga spiritualitásának jellegéről. („...még ma is keresem az Istent”, „Isten neve alkalom szokott lenni arra, hogy valaki legfőbb személyhez szóljak, mondjam a legfontosabbat”) *Ady*ről, *József Attiláról* beszél, és *Pilinszkynél* azt veszi észre, ami ebben a szakaszban majd oly fontos lesz a számunkra is: „A hívő *Pilinszky* már alig említi Isten nevét...” De előbb még *Nagy Gáspárról* áll itt egy fontos mondat: „*Nagy Gáspárra* gondolok, aki ebben a 'pogány' közegben képes világítani, együtt van benne a 'hit, remény, szeretet', mint a tudat oly eleven állapota, gyakorlata. Ez stiláris többlet is valami újszövetségi nyelven.” A pannonhalmi diák *Nagy Gáspár* úgy élt és halt az irodalmi köztudatban, mint (*Pilinszky* után és *Vasadi Péter* mellett) korunk katolikus költője. Ha valaki, hát ő az, aki „modellálhatja” azt, hogy napjaink irodalmi közérzete miként képes működtetni azokat a spirituális tartalmakat, amiket összességükben

közkeletű szóval hitnek nevezünk És most ne *Nagy Gáspár* – szinte kultikus gyakoriságú – versajánlásait nézzük, halotti búcsúztatóit, prózai jegyzeteit, alkalmakhoz kapcsolódó hitvallásait. Hanem a „verset”, magát.

És biztos állíthatjuk, hogy ez a katolicizmussal telített lélek költői pályafutása első negyedszázadában (kb. a kilencvenes évek elejéig) szinte jelét sem adja ennek az elkötelezettségének. És utána is eleinte csak stiláris-metaforikus szinten („Zsolozsmasúlya van a helynek”), vagy mint a Karácsonyéli ár(v)ulásban, majdhogynem az egyházi sajtó kegyes publicisztikájának modorában szól a karácsonyi misztérium kiüresedéséről, esetleg a betegséggel járó szenvedés idézi meg a húsvétot. Felekezeti frivolitásnak mondhatnánk, noha jóleső nyugtáznunk, hogy az Őrizhetem a város porát című vers mottója „direktben” a Károlyi-bibliát idézi (Lukács 9. 5), a Patmoszi trombiták meg János jelenéseit. Viszont a Jelek az égi ásatásból Lukács citátuma már nem innen való. A kilencvenes évek végétől erősödik meg a hit költői jelenléte *Nagy Gáspárnál*. Ez főleg a témaválasztásban mutatkozik meg, ami olykor nagyon kemény politikai állásfoglalásokkal együtt jelentkezik. Érdemes újraolvasni Az első ádventi gyertya mellől című verset, a hozzáfűzött jegyzettel együtt. Semmi misztikus „hajlandóság” (igény, öngerjesztett szómágia) a Jézust idéző versekben (Betlehemi iszálló-tűz, Árulás, ha nem voltatok ébren), de már megkezdődik azoknak a verseknek a sorozata, amikre érvényes *Ágh István* nagyon finom megfigyelése: Patmoszi trombiták, Pünkösöd után, Jelek az égi ásatásból. Szinte leírható fokozatossággal próbálkozik a „mélybe” hatolni a vers, a napi konkrétumok jelein és jelentésein túlra, oda, ami már (vagy még?) megfogalmazhatatlan. A Sárfelirat posztumusz versei végig azt a hinni akaró létállapotot telítik szavakkal, aminek lényege: „... ha Isten akkor is / ott lesz a közelemben...” Az „igen” és a „nem” feszültsége minden versben ott van (Belátás), de nem tűnik el még ebben a végső emberi állapotban sem a történelem iránti felelősség (56-os oratóriuma: Október végi tiszte lángok). A személyes hitvallás legmegrendítőbb darabja sem képes vállalni az alkalmi – itt kulturális – kulisszák lebontását: a Félig vakon írt levél *József Attilának* egy filmes „jelenlétét” (alighanem *Jelenczki István* művéről van szó) „használja fel” a megszólítás alkalmának és egy *József Attila* sorpárt a személyes beszéd médiumának. „Az Isten itt áll a hátam mögött, / És én megkerültem érte a világot.” Némán beismeri, hogy: más szavával vagyok „kénytelen beszélni”, arról „amit régóta / magam is a legfontosabbnak tartok...” Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni sem lehet...

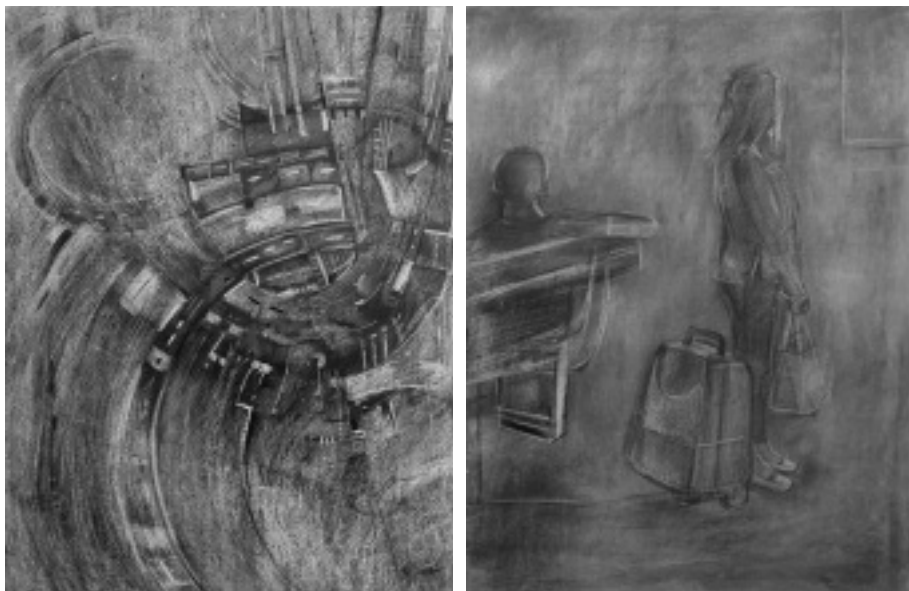
József Attilának ezek a sorai – így idézett idézetként – újra arra figyelmeztetnek emlékeztetnek, hogy mennyire lehetetlen vállalkozás a XX. század hitetlenül hívó magyar irodalmának feltárása, bemutatása. Csak egy utalás ehhez. Az interneten találkoztam az Ars Sacra Alapítvány honlapjával, melynek élén *Nagy Gáspár* Ima című verse fogadja a látogatót, és bent ott van ez a kései *József Attila*-vers is. És ott van több tucat olyan magyar költemény, amelyek java bizony adna elgondolkodtatót azoknak, akik a szekularizáció sivár keretei között is hajlanak arra, hogy a „szentség” kimondhatásának nyomait fürkésszék: *Weörestől* a Kereszt-árnykép, *Hamvástól* az Isten tengerén ébredtem, *Babitsól* az Eucharista, meg a többi.

*

Tudom, hogy most ama másik generációs szerzőt kellene sorra kerítenem, a másik katolikust, a prózáíró, de *Nagy Gáspár* barátom-barátunk méltatlanul korai távozása, és pár nappal ezelőtti szoboremelése újra egy oda vezet, amit fentebb valahol leírtam, hogy akár egy napi hír is eligazíthat a szellem legmélyebb dolgaiban, vagy legalábbis összefüggéseket sugalmazhat. Tudom, mint hajdani kollégának a Hitel szerkesztőségében, hogy *Nagy Gáspárnak* (is) mennyire fontos volt *Csoóri Sándor*. 2006-ban még verset ír a betegágyban fekvő „örök főszerkesztőhöz”, hogy aztán ő ne élje túl a 2007. év januárját. *Csoórit* viszont a minap temettük. Az ő temetésén *Bogárdi Szabó István* püspök búcsúzó prédikációját hallva, azt éreztem, amit *Illyés Gyula* temetésén 1983-ban az igazi hitvalló, *Belon Gellért* püspök szavait hallva (amiről többször beszélgettünk *Nagy Gáspárral*, talán már akkor, a temetőből kifelé jövet is), s aminek a „műfaja” a gyónás volt: miért nem tudta elég erősen fogni az egyház a nagy költő kezét. *Csoóri* temetésén a református püspök mesteri teológiai konstrukcióját mintha éppen az ihlette volna, hogy a távozó miként kereste az egyház közvetítő bibliás szavait a végső távozás előtt. És ez a temetői beszéd felidézte persze a hit iránti vágyakozásával hol *Ézsaiást*, hol *Jeremiást* szólító, hol nagypénteket, hol „húsvét másnapját” idéző-emlegető költőt. *Csoóri* halálos ágyán nem harci zsoldárt kívánt hallani, hanem vigasztalót. A végtisztességtevő prédikáció hármasságát ennek a jegyében választódott ki: hangot kapott a próféta, az apostol és a látnoki tanú. Ha lehet ilyent állítani, a biblia szavai mintegy visszaperelték a költőt oda, ahonnan élete indult, a zámolyi gyülekezetbe és a pápai istenes együttlétekbe. És arra persze már nem lehetett se költői, se profán emberi szó, azt csak sejtenünk adatik, hogy mi is „történt” a vigasztaló zsoldárok szavának hallatán a lélekben... Talán valóságként felsejlik ez a régi szép verse: Lehet, hogy Isten keres újra?

*

Czakó Gábor – aligha meglepetés nevének kimondása – az az elbeszélő, akinek katolikus-vallásos elkötelezettsége az utóbbi évtizedekre oly erőssé vált, hogy mindenmú írói megnyilvánulását és közéleti tevékenységét áthatja; olyannyira, hogy még szépírói-elbeszélő státusát is mind jobban olyasféle régi időkben megszokott szerepekhez közelíti, mint a Mester vagy a Beavató. Ezért szükségszerű fejlemény mind erősebb kötődése Hamvas Bélához és természetes következmény távolsága az intézményes egyháztól is. Hosszú történet az, ahogy – egy életrajzi monográfia dolga lesz ennek feltárása – a jó történetmondó képességekkel és szociografikus érzékenységgel, egyszóval élénk elbeszélői kíváncsisággal megáldott író munkái telítődnek spirituális elemekkel, ahogy mind gyakrabban bukkannak fel szövegeiben „az angyalok”, s emellett ahogy szellemi és lelki energiái mind erősebben tolják a közvetlen „szószéki” beszéd formái felé. Ahogy a novellát váltja a prédikáció, illetve a hangos és nyilvános meditáció, de legnyomatékosabban az ima. A világ nem ábrázolódik, hanem értelmeződik. Ahogy mindent áthat a magánbeszéd modora és stilsztikuma, ami nem lírát jelent, hanem a vitathatatlan állításokat, a megfellebbezhetetlen ítéleteket, bármily csúnya így leírva: a merő ideológiát. Az ima, a beavató szöveg, a mindenséget

Ale Ildikó munkái

elemenként számba vevő „szótár” lesznek vezető műformái. A minden más spirituális „opciót” kizáró keresztény és azon belül katolikus hit velejárója a szentmise, a szentáldozat, a szentek kultusza, Mária és – persze – az Evangéliumok. Rengeteg újszövetségi történet és egyéb újszövetségi idézet található nála. (Ő is értelmezi a „Saulból Pál apostol” változás megrendítő történetét, mint „beavató” példázatot.) A „mai” *Czakót* nézve meglepő, a régi, a szépirodalom felé mozduló *Czakónál* egyáltalán nem különös, hogy ifjúkorában meghitt kapcsolata volt a Károlyi-bibliával. A *Hitemről* című – életműve értelmezésében kulcsfontosságú – munkácskájában írja: „A Szentírás olvasására ezer élet sem elegendő. Jómagam elemista koromban kezdtem, az ötvenes évek elején, egy hulladékgyűjtő akcióból kimentett, rongyos Károlyi-bibliával... Péccett sok a templom. Hol ide, hol oda mentem misére... Odahaza a református bibliát olvastam, a Károlit. Először a nyelv ragadott meg: a színmagyar, érzéketlen, szárnyaló XVI. századi nyelv... Megértettem, hogy miért érzik nemzetinek felekezettüket a reformátusok.”

Mindezek ellenére van néhány megfontolandó „érv” *Czakó* újabb dolgaiban a szépprózai ábrázolás és a hitbeli elkötelezettség dichotómiájának, modernitásbeli széttagolódásának némi „oldására”. Három példa ehhez. Az egyik egy kis élménybeszámoló-esszé *Bocz Gyula*, a remek, őserejű organikus szobrász Áldott Mária plasztikájáról, ami egy kis vidéki közösség számára készült. Ebben egyértelmű a sugalmazás iránya: a nem szavakkal élő művészet alkalmasabb a legmélyebb transzcendencia kifejezésére, mint bárminemű szöveges megjelenítés. A másik egy különös prózatörredék. Az író (az elbeszélő) súlyos – halálközeli állapotában – egy álom (leírása!)

közben megidézi védőszentjét, Szent Mihály arkangyalt. Ez az álombrázolás – ha eltekintünk az életrajzi mögöttestől – egy csodálatos szürreális-spirituális novella. Olyan misztikus próza, amire másik újabbkori magyar példát nemigen tudnék mondani. A legtanulságosabb megnyilvánulás a harmadik műé, *Czakó* egyetlen történelmi regényéé, amiben Salamon király különös vad, morális poklokat is bejáró, de végül a magány életszentségébe emelkedő sorsát képzelel el. Ebben megvalósul – lévén a téma „külső”, „objektív” – az, ami az alanyi szövegekben csak egészen kivételesen, hogy a „tárgyas” információk elhitetik: telítődhetünk Istennel. Ha úgy tetszik, ez a minden lírizálástól ment, plasztikus életteli képekkel sorjázó regényemenet, maga is (többszörös) damaszkuszi fordulat-sor, amely a létezés mindennapi sugalmaira bízva a jézusi utasítás igazolását: mindent el kell veszítened, hogy mindent megnyerjél. Az allegória diadala ez a mű, ami azért érhetett emlékezetes transzcendens magaslatokra, mert a létezés mindennapi valóságára bízta az üzenet megnyilvánulását.

*

Egyik napilapunk minapi hétvégi mellékletében mindentudó barátunk, *Szörényi László Krúdyt* idézi, 1917-ből, amikor már itt volt a végítélet. *Krúdy* csöndbe hanyatló apokaliptikus mondatai éppúgy lezárják a „magyar történelmet”, mint *Ady* ekkori, próféták torz rikoltozását visszhangzó versei. „Az éjben lelkek sóhajtának, panaszkodnak; régi temetők nem tudják befogadni a kocsisorral érkező vendégeket, nincs megnyugvás, tovább tart a haláltánc. És már nem marad más éjszakai olvasmányom, mint az Ótestamentum.”

Semmiféle kronológiai ötlet vagy irodalomtörténeti megfontolás nem indokolja, legfeljebb a szövegnek („ami írja önmagát”) a fegyelmezhetetlen belső mozgása, illetve a külső impulzusok irány módosító akarnoksága, hogy egy-két mondat erejéig most nézzünk vissza a korábbi huszadik századi évtizedekre, ahhoz a három legjelentősebb íróhoz, akiknek számára a Biblia nemcsak művészi ihletforrás volt, hanem a protestantizmus is, mint élethosszig tartó megoldandó szellemi-nemzetpolitikai feladatok halmaza, *Szabó Dezső*hoz, *Németh László*hoz és egyetlen könyv erejéig, *Móricz Zsigmond*hoz. Még azt sem merném mondani, hogy szövegem patetikus lezárását jelentenek ők, hiszen miért ne lehetne még „folytatás”..., mindaddig, amíg valahol ki nem nyomtatódik ez a ...mi is? Most már „quodlibetnek” sem mondanám. Legyen hát itt az örök szerénykedő *Arany János* öncsúfoló csúf német szava: „Kauderwelsch”. A XX. század elejének ezek a nagyjai kötetekkel hónapok óta itt állnak, olvasásra vagy hirtelen fellapozásra kínálkozva, cserélődve, de mindig figyelmeztető szigorral az íróasztal szélén. És ha már itt vannak, miért ne „képezzenek” a száznál is több iskolameszter teres időrenddel szemben valami dramaturgiai csúcspontot? Mint emlékeztető az éppen elmúlt és a még korábbi századokra, mint a hitben való megmaradás memóriái, mint az irodalom morális elkötelezettségének tanúságtevői? Mindenesetre mindhárman szorosan kapcsolódnak – filológiailag is – a századelős és világháborús (számukra is meghatározóan erős erdélyi és partiumi színekben gazdag) *Ady*-hagyományhoz.

És számukra (is) az alapozás természetesen még a gyermekkori vallásgyakorlás volt. Ez nagyon hangsúlyosan van jelen *Szabó Dezső* emlékirataiban, akinél a kolozsvári elemi szoltárismeret, nemcsak a szóválasztást befolyásolja, hanem talán még rejtett viselkedési mintákat is kínál. Lásd *Életeim I.* : 139. Mint a szép híves patakra (42. zs.), Tebenned bízunk eleitől fogva (90.zs); 164-5. Tebenned bízunk... Mikor még semmi hegyek nem voltak; 307. A Sionnak hegyén, Úristen, Tiéd a dicséret; 454. „Jobbra, a betett ablakon át is láthattam templomunk szegletét. Ó, szép híves patak, a megkergetett emberszarvas, hányszor kívánta a te kútfordet...”; 471-2., Tebenned bízunk... „Milyen jó, hogy a sárban és vérben csörtető emberhorda néha énekel... (még: 199., 308., 484., 489., 579., 602.); II. 420. Tebenned bízunk, Mint a szép híves patakra... És ha a protestáns önismeret dilemmáin hanyjuk-vetjük magunkat – még akár az 500. évforduló zsongító fényében is –, ne feledjük *Szabó Dezső* lázas iratait, főként az 1926-os A magyar protestánsizmus problémáit. És olvassuk-olvassuk Az elsodort falut, ha tudjuk a meglepetésnek azzal a döbbenetével, amivel a kortársak olvasták az országvesztés delíriumában.

És az asztalomon torlódó könyvek itt folytatódnak a *Németh László*-sorozattal. Azaz: a biblia (Károlyi nyelven) újra és megint ott lüktet üzenve minden mondat mögött, amiben a mélységből kiáltó magyar lélek akarja a sorsát megfogalmazni. Mint hajdan *Keménynél*, utóbb (annyira-amennyire *Bibónál*, *Sütőnél*, *Csoórinál*). *Németh László* protestánsizmusát *Kósa László* dolgozta fel, ami azért is érdemes az említésre, mert egy olyan 1985-ös JAK-füzetben jelent meg, a 17. számúban, amit eredendően az ún. „fiatal irodalom” számára engedélyeztek, tehát ekkor és itt még volt tere a *Németh László*-idézésnek; másrészt *Kósa* is, a gyulai kálvinista (mint a többi kötetbeli szerző) nem sokat törődik azzal, hogy a citált szövegek közül mi van tiltás alatt, mi nem; harmadsorban a jeles etnográfus és művelődéstörténész lényegében minden érdembelít elmond a kérdésről, miközben számos kevésbé közismert írást is feldolgoz: Két templom közt, Az Ószövetség olvasása közben, A vallásos nevelésről stb. Most tehát legyenek elegendőek utalásnak csupán a címek. A tanulmányok közül: *Molnár Albert* szoltárai és ritmikájuk, A vizsolyi biblia, *Bethlen Miklós*, Sziget Erdélyben, *Adyról* egész kis kötetnyi (köztük A teológus *Ady*), a drámák közül: Sámson, Eklézsia-megkövetés, Apáczai, a Négy próféta – Hosea, Jezaia, Jeremia, Ezékiel. A próféták neve egy német könyv által idézett eredetikek megy vissza, de, teszi hozzá a szerző: „ha a darabot egyszer bemutatnák, a rendező bátran visszatérhet a Károlyi-bibliából ismerős Hozseášhoz, Ézsaiášhoz, Jeremiášhoz...” (Azért megjegyzem, hogy a Megmentett gondolatok között publikált esszé, ami a próféta-drámához is kapcsolódik, Az Ószövetség olvasása közben, egy radikálisan „másfajta” biblia-fordítás ötletén tűnődik, mint a Károlyié. Abból a korántsem frivol, viszont annál elgondolkodtatóbban „szentségtörő” élményt járja körül, hogy „az, ami zavar a Károlyi-fordításban: hogy ennyire magyar...” Hogy milyen is lehetne egy másfajta magyar biblia, ami nem a magyar nyelv klenódiusaként élne, hanem valahogy az „egyetemest” célozná meg, és persze magyarul... „Antológiaként kellene fordítani, amely

zeti protokoll miatt. Már a világháború előtt feszíteni kezdi a szándék, hogy *Bethlen Gáborról* és az ő Erdélyéről egy nagy-nagy regényt írjon, mint „a magyar vér legigazibb fellángolásáról”, de az igazán drámai, a legtöbb személyes sorsüzenetet közvetítő kezdő kötet csak Trianon után jelenik meg. S benne végig ott van a biblia, Károlyi és ott a Szenczi Molnár-zsoltár. Az a kor íródik újra magyar regényként, amit két-három emberöltővel előbb már *Kemény Zsigmond* is megkísérelt úgy bemutatni a Rajongókban, mint a nemzeti történelem egyik fényes időszakát, ami rövid volt és vészekkel fenyegetett. És ezt teszi majd újabb két-három generáció múltán *Szilágyi István* a Hollóidőben. A „hitviták kora”..., tartotta a régi irodalomtörténet, és valóban mind a lelki gazdagodás, mind a lelki harcok felerősödésének egyik „letéteményese”, „terepe”, a kor magyarságának megerősítő és megosztó tényezője a vallás volt. Az újraerősödő régi és a lelki-politikai pozícióját végleg megerősíteni próbáló új.

Móricznak nemcsak korfestő leckéje volt a Károlyi-biblia fénykorának a bemutatása a hívő közéletben, hanem pontosan látta a hit és a hit gyakorlásának szerepét a korszak többi alakító tényezője között is. A trilógia első kötetében még inkább csak színező stílárius elemek a szentkönyvi citátumok. Pl. a fejedelemszöveg saját sorsát éli át erősebben „rémülettel teli elragadtatással”, hallgatván a felolvasást: „Meghallgattam a te könyörgésedet...” (Kronika II. 7. 12-) „Ó, a biblia csodálatos könyv, isteni hangok valóban; ha a megfájdult szívű ember felüti bármely fokán: közvetlen és egyenes üzenetet kap az égből...” (Az író előtt nagyon korai szöveg lehetett: „az én orcámat megkeresendik...”) Vagy: *Bethlen*, a jövődöbéli fejedelem így prelegál, átélve a korábbi évszázadban „kidolgozott” magyar-zsidó történetfilozófiai párhuzamot: „Izráél és Juda históriája ott van a Bibliában; mink e kis Judeában csak egyet tehetünk: sírunk Izráélért.” És: itt is előbukkan a vallásalakító nagyúr, *Pécsi* (így!) *Simon*, hogy a zsoltárok nyelvén szóljon egy győztes csata mezején. (Talán lehetséges – utánanézendő –, hogy a *Bogáti Fazekas*-féle szombatos-zsidózó zsoltárokból idéz?)

A Nagy Fejedelemben és a A nap árnyékában az a Szentírás kerül minduntalan elő, ami mintegy „antológiaként” – *Németh László* fejt ki alaposan – minden élethelyzetre ad példát, olykor tanácsot, s néha megoldó szavakat. Pl. a zsoltár úgy is előbukkan, mint annak a Dávid királynak a verse, aki a bűnös asszonyhoz írta némelyiket. Így és a maga bűnös férfi-arcát látva benne, tudja énekelni *Bethlen*: „Öröködbe, Uram...” S az író nem mulasztja el megjegyezni, hogy a fejedelem az „új zsoltárt, a *Molnár Antal* (így!) zsoltárát” (Magyar Remekírók kiadás, 1974. 806.) éneкли, „amelyet a püspök most tanított”. Nem mulasztja el megjegyezni, hogy *Bethlen*, amikor a Királyok könyvére nyit, *Szenczi Molnár Albert* szépen készült, új kis bibliája” van a kezében. (Itt *Móricz* a régiségre támaszkodva, betű szerinti hűséggel idéz: nékic, vattok, uratockal.) Csakhogy az idézet („Követeket küldött azért Dávid...”) nem a jelzett helyen, hanem Sámuel II-ben található... (2. 5-6.) Találunk itt konkrét korjellemző dogmatikai vitát (*Borsos Tamás* és *Péchy Simon* között) a reformáció okairól és lényegéről. Azután patetikus szép szavakat Károlyi munkájának első revíziójáról („milyen szép és megindító, hogy vannak azért magyar fiak, akik a nagy idegenben élnek, s maguk erejével ilyen nagy dolgot tudnak csinálni..., a Szent Bibliát

betűnként és szavanként ujjukkal kiszedegetik...) További mondatokat a zsidó-magyar sorsallegorikusság („...az Isten azért küldte a zsidó nemzetet a babiloni fogságba, hogy ott ráébredjen a maga lelkére. Minél nagyobb a veszedelem, az emberi lélek annál nagyobb erőt mutat”). Ez már alighanem Trianon szava – Trianonhoz intézett szó. Bizonyára újraolvasta *Németh László* ezt a *Móricz*-passzust, amikor hozzáfogott az ötvenes évek elején megrendítő esszéjéhez az Ószövetségről: „A bibliában sok minden van, s akinek nincsen szíve, az csak a maga hasznára olvassa a bibliát. A bibliában harcok vannak és rablások és kegyetlenségek. De aki nem akarja, nem olvassa ki azt, hogy a harcnak megaláztatás a vége, a rablásnak büntetés, a fertelmességnek hetedíziglen való megbüntettetése...” Vagy: a hősi halottak előtt „egy zsoldárban olvadt össze a nép.” Ám a hadba vonuláskor: „minálunk, anélkül, hogy én egy uszító szót is kiadtam volna, az egész nép énekel. Zsoldárokat énekel: harci riadókat...”

Elég is ennyi a példából. Különösebb „teoretizálás” nélkül is bizvást állítható, hogy amit egy XVII. század elején játszódó magyar történelmi regény a bibliáról gondolni tudott, amiben a bibliát igényelte, sőt „használta”, arról *Móricz* mindent tudott. És aligha csupán azért, mert lelkiismeretes történész volt, aki az „epikai hitelt” mindenek elé helyezte. Nem, számára nem az epikai hitelesség és pontosság volt a fontos, erre csak azért volt szüksége, hogy azokra a nyomorúságokra, amikkel korának és neki magának – férfiként, magyarként – szembe kellett néznie, megteremtse azt a lélegző közeget, amiben mindaz elmondható, amit egy alanyi vallomásban képtelenség volna. És azért volt erre képes – *Ady*, *Szabó Dezső*, *Németh László* társaként –, mert minden „istenutánzó” romanticizmus után, mindennemű szabadelvű dolyf ellenére, a legsúlyosabb történelmi végzetességnek is nekifeszülve rendületlen volt benne a hit, hogy ő is, mint nemzete részese, alakítója és szemlélője egy olyan Nagy Történetnek, ami Magyarországon ötödfélszáz éve egy „istenes vénember” szavaival óhajtja kifejezni magát.

SZAUER ÁGOSTON

Letisztulás

Nagy messzeség meg pára –
s a hegy, a rét az árok
absztrakciók már, képek,
sosem volt ideálok.

Minden majd fogalommá,
szótári sorrá válik,
s a dolgok elveszítik
ártalmas kis hibáik.

Kényszer

Főtér, a fodrász, állomások –
egyelőre minden hiába.
Mert érdeklődni kellemetlen,
többet kell járnai társaságba,

mindenbe belehallgatózni,
gyakrabban elegyedni szóba...
Hátha mondják a város nevét,
ahol élünk kezdetek óta.

Kortárs tárlatok, nemzetiségi megmutatkozás

A Szombathelyi Képtár is – mint más, határhoz közeli, nyugat-magyarországi intézmény – keresi helyét, szerepét a honi kulturális életben. Jelenleg Cebula Anna művészettörténész áll a képtár élén, aki igyekszik egyensúlyt teremteni a helyi, a regionális és az országos értékek között, s kellő figyelmet fordít a külkapcsolatokra is. Nem beszélve arról, hogy a textilművészeti ágazat súlyát is a képtár viseli. Az ez évi kiállítási – már megvalósult és tervezett – programok erről a változatos érdeklődésről tanúskodnak. Úgy vélem, sikeres volt a Kortársunk Szent Márton pályázat, valamint a Frida Kahlohoz kapcsolódó kiállítás és szakmai konferencia is elérte célját. A városban élő és alkotó Oroszy Csaba születésnapjára szentelt tárlata szintén egy kiváló helyi művész megbecsüléséről szólt, a kiemelt figyelemről, amellyel a képtár mindig is érzékelt felelősségét a szűkebb pátriában alkotók iránt. Érdekesek az intézmény közművelődési programjai, vagy az ifjú nemzedék képzőművészeti nevelésének megjelenítése. És az osztrák szomszédság, Graz művészei is bemutatkoznak az év folyamán a képtárban. Újabb szakmai kihívás volt a Schrammel-gyűjtemény elhelyezése, amely jelenlegi formájában is a képtár egyik ékesége.

A nagy feladatok megoldása mellett újabb időleges tárlatokkal találkozhat a látogató a tágas termekben.

Az emeleti terem előtti térben a szegedi Ale Ildikó pasztelljeit láthattuk. Persze, életrajzából tudjuk: több szállal is kötődik Szombathelyhez. Ez kiderült a Munkácsy-díjas Tóth Csaba festőművész, a Savaria Egyetem tanára megnyitójából, melynek szövegét a *Szegedilap* 2017-es április 5-diki száma közölte. Ebben azt fejtegette, hogy a múzeumpedagógiával is foglalkozó művész rétegekből építkezik, s ezeket kell nekünk is feltárni, felfejteni. „Eredeti végzettsége a rajzpedagógia területeire vértette fel kompetenciákkal. Nem véletlen, hogy az első komoly szakmai sikereit ezen a téren könyvelhette el...” Ale Ildikó képalkotó gyakorlatában is fellelhető ez a gyermekkori alapréteg. A tisztán, romlatlanul megőrzött csodálkozó naivitás. A *Folyamatok* címmel elhozott anyaga pasztell képekből áll, de ismét megbizonyodhattunk arról: a műfaj rendkívül gazdag, érzékeny megnyilvánulásokra képes. A művész a természetelvű látvány és az analitikus gondolkodás – olykor mesészerű elemekkel telített – határán egyensúlyoz. Tömény, mondhatni: zsúfolt, mozgalmas képfelületekkel dolgozik, nem szereti az „ürességet”. Tematikailag is változatos kollekciója, az elidegenedés jelenségei épp úgy foglalkoztatják, mint a költészet és a vizualitás „együttrezgése” vagy gondonkajáték kelte képi és zenei harmóniák.

Több költő is megihlette: Tóth Árpád, Weöres Sándor, Simai Mihály... Számos képe kötődik a vonat-élményhez, Tóth Árpád verse is ezt a fura perspektívából nézett világot hozta ki belőle. Remekül sikerült a Weöres-vershez társított kép, a *Holdkóros biciklista*, mely a „mechanikus szerkezet” és az ember viszonyát boncolgatja. Simai Mihály verse – *Az ember itt naponta...* – pedig a mindennapok monotonitóját idézi fel.

A király – gyermekrajzi ihletése első nézetre kiviláglik. A felvázolt alak hányavetisége, befejezetlensége, elmosódó kontúrjai valamiféle lebegő vagányságot érzékeltet, abból az érzületből, korból, amikor még álmainkban, vágyainkban királynak képeltük magunkat. A

művészt foglalkoztatja az elvont fogalmak megérzékiesítése, mint az *Útkereső, Érkezés előtt* vagy az *Emlékező*. Ahogy mondtam: a látvány és mesebeliség határmezőin kalandozik, némely fantáziadús látomásából sajátos épület-víziók születnek, hatalmas tornyok, felhőkarcolószerű házak, amelynek lakói parányi figuraként jelennek meg ebben a grandiózus díszletben. A kullisszavilág apró tartóköveken áll, az az érzésünk, rögvest összeomlik. Mégis otthonos, bensőséges konstrukciók ezek, amelyekben árnyjátékok szabdalják a felmagasodó teret. (*Szárnyalás*)

Az egyik elhozott „folyamat” egy vonatutazás dimenzióit közvetíti.

Maga a művész így vall erről *Egy vonatutazás folyamata* című írásában: „A belső és a külső tér egyidejű állandóságát és változását elemzem az idő, a mozgás és a fény vonatkozásában. A várakozásban létező ember mindig valami mássá alakul, valamit elveszít önmagából, majd az út végeztével kilép szerepszerű személytelenségéből és visszatér saját állandóságába.” A vonatutazás fázisait látjuk, a különböző képkivágatokat, az ablakból feltűnő, leszűkülő és kitérülő, fura alakzatokat, szokatlan képfoslányokat. Ale Ildikó ért ahhoz, hogy ezt a köznapi jelenséget egy misztikus, mély értelmű jelenséggé avassa. Sorozatokban gondolkodik, szereti kiaknázni a felkínálkozó helyzeteket. A *Változó állandóban* – melyből eltűnik az ember –, a belső tér formaelemei variálódnak, a *Tolakodóban* a nyomulás válik főszereplővé, más művein pedig a monumentalitás és a minoritás kontrasztját fokozza a végsőkig. Az apró, hangyszerű figurák – mint valami megfejtésre váró íráslejek – díszítik a feltáruló udvarok felületeit. A *Gordonka-variációk* a zenével való azonosulás állapotának kifejeződése, amely az ember-hegedű-hangzás élményét, a mozdulatok sajátos kavalkádját, „összhangzását” akarja festőileg visszaadni.

Ale Ildikó megteremtette a saját festői világát, annak meghatározó toposzait. Bár figurális és az amorf határterületen mozog, keresve a legkifejezőbb pontokat, nem zavarja ez a vibráló nyugtalanság, inkább innen merít erőt, újabb és újabb inspirációkat. És kifejező konstrukciói és barnás tónusai képesek visszaadni az általa megálmodott lelki-materiális, izgalmakat rejtő folyamatokat.

A másik kiállítás a roma képzőművészet talán kevésbé ismert világába enged betekintést. Balázs János, Péli Tamás, Szentandrassy István munkássága, hazai és nemzetközi rangja után szinte külön diszciplinává vált ez a terület. Kiállítások, múzeumi gyűjtés, számos kiadvány, film jelzi: ez a kisebbség megtalálta az önkifejezés, a kitörés útját, ezen a téren is. Sok autodidakta van az alkotók között, de ma már jó néhányan főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkeznek. A szombathelyi tárlat résztvevői tehetségét, kitartását jelzi, mindhárman megszerezték a diplomát. Igaz, kalandos úton, nehézségek közepette, de elérték a képzettségnek azt a fokát, ami már önmagában is figyelemre méltó.

A legjobb példa Ferkovics József pályája, aki családi körülményei miatt hagyta félbe a főiskolát, de évekkel később mégis grafikus diplomát szerzett. Talán azért is vele érdemes kezdeni, mert legidősebb a kiállítótársai között és legerősebben kötődik a falusi, vidéki életformához. Grafikus diplomáját említettük, nos, anyaga között remek grafikákat találni. Az *Árva otthonok* megkapó sorozat az elhagyott, elhanyagolt házak bejáratáról, a környezetről, a gazdátlanság jeleiről. Színes rajzok ezek, finom részletekkel, az elhagyatottság, elhanyagoltság jeleivel. Az ajtó előtt félredobott, megnyeklett szék látható, a lépcsőket ellepi a dudva, a falról lepergett a vakolat, omlik a téglá. Ferkovics lelki tájakat rajzol és fest, az ember nélküli, a pusztulásnak kitett értékek fájalmáról képes szólni. Erős benne a nosztalgia a hajdani falusi „lelkek” iránt, akik még kiülnek a házuk előtti kis padra, egy kis pletykára. (*Az én kis falumban*) Az időse nők szomorúan baktatnak az idilli faluképben kis batyuikkal, nem találva az eltávozott társakat. Van érzéke, szeme a lokális helyek felfedezéséhez, így születtek a *Vasi táj*,

Zalai táj című grafikai. A kissé stilizáló természeti motívumok, a bensőséges kötődés, érzület hatják át ezeket a műveket, talán ezért is emlékezetesek. Szakrális képei közül a *Mária Magdolnát* hozta el, mely egy töprengő, kendős női arcmás, de ennek kontrasztja is megjelenik a *Búcsúsok* című képén: egy festett arcú, cigarettázó clown, félmeztelenül, aki igazán otthon érzi magát ebben a vásári bővlival zsúfolt világban. A *Bánat* egy érzelmes temetői kép, mely az *Álmos vidék* lakóinak végső nyughelye.

Kunhegyesi Ferenc városiasabb alkat, fogékony az elvontabb témák iránt is. Bár elsősorban képzeletbeli portrékat fest, ezúttal néhány más jellegű művel is egyénítette kollekciónját. (*Káosz előtt, Bozótfü*) A neten több helyütt látható a *Fanövesztő* című festménye, mely a misztikum, az indiai vallások, képi analógiák felé vezet. A *Santiago, az öreg halász* – a kifogott hallal – egyik európai mítosznak áldoz, vagy az *Őszi Madonna* egyik szép példája az évszakkal párhuzamos portréinak. A *Novemberi angyal* vagy *Órangyal* azok a lények, melyek az emberi élet határait keretezik. Meglehetően életvidám a *Diáklányok* című zsánere, s az *Ajtó meséje* egy kisleány képzeletvilágának érzékeny megjelenítése.

Talán a legkiműveltebb egyéniség Balogh Tibor, aki széles körű művészi és filozófiai asszociációkkal dolgozik. Tavirózsái a francia mester, Monet alkotásait idézik, *Kettős portréja* grafikai felkészültségének egyéni megnyilatkozása. Az *Erőviszonyok*, vagy *Konstrukció erővonalakkal* az analitikus szerkezetek összetevőit kutatják, míg Budapest sorozatában a város elementáris épületei válnak vizionárius látomásokká. (*Budapest I., II., III.*) Látomásos képe Szent István királyról hatásos mű, mely nyitánya több szakrális jellegű alkotásnak. (*Angyali üdvözlés, Átjárhatóság, Himnusz*) A *cigányasszony tánca az angyallal* a szent és profán találkozás, az angyal erőfeszítése, hogy megmozdítsa a földi kénynt, igazi megszólító erejű, egzotikus grafikai látomás. Nagy erejű, elemekből összeálló festmény a *Pantokrátor I-III.*, mely Krisztus alakját fehér és színes fénypázmákból, festékszemescékből rajzolja ki.

A roma festők igazi felfedezést hoztak a képtárba, bizonyítva azt is, a festői tradíció, amit az elődök teremtettek, tehetséges folytatókra talált. A laikus szemlélő pedig eltöprenghet azon, hogy az etnikai felszabadulás mennyi energiát, minőségi teljesítményt hozott felszínre a gyakran lenézett népcsoport körében.

Kujjon Ferenc hajléktalan költő balladáiból

TESTAMENTUM

Nem kell beszarni, ha itt az idő,
Visszaváltom az üres üvegeket,
Kijön belőle pár féldeci, sör,
Keríték egy rossz kurvát, üzekedek,
Nyomot hagyok, az arcán, s üzenetet
Vackomon, MINDENEM A TIÉTEK,
Csak úgy, szó nélkül mégse tünhetnek el.
Egyétek, igyátok és vigyétek!

Mezítláb megyek, bár cudar idő
Van, már nem érem meg az ünnepeket.
Bakancs, szandál, fekete félcipő
(Halottról szedtem le), tiétek lehet.
Inkább megfagyok, menhelyre nem megyek.
Kaja se, lesztek férgeknek étek,
Mikor ti a Blahán kaptok meleget.
Egyétek, igyátok és vigyétek!

Ez ez utolsóítéletidő.
Patkány lepi el az arcüregeket.
Koponyákból fűdaganat kinő,
Temetőkből nem találsz üres helyet.
Tutira megyek, ne is keressetek,
Áthatolhatatlan gazban széklet,
Utolsó üveg, a test, körötte csend.
Egyétek, igyátok és vigyétek!

Törzshelyem, a *Harmadik félidő*
Se hiányol, *hol az a hülyegyerek?*
Nem lesz rajtam fekete félcipő,
Temetés se, *földbe vagy tűzbe veled!*
Csak tetves gönceimet égetitek
Felgyújtott vackomon, el nem égek,
Kocsmákban lelkem, testem bűze lebeg,
Egyétek, igyátok és vigyétek!

AJÁNLÁS

Szellők, giliszták! Csak türelmesen
Várjatok, a kocsma kivénhed,
Kujjonon nem fog tűz, föld húse sem –
Őket egyétek, elvigyétek!

SÍRFELIRAT

*Kit úgy szerettem, mint magamat,
Ugye nem halt meg? Ugye ez nem ő?
Jajongók, zokogók, gyászsavak –
Jöjj, másokkal telik a temető.
Ott a legjobb apa és szerető,
Nagyon hosszú az út sírtól sírig,
Figyeld, mennyi özvegy megy legelől
E sírhoz, hol nem is volt, ki nincs is.*

*Rendben, fegyelmezetten halad
E menet, nyomában por, lebegő,
Néma tartomány a föld alatt,
Csend, nincs isten, tiszta a levegő.
Itt van mindenki, öreg, csecsemő,
Te is, földi, az élet nagy kincs itt,
Testtől tisztára mosott lepedő,
Szellő leng, lelked, nem is volt, nincs is.*

AJÁNLÁS

*Ide nézz, élete emléke kő,
Nézd, halála féregétek, fincsi,
Csak felirat, se test, se lélek ő,
Senki, ki hol volt, holt, nem volt, nincs is.*

TIZEDIK FEJEZET

Dorottya új baráttra tesz szert, és megütközik egy régi ellenséggel

A rokkája előtt üldögélő Karolina Apolínová látványa, ahogy halkan dúdolgatott magának és a lába körül szendergő Dorottyának, más-más érzelmet keltett Karelben és Vendulkában.

Ahogy Karel elnézte a mozdulatlanul elnyúló birkát, azt gondolta: „Dorottyának kampec.” – Mi Atyánk, köszönöm, hogy megparancsoltad Karolina Apolínóvának, hogy végezzen vele – suttogetta.

Ahogy Vendulka elnézte Karolinát, azt gondolta: „Anyucinak igaza van. Ez a nő tényleg diló! Diliházban volna a helye.” – Mit csináljunk? – súgta Karelnak.

– Gyerünk haza – suttogetta Karel.

De ezzel már elkéstek. – Ni csak, a két kis juhásztor! Egy pásztor és egy pásztorlányka... Sajnos nem Árkádiából. – Aztán dalra fakadt. – Jertek hát, nimfák és pásztorok, jertek elő...

– Tessék...? – hüledezett Karel.

– ... a tisztásról a rengetegben, hol játszi táncot lejtetek... – integetett feléjük Karolina.

– Beee – szólalt meg az ébredező Dorottya.

– Serkenj föl, drága bárány! Nosza, szökkenj talpra! Bégecs, bégecs, bégecs, bégecs! – fejelte meg Karolina az előbbieket, majd újabb dalra zendített a rónán békésen legelésző birkanyájáról.

– Mit művel a birkánkkal? – kérdezte Karel.

– Tessék őt békén hagyni – mondta Vendulka.

– Lelopja róla az összes gyapjút – mondta Karel.

– Van neki éppen elég – jegyezte meg Karolina tárgyilagosan. – Beletelik egy hónap, mire átrágom magam ezen a rengeteg bolyhon. – Megsimogatta a birkát. Hihetetlen, hogy Dorottya mennyire élvezte az idegen nő cirógatását.

– Akkor is lopás, amit csinál – mondta Karel.

– A birka közterületen tartózkodik – közölte Karolina. – Különben is megengedte. – Ismét megcirógatta Dorottyát. – Nem igaz, gyapjas barátocskám? – Ezután újabb dalfoszlány következett zöldellő rétek boldog juhairól.

– Beee – mondta Dorottya, mintha ő volna a kórus. Karolina a birka fölé hajolt, és a szennyes, zsíros gyapjú újabb vastkos kötegeit nyisszantotta le.

– Bizony, gyermekeim – mondta Vendulkának és Karelnek –, mindig is az volt a szívem vágya, hogy birkagyapjat fonjak, a szálakat tiszta hegyi patak tajtékjával mossam tisztára, és a gyapjúfonalat természetes moha meg zuzmó jó erős főzetével fessek be.

– Tessék? – kérdezte Vendulka.

– FigyeljeteK, csimotáim – mondta Karolina. – Láttalak benneteket, hol egyenként, hol kettesben, fölfele kaptatni a sziklás ösvényen, egészen a fenyvesig. Ohó, gondolta Karolina, miféle hókuszpókusz folyik itt nap nap után? Fölcaplatok, s mit találók? Egy emberi társaságra vágó agg juhok, annyi gyapjúval a hátán, hogy azt se tudja, mit kezdjen vele. Minő cselszövés ez?

– Tessék? – hüledezett Karel.

– Rajta, ki vele! – mondta Karolina.

– Hogyan? – kérdezte Vendulka.

– Félő, hogy e kusza történet kibogozásához hosszabb időre lesz szükségünk – mondta Karolina. – Nagyon hosszú időre.

Mikor a történet kibogozódott, Karolina így szólt: – Dicső dolgokat regéltek, regéltek, regéltek. És a barika a gonosz hentestől lelépett, lelépett, lelépett. – És megcírógatta Dorottyát.

– Nem. Zdeněk nem is gonosz. Igazán rendes srác. Arról meg nem tehet, ha ilyen a munkája, és ilyen vérengző a természete – mondta Vendulka.

– Az anyukája is büszke rá, mert Zdeněk az ő szeme fénye – ismételte el Karel a számtalanszor hallott mondatot.

– Olyan, mint te, drága fiacskám. Szakasztott olyan. Ezt még senki sem mondta neked?

– Nem túl gyakran – lódította Karel.

– Vagyis soha – bökte ki Vendulka az igazat.

– Belső sugallat szállt meg benneteket, hogy így ragaszkodtok egy idős állathoz? Megindítottátok a szívemet – mondta Karolina.

– Pedig nem is tud mindent – dűnnyögte Karel alig hallhatóan. – Azért még nem kéne levagdosni Dorottya gyapját. Meg se kérdezte tőlünk – mondta fennhangon.

– Ugye, nem árulja el senkinek, hogy Dorottya itt van? – kérdezte aggódalmasan.

– Ajkamon lakat – mondta Karolina Apolínová, és megint trillázott néhány strófát holmi nimfákról meg pásztorokról. – Ez lesz a mi kis titkunk. Nézzétek, csimotáim, én levinném őt a Ligetszépe Villába, az én kis otthonomba. Jó szívvel vendégül is látnám, ha ezzel segítenék, sajna azonban oly szűkösen vagyok, hogy egy macskát se tudnék befogadni, nemhogy ilyen tagbaszakadt birkát. Arról nem is szólva, hogy Dorottya tüstént romba döntené a nemrég kiültetett boroszláncserjéimet. Pedig mi-csoda kálváriát jártam értük! Ismeritek az édes illatú boroszláncserjét?

Vendulka teketóriázás nélkül a tárgyra tért. – Hát jó! Ha Dorottya hagyja, hogy megnyirbálja, fonhatja a gyapját, cserébe viszont tessék etetni. Majd mi – és Karelra meg magára mutatott – fölírjuk, mit kell neki adni. Valamit valamiért!

- *Quid pro quo* – mondta Karolina.
- Tessék? – kérdezte Vendulka és Karel kórusban.
- Legtöbb gondot a káposzta okozza – közölte Vendulka.
- Ismerős húrt pendítesz meg, drágaságom – mondta Karolina. – Negyven fölött keservesen meg tudja gyötörni az embert.
- Hetente kétszer kell adni neki. Leheletnyit megpárolva. A belek meg a rendszeresség miatt – mondta Vendulka.
- Hát – szólt közbe Karel – hogy bírjon...
- Drága fiam, pontosan tudom, mire gondolt a kisasszony – vágta rá szaporán Karolina.
- És nem ártana, ha beszerezne a néni egy kis száraz kenyeret – mondta Vendulka.
- Nekünk már nagyon nehezen megy a kenyérszerzés, és jövő héten az anyukám orvoshoz cipel. Megvizsgálják a... a szénhidrátfüggőségemet.
- Számíthattok rám, drágaságaim. Megtöltöm majd a termoszt, kis védangyalkáim, és amikor csak bokros teendőim engedik, csatlakozom hozzátok a tündérbarlangban. Serlegből isszuk a nektárt, és áldozunk néhány cseppet az isteneknek.
- Tök jó! – mondta Karel. – Belevaló дума. És mit szlopalunk? Valami piát?
- Nem, drágaságom. Teát. – Karolina újabb strófát énekelt a nimfáiról meg a pásztorairól, aztán fölemelte a rokkáját, és nehézkesen lebaktatott a domboldalon, vissza a Ligetszépe Villába.
- Hát nem is tudom – mondta Vendulka. – Szerinted megbízhatunk benne? Flúgos az öreglány, az hét szentség.
- Tudja a nyavalya – mondta Karel. – Valahogy olyanformán flúgos, mint Havlíková néni, vagy mint Pelinkáné. Vagy mint a te anyád...

Némely dolgokról gyakran az derül ki, hogy túlságosan szépek, de nem igazak. Ilyen dolognak bizonyult Vendulka és Karel Karolina Apolínóval kötött egyezsége is Dorottya élelmzéséről a fenyves közepén emelt nyugdíjas birkaotthonban. Ezúttal Pepík Smrčka meg a cimborája, Ota köpött bele a levesbe.

Mivel Pepík szinte bármire kapható volt, csak hogy eltűnhessen hazulról az egyre ingerültebb Vendelín szeme elől, és szombaton megúszhassa az újabb szeméttelapi guberálást Havlíková néni régi szőnyegei után, így hát kiosont a házból, és megkereste a cimboráját, Otát. Együttesen elemelték Ota bátyjának légpuskáját a szóban forgó báty ágya alól. Egyáltalán nem volt gyerekjáték előhalászni rejték helyéről a puskát, majd pedig úgy kicsempészni a házból, hogy föl ne ébresszék a gazdáját.

Kora reggel indultak útnak. A dzsekije és farmernadrágja alá betuszkolt légpuska igencsak megnehezítette Otának a járását. – A francba, Ota! Úgy vánszorogsz, mint akinek falába van – mondta Pepík. – Mozogj már!

– Nem bírok – mondta Ota.

Vadásztúrára igyekeztek a fenyves felé. Útjuk Karolina Apolínóvilágja Ligetszépe Villája mellett vitt el. – A jó anyját! Mennyi szőnyeg! – hüledezett Ota. Megálltak be-

leskelődni Karolina udvarába, és meglátták a ruhaszárítót kötélről meg a platánfa alsó ágairól füzérszerűen alálógó, lassan száradó szőnyegek sokaságát.

– Nálunk is elkelve egy-két ilyen szőnyeg – mondta Pepík bánatosan. – Na gyereink, Ota. Még az erdő szélén sem járunk, pedig én piszkosul szeretnék már vadászni.

– Én is – mondta Ota, a barátja után bicegve. – Mit löjünk le?

– Akármit – mondta Pepík. – Van itt szarka meg mindenféle madár, és nyulat is láttam egyszer.

Elkezdtek hát vadászni.

Pepík rálőtt két szarkára, féltucatnyi verébre, egy feketerigóra, egy fatörzsre meg egy sörösdobozra. Mindent elhibázott. Ota célzott, és rápörkölt ugyanarra a két szarkára, öt másik verébre, a fatörzsre és a sörösdobozra, majd Jirásek gazda tenyészbikájára a kerítésen túl, egy fenyvesszéli karámban. Ő is mindent elhibázott, bár váltig erősködött, hogy a kerítésoszlopot eltalálta.

A vadászat tehát nem sokat hozott a konyhára, míg föl nem fedezték a kipányvázott Dorottyát. Az idáig apróvadra irányuló vadászat – talán a bikát leszámítva – most magasabb szintre léphetett: immár nagyvadra, legalábbis *nagyobb* vadra indultak.

– Kinek jut eszébe kikötni egy vén vadbirkát az erdő közepén? – mondta Ota, elsőként pillantva meg Dorottyát. – Hogy oda ne rohanjak!

– *Kiszúrtál egy birkát?* – ámuldozott Pepík, miután fölkapatatott a tűlevélszőnyeg borította csúszós lejtőn, és remek kilátást adó, biztonságos helyről, közvetlenül Ota vállá mögül kikandikált a kipányvázott Dorottyára. – Ő az! – mondta elfúló lélegzettel, erősen zihálva. – Ő az! Ő az! A rohadt vén bölénye!

– Ez nem bölény, Pepík – mondta Ota hitetlenkedve. – Nem látsz a szemedtől? Ez birka!

– Nagyon jól tudom, mi ez. – Pepík beóvakodott egy fenyőfa mögé. – Add ide a puskát! – Kinyújtotta a kezét. – Add már ide a puskát! – A fegyver sima, kemény tapintásától rögtön sokkal nagyobb biztonságban érezte magát. Tovább leskelődött a fenyőágak közül, és belebámult ősellensége képébe. Szíve vadul zakatolt, a lázas izgalomtól kiverte homlokát a veríték. Megdörzsölte a szemét. Szívverése egyre szaporább, izgalma egyre hevesebb lett, mikor látta, hogy Dorottya meg van láncolva.

– Beeeee – szólalt meg Dorottya, mert észrevette, hogy régi játszótársa jelent meg a színen. – Beeeee – rázta meg láncait és szőrének lelógó sárkoloncait.

– Egész jópofa birka – mondta Ota. Előrearaszolt, és kinyújtotta a kezét.

– Oda ne menj hozzá! – ordította Pepík. – Ez a világ legveszedelmesebb és legszemetebb birkája. Nekem elhiheted. Apukám birkája.

– Miért ide köti ki? – vetette föl Ota a logikus kérdést. – Ilyen messzire a háztoktól!

– Ellopták tőlünk. Vadorzók vagy birkatolvajok.

– Hogy a fenébe? – Ota kíváncsian mustrálgatta Dorottyát, semmilyen látható okot nemelve, miért akarná bárki is ellopni ezt a vén dögöt. – Á, szóval tenyészkos! – mondta fontoskodó képpel. – Az ilyen értékes példányokat szaporítani szokták.

Díjnyertes kos, ugye? – Ota lehajolt és benézett Dorottyá alá, hogy megbizonyosodjék a dologról. – Hú, milyen iszonyú sok gypja van! Semmit se lehet látni tőle.

– Lelövöm – mondta Pepík.

– Hát csak lödd – mondta Ota. – Biztos, hogy az apukádé? Különben ráfázol.

– A szeme közé durrantok – mondta Pepík.

– Menj csak közelebb hozzá – mondta Ota. – Ezzel a puskával csak akkor találod el, ha közvetlen közlelről veszed célba. Odaállsz a birka elé, és a homlokához nyomod a puskacsövet.

Pepíket majd szétvetette az izgalom: vadul vert a szíve, hangosan zihálva lélegzett. Megtöltötte a légpuskát, és lassan kióvakodott a fenyőfa mögül. Roppant elővigyázatosan araszolt Ota felé, be az erdei tisztásra, halálos ellensége, Dorottyá nyugdíjas otthona felé. Dorottyá mozdulatlanul állt. Szeme a régi játszótásra tapadt, aki a fák közé betűző napfénytől hunyorogva óvatosan, végtelenül lassan fölemelte a puskát, és célba vette a birka fejét.

„Tálán egy ennivaló faág, tele finom nedvekkal...” – cikázott át alkalmasint a gondolat Dorottyá agyán. Miféle új nyalánkságot kínálnak neki?

Pepík fejében oly hatalmas, mindent elemészto vihar dúlt, hogy nem szentelhetett kellő figyelmet a meglehetősen hosszú lánctekercsre, mely Dorottyá háta mögött hevert a földön. Elkínzott agyában nem szólaltak meg figyelmeztető csengettyúk, csupán akkor, mikor már késő volt.

Lassan... rettentő lassan... még egy lépéssel közelebb. Megint egygel. Túlságosan késő! Már túlságosan messzire ért! Késő! Pepík ujjai remegve rágörbültek a puska ravaszára... Dorottyá azonban már akcióba lépett.

Ezúttal a feje búbjával találta telibe Pepíket, közvetlenül a térde alatt. Pepík térde összecsuoklott, Dorottyá nyaka pedig rugószerűen rángatózott. Ha a tanterv nem terjed ki az erdészeti ismeretekre, és a gyerekek nem a közelmúltban kerítették volna sort a fák megnyesésére ezen az *Abies alba* erdősávon, az alsó ágak alighanem megátolják, hogy Pepík túlságosan magasra szárnyaljon. Valószínűleg lehuppant volna a földre, kinyúlik Dorottyá lábai előtt, és a birka újabb rohamot intézhet ellene. Így azonban akadálytalanul szárnyalt a magasba, föl a magasságos égbe. Midőn röppályájának csúcsára ért, kitérta a karját, és közvetlenül Dorottyá fölött, jó néhány méternyire a földtől sikerült megkapaszkodnia. Úgy tapadt meg egy jegenyefenyő törzsén, mint csimpánzkölyök az anyja hátán.

Dorottyá egyszer-kétszer játékosan beleöklelt a fa törzsébe, ám a pajkos játszódásra kiszemelt toboz nem volt még elég érett, hogy lehulljon.

A légpuska némiképp eltérő röppályát írt le. Elszállt Pepík válla fölött, csattant egy jó nagyot Ota koponyáján, azután beleveszett a túlevelek forgatagába. Ota harsányan bömbölve alácsicsonkázott a lejtőn, föltápáskodott, és visszafelé kezdett kúszni, a barátja és Dorottyá felé. – Hol vagy, Pepík?

– Itt fönn – felelte egy erőtlen hang.

– Hol? – Ota a földön keresgélt.

– Itt ni!

– Nem látlak. – Ota tovább fürkészte a földet.
– Nézz föl!
– Mit csinálsz ott? Mássz le!
– Nem lehet. Nem merek... – Pepík megremegett, és még szorosabban a fatörzshöz tapadt. – Megöl a birka.

– Meg, mi? Kitelik tőle – mondta Ota komoly képpel. Aztán megélenkült. – De úgy kell neked! Te is meg akartad őt ölni. Meddig fogod odafönt tátani a szád? Nekem most már haza kell mennem. Hol a puskám? Hétfőn találkozunk a suliban.

Időközben Pepík lázas izgalma jócskán alábbhagyott, és most páni félelem fogta el: mi lesz, ha a cimborája itt hagyja? – Hé, ne menj el! Ne hagyj itt! Kérlek, Ota, ne hagyj itt!

– Muszáj, Pepík – magyarázta Ota. – Tudod, milyen az anyám, ha elkések az ebédéről. Valahogy majd csak lekecmeregsz. Hol a puska? – Ota nem tudta, mi kólintotta fejbe az imént.

Pepík ravaszága még a rémületén is túltett. – Itt van nálam, Ota. Azt kell tenned, amit mondok, Ota, különben többé nem látod a puskát. Soha az életben... és mindent elmondok az apádnak. – Amennyire a fán elfoglalt majomszerű helyzete megengedte, Pepík igyekezett világos és egyértelmű utasításokat adni Otának. Lóhalálában elugrasztotta a hentesüzletbe. Utasításai kiterjedtek Zdeněkre, Zdeněk disznóölő késére, Bohuř furgonjára, valamint a vér bőséges, jóleső patakzására a túlévelágyon.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Dorottya előjön a rengetegből

Karel, kezében két száraz ve knivel, és Vendulka, vállán egy karton tejjel és lekvárosköcsögnyi cukorral, az országút sarkán, nem messze Karolina Apolínová Ligetszépe Villájától, Otába botlott. Karolina épp a keleti szőnyeggyűjteményét hordta be a fészerbe a tűző napról, mert félt, hogy kifakul természetes színük. Az járt a fejében, hogy behoz egy fej káposztát a konyhakertből, mikor az országút felől hangok ütötték meg a fülét.

– De sürgős valakinek! – vetette oda Vendulka a mellettük elrobogó Otának.

– Ég a feneked? – kiáltott utána Karel is.

Ota megtorpant, és nagy zihálva szembefordult velük. – Az a vadbirka ott van az erdőben. Pöff... pöff... pöff... Megtámadta a haveromat, Pepík Smrčkát, és fölkergette egy fára. Le fogjuk löni.

– Lelövitek Pepík Smrčkát? – kérdezte Karel szélesen vigyorogva. – Arra befizettek!

– Nem őt. Pöff... pöff...pöff... A birkát lőjük le. Pöff... pöff... – Percekig zihált. – Segítségért küldött. Vissza kell szereznem a puskámat, és szólnom kell Zdeněknek a

hentesnél. – Tovább fújtatott. – Aztán kinyírjuk a dögöt, de ki ám! – Az ifjú vadász tovaimbolygott az országúton, levegőért kapkodva, és magában azt motyogva: – A puskám, a puskám, vissza a puskámat. Muszáj visszaszereznem a puskámat.

– Lelővik! – mondta Vendulka, majd pedig: – *Lelővik?* – Futásnak eredt, épp midőn Karolina Apolínová, meghallva a két ismerős hangot, kilépett a kapun.

– Nesze, fogd meg! – Karolina egy káposztafejet nyomott Karel kezébe. – Mindjárt sejtettem, hogy az én nemes lelkű pásztorom és pásztorlánykám van itt. Ma nyersen is megeheti, csigástul, mindenestül. Rosszullét környékez, ha az egész ház főtt káposztától bűzlik. A nyers káposzta ugyanolyan előnyös a bélműködés szempontjából. Tapasztalatból tudom.

– Megtálták Dorottyát! – kiáltotta Karel, és mintha csak bedobást hajtana végre a partvonalról, visszahajította a káposztát Karolinának. – Halálos veszélyben van!

– Ó, egek! – sóhajtott Karolina. – Szóval ezért a nagy ribillió. – Átdobta a kerítésen a káposztát, és csatlakozott Karel és Vendulka futóversenyéhez, föl a domboldalra, a fenyves felé.

Vendulka lett a győztes. Mivel ő kimaradt a káposztadobálós játékból, remek startjával tetemes előnyre tett szert a többiekkel szemben. Másodiknak Karel futott be. Karolina Apolínová gyenge harmadikként ért célba. Mire a második és harmadik helyezett beérkezett, Vendulka már fölfegyverkezett egy hosszú, egyenes gallyal – a kis erdészgyakornokok hagyták hátra –, és Dorottya segítségével javában igyekezett lepiszkálni a fáról az elvetemült csimpánzkölyköt.

– Te undorító, ocsmány féreg! – Vendulkát annyira elöntötte a düh, hogy korábban sosem használt, az édesanyjától hallott szavakat vett a szájára. Döf, döf, döf. Dorottya fölágaskodott a fatörzsre mellső lábaival, és sóváran bámult fölfelé, zihálva, kilógó nyelvvel. – Te anyámasszony katonája! – üvöltötte Vendulka. – Olyan leckét kapsz tőlem, hogy holtod napjáig megemlegeted! – Megbökdöste Pepík testének lágyabb részeit. – Jössz le onnan! Jössz le rögtön!

– Hagyd a francba! Hagyd a francba! – üvöltötte Karel, miközben fölkapaszkodott a csúszós lejtő utolsó méterein.

– Dehogy hagyom! – kiáltott Vendulka, és tovább bökdöste a jegenyefenyő lakóját. – Bekergetem ezt a taknyos férget Dorottya óljába, aztán megkötözöm, és lesz nemulass! De előbb hadd bökdössem még egy kicsit! – Sikerült följebb kúsnia a fatörzsön, hogy hatékonyabban bökdöshessen.

Pepík szájalmasan rikoltozott: – Segítség! Segítség! Segítség! Ne-ne-ne-ne, ne csináld már, ez fáj, segítség, segítség! – Jól tudta persze, hogy nincs sok választása. Ha elengedi a fát, és lezuhan a megvadult lány és baljós képű barátja kezei közé, darabokra tépik. Vagy ha elengedi a fát, és lezuhan, akár a kő, Dorottya lábai elé, akkor a birka tapossa péppé.

„Az erőnlétem nem az igazi”, gondolta Karolina, ahogy nagy ügyel-bajjal fölkapaszkodott az utolsó métereken, és kilépett a rengetegből a tisztásra. „Ez nem maradhat ennyiben.”

Ferkovics József munkái

Pepík valamelyest megkönnyebbült, amikor megpillantotta Karolinát. A verseny kissé koros harmadik helyezettjének legalább jóindulatú az arca. – Segítség! – nyikorogta gyámoltalanul. – Tessék nekem segíteni!

– Még hogy segítse-e-ek? – bömbölte Karolina. – El, átkozott folt! – Egy régi színdarabból jutott eszébe ez a sor. Ő is marokra fogott egy jó hosszú gallyat, és betársult Vendulkához bökdösni. – Hú, a rézangyalát, micsoda pazar móka! – lelken-dezett.

Pepík sutba dobta az óvatosságot. Nem volt vesztenivalója. Azok négyen odalent pillanatokon belül kegyetlenül ellátták volna a baját. Kevés helyesebb döntés született meg benne ma délelőtt, mint most: macskaugrással alávetette magát egy puhának és mélynek remélt tűlevélkupacba. Bukfencezve hempergőzött lefelé, egyre távolabb Dorottya fejének és patáinak, meg a két nőszemély döfködő karóinak hatósugarától. Ezúttal a szerencse is melléje szegődött. Szörnyű megpróbáltatásai után végre biztonságosan a talpára állhatott. Káromkodott egy jó szaftosat, aztán elindult lefelé a domboldalon – a város, Ota, Zdeněk, kivált pedig Zdeněk disznóölő kése felé.

Cselekvésre, mégpedig villámgyors cselekvésre volt most szükség. – Meg kell mentenünk! – nyilatkozta ki Karolina. – Meg kell mentenünk az áldott báránykát.

– Heteken át mást se csináltunk, csak Dorottyát mentettük. Ha kilenc élete van, akkor is eleget élt már – mondta Karel.

– Ne add föl! Érzem a csontjaimban, hogy a gondviselés ránk mosolyog. A mai napra azt írja a horoszkópom: legyen résen, mert beüt a szerencse. Vagy az istennyila? Mindenesetre valami nagyszabású – mondta Karolina.

Vendulka lehuppant a földre. – Most mit tegyünk? Egyáltalán tehetünk még valamit? Hova vihetnénk? Már mindenhol volt – mondta bánatosan. Megsimogatta Dorottya fejét. – Szegény öreglány – dűnnyögte.

– Tessék? – kapta föl a fejét Karolina.

A szegény öreglány bégetéssel fejezte ki, mennyire örül, hogy foglalkoznak vele. Határozottan ínyére volt a mókás délelőtt.

– Dorottyát el kell rejtenuk Karolina néni fészérébe. Addig legalábbis, amíg ki nem találunk valami jobbat – szólalt meg Vendulka.

– Tessék? – mondta Karolina – Értem már. Viharban bármely kikötő megteszi. Reménykedjünk, hogy nem érnek ide a haramiák, mielőtt kitakarítom a fészert. Látátok, mennyit fáradtam a szőnyegeim pucolásával. Csülökre! – kiáltotta. – Bedesz-kázzuk a bárka fenekén a léket, megvárjuk, míg elvonul a vihar, aztán iszunk egy csésze finom herbateát. – És megindult lefelé a domboldalon, rá-rázendítve kedvenc áriájára a nimfákról meg a pásztorokról.

Zdeněket nem találták a mészárszékben. – Szombaton nem dolgozik. Amíg tart a futballévad – mondta Paroubek úr, a hentes. – Nyilván még odahaza horkol az ágyában.

– Talán az ágyba is magával viszi a henteskését? – kérdezte Pepík, elkerekedő szemmel csodálkozva rá a késkészletre, amely a mézárós derekán himbálózott. Nem kéne-e kölcsönkérnie egy kést Zdeněk számára?

– Tessék? – mondta Paroubek úr.

– Sajnálom, fiúk – mondta Jenda, Zdeněk anyukája Pepíknek és Otának. – Bohušnál van, a barátjánál. Segít ledukkózni Bohuš nagymamájának autóját, meg fölászni a kertet. Az én kisfiam bárkinek bármit megtesz. Az én Zdeněk fiam! Kértek túrós lepényt, gyerekek? Most sült ki. Zdeněk imádja!

A két jó barátot Bohuš különálló kis háza előtt találták. A napon üldögéltek, ketten ittak egy üveg sört, és igencsak el voltak szontyolodva. A focicsapatból három játékoszt ágnak döntött az influenza, további négyen pedig még a korábbi meccseken szerzett sérüléseiket nyögtek, emiatt aztán törölték a délutáni mérkőzést.

– A meccsnek fuccs, haver – mondta Zdeněk. – Mit csináljunk?

– Szlopáljunk! – felelte Bohuš. – Csúszik, haver?

A Pepík és Ota hozta hírek fölviannyozták és lázas munkára ösztönözték őket. Röpké huszonöt másodperc alatt kitolattak az utcára Bohuš furgonjával. Raszputyin, Berlioz, Pepík meg Ota hátul, a ponyva alatt utazott, Bohuš, Bohuš 22-es kaliberű puskája, Zdeněk meg Zdeněk kése pedig a kocsi elejében. Sajnos kiürült a tank, jó tíz percbe telt, mire gumicsövön áttöltöttek pár liter benzint Bohuš nagymamájának özőnvíz előtti autójából. Végre elindulhattak.

Minden második percben meg kellett állniuk, hogy Zdeněk kiszálljon, a furgon hátuljához ballagjon, bedugja fejét a ponyva alá, és további útmutatásokat kérjen Pepíktől és Otától. De azért mindnyájan élvezték a gyors furikázást a város utcáin.

– Hű, hogy ez a Bohuš milyen piszok jól vezet! – mondta Ota, amikor milliméterekkel kerülték el Vodička atyát, pontosabban a tisztelendő úr Hondáját, amint kihajtott a templom udvaráról.

– Ámokfutók! Ámokfutók! Brigantik és ámokfutók! – Vodička atya hosszasan túlkölt, kihajolt az autójából, és öklét rázva osztotta az áldást.

– Elkapjuk a birkát. Elkapjuk a birkát. Elkapjuk a birkát! – ismételte Pepík, hangjában kéjes vidámsággal, arcán kéjes örömmel.

– Azanyát! Csikorognak ám a kerekek! Tisztára mint az autóversenyen – mondta Ota, amikor szabálytalanul vettek be egy kanyart, és a hirtelen fékezéstől Raszputyin és Berlioz ráesett Pepíkre.

Zdeněkék előtt álltak meg. A fiú néhány szót váltott az édesanyjával. Jenda épp a betonút repedéseit gyomtalanította. – Nem, anya. Nincs szükségem gyapjúsapkára. Bohuš anyukája megkért, hogy vigyük el a szemetet. – Aztán bedugta a fejét Pepíkhez, Otához meg a kutyákhoz. – Minden oké?

Újabb két-három megállás és ponyva mögé kukkantás következett. Zdeněk utolsó kérdése így szólt: – Jó felé megyünk? – Jó felé mentek. Kavicsokat fölverve, sarat fröcskölve, csikorgó kerekkel álltak meg Karolina Apolínová háza, a Ligetszépe Villa előtt. Mindent hipp-hopp – pontosabban kilenc perc alatt – kicsomagoltak és

összeszereltek, utasításokat adtak egymásnak, és harsány jó kedvvel, dobogó szívvel indultak tovább a fenyves felé.

– Elfelejtettem lőszert hozni – mondta Bohuš Zdeněknek, és megütögette kockás vadászubbonya zsebeit.

– De a késem itt van – mondta Zdeněk, és a csípőjére paskolt.

Raszputyin és Berlioz a boldogság hetedik mennyországában érezte magát. Hajdani nyulak, kecskék és mindenféle élőlények szagát szimatolták, melyek egykor ezeken a dombokon futkároztak. Gazdáik akármilyen hangosan, erélyesen vagy durván hívogatták is őket, a két kutya azt tette, amihez éppen kedve szottyant. Három nap is bele fog telni, mire a holtfáradt Raszputyin hazatalál Zdeněkékhez. Még hosszabb időbe telik, míg a holtnál is fáradtabb Berlioz végül Karolinánál köt ki, és állandó lakosként jelentkezik be a Ligetszépe Villába. Ám ezek csupán nyúlfarknyi idők ahhoz a hét hónapoz képest, amelyet Ota bátyjának légpuskája fog emberi szemek elől rejtve eltölteni, és utána sem a megfelelő kezekbe kerül majd vissza.

– Nincs meg! – üvöltötte Pepík. – Elvitték? – kérdezte szinte sírva. – Ellopták... Nincs meg, nincs meg, nincs meg! – És keserves zokogásra fakadt.

– Nesze, öcsi, itt a zsebkendőm – mondta Zdeněk jólelkűen.

– Én tudom, ki járt itt – mondta Ota. – Az a rusnya szőnyeges banya!

– Tessék? – kérdezte Zdeněk. – Hé, Raszputyin! Raszputyin! Idejön a kutya!

– Hát persze – mondta Pepík –, hogy ő volt az. Ő is itt volt, és bökdösött.

– Hogyhogy? – kérdezte Zdeněk. – Raszputyin! Hozzám, Raszputyin! Ide! Raszputyin! Raszputyin! Raszputyin! Raszputyin!

– Tuti, hogy nála van a birkánk. Gyerünk, Zdeněk. Én tudom, hol lakik. Ott, ahol a furgont hagytuk. Abban az öreg házban. Én tudom. Nála van a birkánk, az hétszentség. Megvan a késed, Zdeněk? Megvan a késed?

Mindannyian – Raszputyin és Berlioz kivételével – becsörtettek a fák közé. Aztán a domb túloldalán továbbcsörtettek. A birkavadásztól fölhevült Zdeněk, Bohuš, Pepík és Ota jó ideig teljesen megelégedett Raszputyinról és Berliozról.

– Jé! Patanyomok! Ott ni! – Zdeněk haladt az élen, és a többiek is mind nyomok után kutattak. – Ott vannak a nyomok, ni! – üvöltötte Zdeněk, és előre mutatott. Csakugyan jó néhány nyom látszott a földön, mivel Karolina Apolínová egész láda fejes káposztát diktált bele Dorottyába, egy részét leheletnyit megpárolva, egy részét nyersen. Pepíknek igaza volt. A nyomok a Ligetszépe Villa kapujához vezettek. De nemcsak a kapuhoz, hanem tovább is, be az udvarra.

– Ott tartják bent! Ott bent! Ott bent! – Pepíkben tetőzött az izgalom.

– Úgy ám, Zdeněk – mondta Ota. – Vedd csak elő a késedet. A birka itt van valahol.

– Óóóóóhhh... – tört elő Pepíkből egy hosszú, elragadtatott sóhaj. Milyen közel! Milyen hihetetlenül közel...!

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Dorottya az élen, nyomában a többiek – és ami ezután történt

Vendulkának és Karelnak határozottan ízlett a herbatea meg a korpás keksz, amivel Karolina megkínálta őket. Most, hogy Dorottya biztonságosan be volt zárva a fészerbe, úgy érezték, kiérdemelték egy rövidke pihenőt, mielőtt megterveznék a következő hadmozdulatot. A nagy ricsaj és csörömpölés, amit Zdeněk, Bohuš, Pepík és Ota, valamint a fegyverek és a kutyák csaptak, rég elvonult a fenyves felé. Karel már kiengedte a levegőt Bohuš furgonjának egyik hátsó kerekéből. Éppen azon tanakodott, vajon a biztonság kedvéért nem kéne-e a másik három kereket is kezelésbe vennie, amikor kopogtatás hallatszott a bejárati ajtó felől.

– Kérem szépen, megkaphatnám a birkámat? Megfizettem érte – mondta Zdeněk, majd hozzátette: – Kérem, Karolina néni –, mivelhogy először is jól nevelt gyerekek volt, másodszer pedig megismerte Karolinát; Zdeněk mamája gyakran varrt jelmezeket a színjátszó társulat számára.

– Haja szála sem görbülhet a szent állatnak! – Egy pillanatig Karolina nem ismerte meg Zdeněket. Kiterjesztett karral torlaszolta el az utat Zdeněk, valamint a kilátást Karel és Vendulka elől, akik mögötte álltak.

– Nem is kell, Zdeněk! Nem is kell! – bömbölte Pepík. – A hajszálaid persze, hogy nem bántod, hiszen rögtön a torkának ugrasz!

– A birkámért jöttem – ismételte meg Zdeněk roppant udvariasan.

– Az ő birkája – sietett a segítségére Bohuš, és közben egyik válláról a másikra rakta át a puskáját.

– Képes volnál lelőni egy védtelen öregasszonyt? Hát rajta, lőj csak! – rendelkezett Karolina. – Hadd lássuk, mit szólok hozzá!

– Lődd le, Bohuš! Lődd le! Azt mondta, lelőheted, Bohuš! Azt mondta! – zajongott Pepík, és teljesen kiment a fejéből, hogy otthon maradt a puskához való lőszer. – Ha lelőtted, elkapjuk a birkát is.

– Én csak a birkámért jöttem – mondta Zdeněk. – Kérem, Karolina néni – eszedett. – Nem akarok a terhére lenni. – Gejzírként tört elő belőle a jó modor, melyet lankadatlan szorgalommal csepegtetett belé az édesanyja.

Zdeněk hangja valahogy ismerősen csengett Karolinának. – Á, hiszen ez Zdeněk! Zdeněk bizony – mondta, és lebecsátotta a karját. – És hogy van szegény édesanyád?

Ennyi untilg elég volt Vendulkának: ösztönösen megérezte, hogy Dorottyanak azonosmód befellegzik, mihelyt Karolina és Zdeněk közt baráti szálak szövődnek.

– Te kis szarjankó! – üvöltötte, majd Karolinát és Zdeněket megkerülve kiment a verandára, hogy leszámoljon Pepík Smrčkával. – Á! Szóval lejöttél a fáról, te gyilkos! Ocsmány gyilkos! – tette még hozzá a nyomaték kedvéért. Fölkapta a keze ügyébe eső kerti gereblyét, és derekasan csépelni kezdte Pepíket.

Karel sem akart kimaradni a jóból, netán a partvonalról kibicelni, ezért ő meg Otát vette kezelésbe. Zdeněk, Bohuš és Karolina egyesített erejére volt szükség, hogy

ideiglenesen elcsituljon a viszály. Szerencsére Zdeněk zsebkendője még Pepíknél volt, nem kellett hát másikat kölcsönkérnie. Zdeněk ismét rátért a tárgyira. – Kérem, Karolina néni, megkaphatnám a birkámat?

– Az ő birkáját – mondta Bohuš.

– Miféle birkát? – érdeklődött Karolina.

– Az anyukámnak szánom – mondta Zdeněk.

– Háziállat anyukádnak? Meghatóan kedves ötlet.

Zdeněk igyekezett igazat mondani: – Olyasmi.

– Az anyukája nagyon fog örülni – kontrázott Bohuš.

– Milyen aranyos és kedves tőled, Zdeněk. Nem véletlenül hallani rólad csupa jót a városban – mondta Karolina.

– A birka a miénk, Karelé meg az enyém. Neked semmi közöd hozzá – mondta Vendulka. – Jobb lesz, ha távol tartod a mocskos mancsodat a birkánktól!

– Úgy ám, kopj le! – mondta Karel. – Ne hallgasson rá, Karolina néni. Esze ágában sincs háziállatot adni a mamájának! Meg akarja ölni! Azt forgatja a fejében!

– Szegény anyukáját? – kérdezte Karolina. – Csak nem? Úgy tudom, ezt tiltja a törvény.

– Dorottyát akarja megölni. A birkát, Karolina néni – mondta Karel.

– Fiúk, fiúk, fiúk! – mondta Karolina. – És leány! Miként kerültem én ebbe a kelepcebe?

– Én megvettem – jelentette ki Zdeněk. – A kutyámnak és a mamámnak.

– Igenis a mi birkánk – mondta Vendulka. – Havlíková néni nekünk adta, minket bízott meg a gondozásával.

– Miféle birkáról csépelitek itt a szót? – kérdezte Karolina.

– Kérem, Karolina néni, én csak a birkámat akarom – mondta Zdeněk.

– Az ő birkáját – visszhangozta Bohuš, enyhén sérelmezve, hogy kirekesztik a társalgásból.

– Hétszentség, hogy itt van náluk – mondta Pepík, és Otával kettesben próbáltak Karolina mellett és alatt besurranni a házba. De nem voltak elég gyorsak.

– *Kotródtok ki innen!* – Zutty, zutty és még egy zutty a kerti gereblyével.

– Az idős hölgy az ő gyengéd gondoskodásukra bízta a bárányt. Ő a szemük fénye – mondta Karolina. – Ha nem tévedek – tette hozzá.

– Én megfizettem érte, Karolina néni – mondta Zdeněk. – A saját pénzzel.

– A saját pénzével – visszhangozta Bohuš.

– Zdeněk megfizetett érte – szólt Ota. – Ha meg akarja ölni, joga van hozzá. – Semmilyen törvény... aúúúúú! – akasztotta meg a gereblye a kölyök jogi érvelését.

– Ő igenis gonosz! Gonosz, gonosz, gonosz! Veszett és gonosz...

– Ne merészeld gonosznak nevezni Karolina nénit, te... te... te görény! – Vendulka a gereblyével újabb rohamot intézett Pepík ellen.

Pepíknak sikerült kitérnie a súlyosabb ütlegek elől. – Vad, vérszomjas és gonosz! Tétőtől talpig! Egy kutyát is széttépné a rusnya birkája!

– Hé, Raszputyin! Raszputyin! Raszputyin! – kiabált Zdeněk, mert hirtelen eszébe jutott a kutyája.

– Olyanok a fogai, mint a borotva, és ragályos beteg – mondta Pepík.

– Nincs is semmi baja. Fogai meg egyáltalán nincsenek! – vágott vissza Karel.

– Igenis ragályos beteg! Mocskos és ragályos! – mondta Pepík.

– Hazugnak mered nevezni a barátomat? – vijjogta Vendulka, és ismét munkába vette a gereblyét.

– *Pofa be!* – rendelkezett Karolina. Síri csend támadt, a lehető legalkalmatlanabb pillanatban.

– Beeeee! – szólalt meg Karolina fészere jó hangosan.

– Ez ő! Ez ő! *Ez ő! Ez ő! Megvan!*

Pepík élre tört. – Élő a késséddel, Zdeněk! Kapd elő! Nyomás, Zdeněk! Öld meg! Öld meg!

– Beeeee! Beeeee! – harsant föl ismét. Kivágódott a fészert ajtaja, és az elővigyázatlan, feledékeny és rettentően izgatott Pepík egy heves öklelés folyamánként átzúgott a levegőégen, és jó nagyot nyekkenve elterült egy akácfa tövében. Ezután Ota került – első ízben, mintegy beavatásként – testi érintkezésbe Dorottyával. Bohuš tátott szájjal bámulta Dorottyát, és puskáját szorosan a mellkasához ölelte. Zdeněk vadul előrelendült, hogy nyakon csípje a birkát, mely végtére is az övé volt – hiszen tisztességesen megfizetett érte... Vendulkának sikerült eltörnie a gereblye nyelét, amint odaszózott egy retteneteset Pepík ülepére, majd árnyalatnyival kisebbet Dorottyára, és nagyot rikoltott: – Menekülj, Dorotya! Minden birka mentse az irháját! – Karel példáját követve ő is Zdeněk nyakába ugrott, míg az le nem rázta őket magáról.

Ezalatt Dorotya körbenyargalta a házat és a kertet, búcsúpillantást vetett a barátáiból és ellenségeiből köpülődőtt csoportosulásra, majd szaporán tovaügetett az országúton, vissza a város felé. Karolina fennhangon megszólalt: – Mi az ördögöt követtem el? Mivel érdemeltem én ki mindezt? – Majd azzal folytatta: – Hát még most sem fogta föl ez a szerencsétlen, hogy vegetáriánus vagyok? – Aztán ezzel: – Hét évembe került, mire fölneveltem azt a csodálatos vörös fuksziát!

Zdeněk durván káromkodott, és azt üvöltötte: – KAPJÁTOK EL!

Bohuš is káromkodott, és a furgonhoz rohant.

Pepík még jajgatott egy kicsit, káromkodott, majd fölugrott a furgon hátuljába.

Mivel mindenki káromkodott, Ota is megeresztett egy cifrát, aztán elbődült: – Megvan a késed, Zdeněk?

Karel káromkodott, és arra gondolt, hiba volt nem leengedni a furgon másik három kerekét is. Elindult ő is az országúton, Dorotya és Vendulka után.

Karolina Apolínová előrángatta bringáját a fészert hátuljából, egy rakás régi szőnyeg alól, elcsúszott Dorotya friss potyadékan, káromkodott egy sort, föltápászzkodott, nyeregbe pattant, és friss kertitrágya-illatot árasztva elnyargalt a város felé Dorottyá, Vendulká és Karel nyomában.

Megbokrosodott birka ámokfutása a hipermarketben – ez volt a Dorottyáról szóló második, egyszerűen utolsó újságcikk címe. Ezúttal sem taksálták különösebben nagyra az olvasóközönség érdeklődését a birkák világa iránt, nem láttak hát okot az esemény kimerítő taglalására. Ámde az eset tanúiban Dorottya hatványúdal nem mindennapi érdeklődést, sőt némelyekben csipetnyi fájdalmat is keltett.

Történetesen ezen a szombat délelőttön a Megaszatócs Centerben volt szinte mindenki, aki a néhai Havlíková néni halála óta így vagy úgy érintkezésbe került Dorottyával.

Vendulka, Karel és Karolina csupán egy-két pillanattal érkezett korábban, mint Zdeněk, Bohuš és Ota, akiket késleltetett – bár nem sokáig – a furgonon végzett kerékcseré. Zdeněk és Bohuš jó néhányszor gyakorolta a kerékcserét, hiszen autóversenyzők szerettek volna lenni: arról álmodoztak, hogy egy szép napon ők is indulhatnak a Forma-1-en.

Dorottya persze korábban érkezett a Megaszatócshoz a szereplőgárda összes többi tagjánál.

Boháčekné és Hrdličká né a kenyeres polc két átellenes oldalán álldogált, türelmesen várva, hogy lecsaphassanak az árura, mihelyt Mrázek úr, az üzletvezető kijön, hogy leárazza – akár ötven százalékkal is – az előző hétről megmaradt kenyeret. Nem szóltak egymáshoz, még a tekintetüket is elfordították, bár mindegyikük váltott – jóllehet külön-külön – néhány szót Pelinkánéval, mikor a tanárnő elbicegett mellettük a bevásárlókosarával.

– Hihetetlen, ebben a félévben mennyire ráncba szedte a mi Karlíkunkat a tanárnő, pedig elég baja lehet a lábával! – mondta Boháčekné.

Pelinkáné ugyan fikarcnyi javulást sem észlelt Karel Boháček magaviseletében vagy szorgalmában, de azért minden dicsérő szónak örült.

Hrdličká né szájából nem patakzottak dicsérő szavak. – Remélem, nem haragszik, amiért megírtam, hogy szeretnénk, ha Vendulka másik osztályba kerülne át – mondta Pelinkánének. – Örömmel látom a bokáját, és egyáltalán, ha nem veszi zokon.

Mrázek úr csak nem akart kirukkolni a csökkentett kenyérárakkal. Üzleti megbeszélése Vendelín Smrčkával a vártnál tovább tartott. – Nincs szükségem a telkére. Legalábbis most nincs, Smrčka úr. Rosszul megy az üzlet. Mióta az utca túlsó végén megnyílt a Döbbenetes Diszkont, harminc-negyven százalékkal esett vissza a forgalmunk. Közönséges rablás, amit az a pasas csinál. Hacsak nem enged a telek árából, Smrčka úr. Hiába, pang az üzlet... – csóválta a fejét Mrázek úr.

Vendelín kitekintett Mrázek úr irodájának ablakán. Kissé megvigasztalta a felesége, Mária látványa, amint egyik luxuscikket a másik után hajigálja a bevásárlókocsiba. Vendelín megborzongott.

Jenda, Zdeněk anyja komoly beszélgetésbe merült Vodička atyával. Az öreg pap, aki egy üveg kisüsti borovicskáért ugrott be a Megaszatócsba, annyira beszorult a levek és a paradicsomkonzervek közé, hogy lehetetlenség volt megszabadulnia az asszonytól.

Kumbegyesi Ferenc munkája

– Én a családi légkört és a nevelést hibáztatom, tisztelendő úr. Azzal van baj. A légkörrel meg a motoros járművekkel, és az erőszakkal meg a késekkel meg a lőfegyverekkel. Ó igen, és a pornográfiával. Az ember nem érzi magát biztonságban, rettegve fekszik az ágyában, és várja, hogy mikor törnek rá. Zdeněk fiamnak is mondtam... ugye ismeri a kisfiamat, hát persze, hogy ismeri... nála szófogadóbb gyerekről nem is álmodhat egy édesanya...

– Büszke lehet rá, asszonyom, de nekem most már...

– Sokkal jobban érzem magam, köszönöm, tisztelendő úr – mondta Jenda. – Az is segít, hogy köthetek. Bátran szembe kell néznünk a tényekkel, ezt nálam jobban senki sem tudja. – Jendának sikerült egy halvány kis mosolyt kisajtolnia magából.

A halvány kis mosoly, mintha távirányítót kapcsoltak volna be, varázsütésre le-törlődött az asszony arcáról, mihelyt Vodička atya válla fölött, az üzlet bejáratában megpillantotta teljes életnagyságban az ő zord napjainak fénysugarát, Zdeněket a gyönyörű szőke hajával, ami most meglehetősen borzasnak látszott. Az a helyes arca tele volt vérvörös csíkokkal. Zdeněk késsel hadonászott, és torkaszakadtából üvöltött: – Kapd be a... – Egy negyedik szó is elhangzott, de irgalmas módon elnyelte a tucatnyi fölboruló bevásárlókocsi csörömpölése, ahogy Karolina Apolínová berobogott közéjük a bringáján.

Miközben Dorottyia az út közepén a megboldogult Havlíková néni kertje és háza felé ügetett, öt autót, négy biciklit, egy motorkerékpárt és az Őstermelők Szállítási Egyesületének teherautója kötött ki az árokban vagy a járdán. Vendulka és Karel csak nehezen bírt lépést tartani a birkával. Karolina kénytelen volt lemaradozni, és elsősegélyt nyújtani néhány kisebb baleset károsultjának. Zdeněk és csapata annyira elkeveredett, hogy nem utolérni, de még megpillantani sem bírták Dorottyát, csak a Megaszatócs közelében. Mindez amiatt történt, mert Bohuš nem tudta követni Zdeněk útmutatásait.

Dorottyia egy pillantást vetett a pusztításra, melyet Vendelín az ő egykori otthonában végzett. Utálkozva bégetett egyet, majd toványargalt, éppen abban a pillanatban, amikor Karel följe hajolt volna, hogy kötelet hurkoljon a nyakába.

– Megint hagyta elmenni! – üvöltötte Vendulka. – Hé! Add már ide, te balfácán!

– Késő – mondta Karel. – Meglógott. Jesszusom! A Megaszatócs felé tart. Jaj, ne! Istenem, kérlek, ne engedd!

A furgonon utazó négytagú társaság akkor pillantotta meg Dorottyát, amikor Bohuš – Zdeněk útmutatása nyomán – szédületes tempóban átvágott a hipermarket parkolóján, így rövidítve le a visszautat a főútvonalra. Két kereszteződéssel korábban ugyanis valahogy letévedt a főútról.

– Birka! Birka! Birka! – Zdeněk csak mutogatott, zihálva szedte a levegőt, és a késéért kapdosott, miközben hátul Pepík, a platóról kihajolva, már harmadszor rókázott. Hiába, nem bírta a gyűrődést. Bohuš a Megaszatócs bejárata előtt állította le a furgont.

Odabent, miközben a hangszórókból ragacsos, agyrohasztó zongoraakkordok áradtak, a dráma a csúcspontjára ért.

Dorottya gyors bemelegítő kört futott az üzlet polcsorai között. Senki sem állította meg. Ha tekintete senki másra nem akad meg, csak közeli barátain: Vendulkán, Karelón, Karolinán, sőt akár Zdeněken is, a dolog talán ennyiben marad. Sajna azonban Pepík, Ota és Vendelín látványa, nem is szólva Pelinkánéről és Vodička atyáról, úgy hatott a birkára, mint bikára a rongylebegtetés. Dorottya éppen akkor látott munkához, amikor Pepík elordította magát: – Kapd elő a késed, Zdeněk! Megvan a vén bölény!

– Haja szála sem görbülhet! – harsogta Karolina Apolínová tisztítószerek és mosóporok mögül elúgorva, halálra ijesztve a tisztelendő urat.

– Álomban sem jutna eszembe ilyesmi, drága hölgyem – mondta Vodička atya.

– Kapd el! Ott van, ni! – üvöltötte Pepík, elszáguľdva a *Kekszek és aprósütemények* föliratú polc mentén. Nem annyira Pepík talált rá Dorottyára, inkább Dorottya órá. A birka nemtörődöm módon lesunyta a fejét. Tökéletesen időzített mozdulatokkal lágyan megemelte a fiút, és fölropította a *Mirelit borsók* ormára, aztán a tetejébe küldte Otát is.

Pelinkáné fölsóhajtott: – Atyavilág! –, majd sérült bokájával kinkeservesen fölkapaszkodott az akciós krumpli tízkilós zsákjainak kupacára.

– Beee – mondta Dorottya, és vágyakozó szemmel nézett föl Pelinkánéra.

Dorottya nem annyira Jendát, inkább Jenda bevásárlókocsiját rohamozta meg. Néhány luxuscikket – többek közt öt üveg izlandi áfonyalekvárt – hetekkel később bányásztak elő a fagyasztott csirkék alól.

Dorottya hibátlan ütést vitt be Vendelínnek, aki midőn megismerte ellenfelét, kínjában fölragadott egy baltát a vasáruk polcáról. A balta magasra szállt, gyönyörű ívet írt le, és egy láda szép friss – egyáltalán nem akciós – paradicsom közé csapódott be. Vendelín a 2-es pénztár mellett, az alhastáji részén fogadta Dorottya teljes erővel kinyilvánított üdvözlését.

– Összelapította a kenyereimet! Most aztán fizesse is ki! – mérgelődött Boháčekné, miután Vendelín végigsöpört a pénztárpulton. Mrázek úr új vonalkód-leolvásója nem észlelt kódként értékelhető csíkokat Vendelín hasán.

Vodička atya csatlakozott Pelinkánéhoz. Alig huppant rá a krumplihegy tetejére, máris lecsavarta a borovicskás – vagy ahogy ő hívta: borovicskaskás – üveg kupakját, ám Pelinkáné kikapta a kezéből, mielőtt a tisztelendő atya meghúzhatta volna. – Hadd igyak belőle egy kortyot, drága asszonyom! Holnaptól kezdve új életet élek, Isten az atyám. Belátom, hogy az alkoholvás durva materializmus. Szellemi életet kell élni.

– Milyen derék fiú! Nincs párja! – közölte Zdeněk mamája a *Gyümölcskonzervekkel*. – Kétéves korára bilire szokott! – kiáltotta be a *Papírtörülközők és toalettpapírok* közé. – Az én Zdeněk fiam valóságos ezermester! – Erről már a *Pípereszappanok és fogkefék* értesülhettek. – Hogy van, Karolina? Hívjon ám föl, ha valamit varrni kell a színdarabjaihoz!

Mrázek úr mekegett, mint a kecske, a személyzet pedig megérdemelt szünetet tartott a vevők kiszolgálásában. Mrázek úr olyan keveset fizetett nekik, hogy legtöbbszörük boldogan tette karba a kezét, és nem kis élvezettel figyelte a fejleményeket.

Vendulka újabb gereblyét talált a *Kerti szerszámok* részlegében, és most elszántan iparkodott Pepiket és Otát mélyhűtött állapotban tartani.

– Teszed vissza rögtön azt a ruhaszárító kötelet, Karel! Tudom, hogy nem fizettél érte! – kiáltotta Boháčekné.

Levesek, gyümölcs-, lekvár-, hal- és egyéb konzervek borultak le és gurultak szanaszét, hallatlanul érdekessé és veszélyessé téve a hajszát, ami, ahogy illik is, a hipermarket túlsó fertályán, a húсарuk pultja előtt ért véget.

Dorotyya kifogyott az időből, a térből meg a szuszából.

A támadásra kész Zdeněk és Bohuš, késüket markukban szorongatva, birkacsítító hangokat bocsátottak ki összeszorított fogaik között: – Okos birka! Okos birka! Nem ugrál a birka! Szépen helyén marad a birka! – Dorottyát beszorították egy sarokba, ahonnet csupán egyetlen irányban vezetett kiút – ömellöttük. Karolina Apollínóvát is ugyanabba a sarokba szorították be, és Dorottyához csak ömellel elhaladva férközhetek hozzá. Karját oltalmazón az állat elé terjesztve, Karolina fölkiáltott: – Egyetlen szőrszála sem görbülhet meg, de az enyém sem! – Zdeněknek és Bohušnak el kellett haladnia Karel mellett is, aki időközben sövénynyíró ollóra cserélte a ruhaszárító kötelet. Vendulka is ott volt a gáton. Aznap harmadik gereblyéjével fölfegyverkezve az imént hagyta sorsára Pepiket és Otát, betuszkolva őket a mélyhűtőbe, temérdek borsos zacskó közé.

Vajon ki lett volna a dicső viadal győztese?

Nem tudhatjuk meg már soha.

A barátai által védelmeszt, ellenségei által azonban semmilyen értelemben le nem győzött Dorottyának egyszer csak elege lett az egészből. – Beeeeeeee ...– bégette el magát utoljára, aztán csöndesen leült, oldalára fordult, és kilehelte a lelkét.

– Vége van! Kipurcant! – kiabált Karel és Vendulka kórusban. Szeretett birkájuk fölé hajoltak, és zokogtak. – Te ölted meg, Zdeněk! Most boldog vagy?

– Még hogy én! – tiltakozott Zdeněk. – Eszem ágában sem volt.

– Van orvos a helyiségben? – rikoltotta Karolina. Lehajolt, hogy megállapítsa, van-e értelme szájon át lehelni életet a birkába. A dráma többi szereplője is köréjük tódult. Suttogó szavakat váltottak.

– Megtettük, amit lehetett – mondta Karel.

– Meg. Öreg volt már – mondta Vendulka.

Odakintről, a Megaszatócs Center parkolójából goromba hang ütötte meg a fülküket. – Leül a kutya! Leülni! – Vendulka és Karel egymásra nézett.

Mrázek úr, a Megaszatócs Center üzletvezetője mindenkinek parancsolgatni kezdett, és közben lázasan kereste a megboldogult Dorotyya tulajdonosait. Sürgősen intézkedni kellett, mielőtt még bárki is feszegetni kezdené a tulajdonlás és felelősség kérdését.

Zdeněk és Bohuš, Vendulka – Karel és Karolina segítségével – óvatosan, hogy majd belegebedtek, ráemelték a megboldogult Dorottyát egy óriási bevásárlókocsira, melyet általában áruszállításra használtak. Onnan Bohuš furgonjának platójára került. Pepík és Ota ezúttal hajlandó volt a saját lábán hazamenni.

– Ne aggódjatok, majd mi elintézzük a többit – mondta Zdeněk Karelnak és Vendulkának. – Akarom mondani, eltemetjük meg minden, szépen, ahogy kell. Anyámnak rengeteg virágja van. Ne izguljatok. Ugye jól bántatok vele?

– Azt hiszem, megbízhattok benne, hiszen mindig szót fogadott az édesanyjának – mondta Karolina Vendulkának és Karelnak, aztán búcsút intett a Megaszatócs Center bejárata elől lassan eltolató, majd méltóságos lassúsággal elhajtó furgon felé.

* * *

Jogosan firtathatja a nyájas olvasó: és mi történt hőseinkkel ezután?

Miután teljesítette küldetését, Vendulka és Karel nemigen találkozott egymással. Különben sem voltak soha jóban, márpedig egy szál birka nem elég, hogy összehozzon és együtt tartson embereket. Vagy mégis? De mert társtulajdonosai lettek a fölbecsülhetetlen értékű kínai porcelánkészletnek, valami mégiscsak összeköti őket. Nem hagyhatjuk említés nélkül azt sem, hogy Donatella Hrdličková, Vendulka édesanyja számtalan lépést tett ez ügyben. A hatóságokhoz intézett leveleiben kifejtette, hogy a néhai Havlíková néni borzalmas hibát követett el. Egyetlen épeszű ember, még az idős Havlíková néni se bízna rá semmilyen értéket az enyveskezű Karel Boháčekre. A józan ész azt diktálná, hogy az összes holmi az ő Vendulka lányát illesse. Mivel a hatóságok eddig nem válaszoltak, Donatella kénytelen újabb levelekkel bombázni őket.

Az utóbbi időben Vendelín, Mária és Pepík kénytelen volt összébbr húzni a nadrágszíjat. Mivel Vendelín terve, hogy megboldogult nagynénje portáját eladja Megaszatócséknak, meghiúsult, ezért most saját kezüleg épít lakóparkot a telkén. Régi épületfából meg használt téglából üti össze a házakat. Az összes anyag az egykori öntőde épületéből származik, ami az utca túlsó végén állt, és azért kellett lebontani, mert kellett a hely a Gigadiszkont számára. Pepíket hétvégeken culágerként dolgoztatja az apja. Családi vállalkozás, ilyesmibe másként nem is érdemes belevágni.

Zdeněk mamája második helyen végzett „Az Év Anyukája” versenyen. Jenda rettentően örül a második helyért járó díjnak: a konyhai robotgépnak, meg a velejáró tartozékoknak. – Ha a mi aranyos első helyezettünk, ne adj’ isten, nem tudná ellátni a teendőit, hát én lépnék a helyére... és én készen állok! – mondogatja. Egyre nagyobb az esélye, hogy a győztes helyére léphet. Negyvenedik születésnapjára hõn szeretett Zdeněk fiacskájától egy kézzel kikészített, gyönyörűen cserzett birkaprém lábszőnyeget kapott ajándékba. Igen nagy becsben, közvetlenül az ágya előtt tartja. Menyneyi gyönyörűség a talpának meg a csúzos lábujjainak. Puha és kényelmes, még ha egyik oldalán kissé ritkásabb is a gyapjú, mint a másikon.

– Mielőtt eltemetik őket, sokan odaadják a veséjüket, a szívüket meg a többi szervüket, hogy mások is használhassák. Kong a belsejük az ürességtől, úgy ki vannak rá-molva, mire koporsóba kerülnek. A tévéhíradóban láttam – magyarázta Zdeněk Bohušnak nem sokkal azelőtt, hogy elhantolták a néhai Dorottya maradványait. Bohuš és Zdeněk már kis híján sort kerített az első nagy vaddisznóvadászatra. Egy hétvégi autóversenyen is részt vettek. Szerencsére másnap munkaszüneti nap volt...

Karolina Apolínová egy városszéli, igen takaros kutyapanzióba adta be a kutyáját, Dzsingisz kánt (korábbi nevén Berliozt). Hosszabb külföldi utazásra készül a színházi világ fővárosaiba, meg előzvegyült nővéréhez a felső-ausztriai Unterscheissendorfba. Ömlik a pénz a város egyetlen szőnyegkereskedőjéhez. Óriási a kereslet régi keleti szőnyegek iránt. Ha visszatér világ körüli útjáról, Karolina vadonatúj autóra fogja cserélni a kerékpárját. Amíg ő külföldi országokban utazgat, a néhai Havlíková néni korábbi kertésze, Jaroslav gondolja a Ligetszépe Villa kertjét. – Arany keze van ennek a drága fiúnak! – mondogatja Karolina. – Egyik ámulatból a másikba ejt: micsoda különleges dolgok szökkennek szárba a keze nyomán!

Pelinkáné bokája tökéletesen meggyógyult. Megint kocogni jár, bár egyelőre csak módjával, és erősen fontolgatja, hogy abbahagyja a tanítást.

Mindenki más is jól van és boldog. Öröm ránézni a városi kertekre, kivált az idei csapadékos nyár után. Alighanem a bőséges csapadék is kapóra jött a néhai Havlíková néni rododendronjainak, kaméliáinak és magnóliáinak átültetéséhez. A szomszédok ugyanis – azokban a hetekben, amikor Vendelín, a néni unokaöccse átvette az örökséget – amit csak lehetett, kimenekítettek Havlíková néni kertjéből.

– Tisztelendő atya, ugye tetszik még emlékezni Havlíková nénire, akinek a birkáját én meg Hrdličková Vendulka gondoztuk a néni halála után? – kérdezte egy vasárnap Karel Boháček Vodička atyától.

– Hogyne emlékeznék! – mondta Vodička atya. – Hát lehet elfelejteni azt a birkát?

– Az atya szerint a mennyországba jutott?

– Birkák nem jutnak a mennyországba, fiacskám.

– Úgy értem, Havlíková néni. Mert ő nem katolikus volt, hanem huszita.

– Á, most, hogy mondod, emlékszem már a nénire! – Vodička atya végigsimított az állán, és elmosolyodott. – Nagyasszony volt, igazi úri hölgy. Hogy a mennyországba jutott-e? – A tisztelendő úr Karelra pillantott. – Tudod, fiam, ha a néhai Havlíková néni a fejébe vette, hogy befurakszik a mennyek igazgyöngyökkel ékesített kapuján túlra, ahol patakokban folyik a borovicskácska, hát kötve hiszem, hogy Szent Péter egyesített erői föl bírták volna tartóztatni. – Ismét megcsóválta a fejét. – Igazából az sem lepne meg, fiacskám, ha magával vitte volna azt a fránya birkát is!

Mikor a szülei kifaggatták Karelt, hogy miről povedált Vodička atyával, Boháček úr nem áallta megjegyezni: – Aha, értem! Havlíková néni birkástul jutott a borovicskás mennyországba, a Jóisten meg beletúrt a kaporszakállába, és sopánkodott: „Jézus Mária, mi lesz velünk, ha ellepnek bennünket a birkák?” Szerintem előbb-utóbb a mennyország se ússza meg vízőzön nélkül...

(vége)

BOBORY ZOLTÁN

Hiány

Kiszárad a szám,
mellemben szikkadt mező
állatainak szenvedése költözik

a mozdulatok nehézzé válnak
és mintha az égből a fények
sem érnének le idáig, körém;

fehér, forró falnak támaszkodom,
egyik lábamat felhúzva,
talpammal összekoszolva azt.

Nem tudom, mire várok;
kalapot tennék a földre,
hogyan beledobhasd fillérideidet...

csak, hogy légy itt, akkor is,
ha látod nyomorúságomat,
szégyenemet, hogy szenvedek;

Hallhatnád, hogy micsoda
ijesztő csend vesz körül
az ízeire szakadt világban;

szememet eltakarnám, hogy
ne lássák benne lelkemet:
Minek a kéjes szánakozás...

Értené valaki, hogy csak
egy kortynyi vízre vágyok?
Tőled, mert akkor itt lennél!

Kiültem a kertbe

Kiültem ma a kertbe.
Még csak a legyek sem zavartak.
Nem jutottál eszembe.
Néztem, ahogy a lepkék árnyékokat varrnak
Tavaszomat csókolom, mint Ilonát Árgyéus,
Légy enyém, légy az enyém örökre Május!
Néztem, ahogy a fénnel táncol a számoça,
Kibomlott az erek valamennyi kóca.
Egy tülevél karcolta az eget,
Egy rigó szemében csillogott a szeretet.
Egy hangya mászott az ütőeremen,
Vérré akart változni.
A veteményes kacérkodott velem,
Bimbókat láttam első áldozni.
A palánták kórusban hirdették az egységet,
Május kérlek, soha ne érj véget!
Hallottam az anyaföldet énekelni altatót,
Nem fújt, lehelt takarodót.
Nem lőtte fel a pizsamát,
Mint más mindenki,
Hálóingbe húzta a hangyák hadát,
Május, te tanítottál meg szeretni.
Halványan pezsgett az élet.
Május kérlek, soha ne érj véget!
Ágak között mosolygott a hézag,
Békésen bújt össze Déllel Észak.
Fűszálak közt megfért a lóhere,
Kacsintott a félhold, tudta lesz majd tele.
Hallottam szólót énekelni a muslicát,
A homokszemcsét erejükről nem nyitottak vitát.
Egymásba szeretett egy bogár és egy katica,
Zümmögve szuszogott egy kötő szita.
Láttam két csigát, ahogy összeköltöznek,
Láttam, ahogy a fény gallyakat öltöztet.

Láttam hálót szőni a végtelen időt,
Láttam az eget cserélni lepedőt.
Láttam hullámokat csókolni köveket,
Hallottam a szelet dúdolni neveket,
És egyik sem a tiéd volt.
Láttam, hogyan isznak a fecskék,
Láttam éjszakává olvadni az estét.
Láttam az orgonát széllal vívni harcot,
Láttam a felhők közt egy ismerős arcot,
És nem a tiéd volt.
Tűlevelek közt balettot járt egy toboz,
Láttam, ahogy egy pipacsot pillangó motoz.
A málnás rám köszön, és tegez,
Egy rügyet a napsugár virágnak nevez.
Láttam, ahogy patakot vakar a szomorúfűz,
Hallottam, hogy a nárcisz ördögöt űz.
Néztem hogyan zöldül a partoldal,
Hallottam a szitakötő titkos tervet forral.
Néztem, hogy zöldül a cseresznye,
Láttam, a szíromnak nem telik még ereszre,
És boldog voltam, mert nem jutottál eszembe.

VERES ZSUZSANNA

Út a forradalomba

PJOTR SZTOLIPIN ÉLETE ÉS HALÁLA
(BEFEJEZŐ RÉSZ)

Pjotr Sztolipin életművének áttekintése előtt még egy utolsó témát kell érintenünk: az 1905-ben sorra alakuló, jelentősebb politikai pártok szerepét. A parlamentarizmus szélsőségesen idegen és gyökértelen volta Oroszországban azt eredményezte, hogy a gombamód szaporodó, felbátorodott pártok legfőbb célkitűzésévé nem a kormánnyal együttműködő konstruktív munka, hanem az állam szétzilálása és a monarchia elleni támadás vált. Mindazon kétes csoportok, melyek korábban illegális eszközök igénybevételevel jutottak szóhoz, most teljes nyíltsággal felléphetek a hatalom ellen. Jellegzetes példája ennek az I. Dumában elsöprő többséget élvező Alkotmányos Demokrata Párt (kadétok), amely idővel áttért a Népszabadság Pártja elnevezésre. Liberálisnak vallották magukat és a népfelség elvét hirdették. A párton belül létezett egy jobb- és egy balszárny, előbbi Vaszilij Maklakov, utóbbi – a munkássztrájkok szervezésében élenjáró – Pavel Miljukov történész vezetése alatt. A kadétok az orosz értelmiség többségének támogatását élvezték, amely sajnos egyaránt távol állt a legitim hatalomtól és az általa egyébként dicsőített néptől (noha sejtelve sem volt annak reális helyzetéről és gondolkozásmódjáról). Bár a történészek a polgári demokratikus rendszer előfutárainak állították – és állítják – be, megfélemedkeznek arról, hogy a párt azon felforgató Felszabadítási Szövetségből jött létre, amelynek atyja a marxista Pjotr Sztruve volt, az 1905-ös lázongások egyik támogatója. A kadétok pártjának alapítói között ott találjuk a főrangú Sahovszkijokat és az ősi Dolgorukij família leszármazottait is. A párt sajátos módon együttműködött az egyetemi diáksággal és a hivatásos forradalmárokkal, sőt egy idő után a zemsztvo-nemességgel is. A zsidóbarátságáról híres Miljukov a kadétok többségével egyetemben szabadkőműves volt: a „progreszív liberálisok” és a „radikális forradalmi intelligencia” útja ezen a ponton találkozott. Ami Maklakovot illeti, a szociológus Kovalevszkijjel közösen hozták létre a Sarkcsillag Páholyt Pétervárott 1906 decemberében, amely a Grand Orient befolyása alatt álló páholy volt, a korábban Oroszországban preferált Skót Rítusúval szemben. A kadétok kezdetben látszólag beérték az alkotmányos monarchiával, de csakhamar – a francia rendi gyűlés mintájára – parlamentáris demokráciát követeltek, sőt az uralkodó lemondását. Az Államtanács megszüntetése, a földek kisajátítása, amnesztia a politikai foglyoknak és hasonló követeléseik világosan megmutatták szélsőbaloldali beállítottságukat, amelyhez valójában kezdettől fogva tartották magukat. A későbbiekben némely tagjuk az Ideiglenes Kormány miniszterei közé került: nekik köszönhető a talaj előkészítése a bolsevikok zökkenőmentes hatalomátvételéhez. A kadétokhoz képest a hatalomhoz lojálisabb elveket vallott a Gucskov vezette Október 17-e Szövetség (októbristák): ők az alkotmány szelleméhez hű politikát ambicionál-

ták. Továbbra is illegalitásban működött a Szociáldemokrata Munkáspárt, amely 1903-ban kettévált bolsevikokra (Lenin) és mensevikekre (Martov): ez utóbbi frakcióhoz tartozott ekkor még Lev Trockij is. A szociáldemokraták a Szociálforradalmár Párttal vállvetve bojkottálták az I. Duma választásait, ily módon kizárták magukat a népképviselőből. (A radikális pusztítást harsogták: „Nem kérünk a parlamentjeitekből!” „Céljainkat bombákkal, vérrel és földindulással fogjuk elérni!”) Zavaros, utópisztikusnak tűnő elvekre ekkor még alig figyelt fel valaki. Trockij bevallása szerint a sztolipini konszolidáció legaktívabb éveiben – 1910 körül – alig tízezer hívük volt, és azok sem a munkások, hanem a „forradalmi intelligencia” köréből kerültek ki.

Az ellentétes oldalon néhány olyan pártot és csoportot kell megemlítenünk, amelyek az alkotmányban a birodalom öngyilkosságához vezető út első lépcsőfokát látták és eltökélten kiálltak az uralkodó mellett az „Orosz Szentháromság” – „pravoszlávia, egyeduralom, népiség” – jegyében. A századfordulón dühöngő forradalmi terror idején Witte gróf fogalmazta meg a „mikroszkopikus behatolás” elméletét, mely szerint a terroristákat saját eszközeikkel kell legyőzni. Mivel azonban az egész ország mégsem válhatott csatatérre, az ezen elvet osztó csoportok mindvégig többé-kevésbé elszigeteltek maradtak. Példa erre az úgynevezett Szent Csapat, amely a kül- és belföldi felforgató mozgalmak megsemmisítését tűzte ki céljául. Tagjai kizárólag főnemesek voltak, akik titkos összejöveteleken esküvel kötelezték magukat a trón védelmére. Minthogy az Európában szétszóródott, bujkáló forradalmárok felkutatása meglehetősen költségesnek bizonyult, ráadásul nem hozta meg a várt eredményt, a cár egyévi működés után feloszlatta a Szent Csapatot. 1901-ben alakult meg a szlavofil és nacionalista beállítottságú, főként fiatalokat tömörítő Orosz Gyűlés, egy pétervári jogászprofesszor, Borisz Nyikolszkij kezdeményezésére. A szervezetnek sikerült behatolnia vidéki egyetemi központokba: az úgynevezett „diák-feketeszázások” a nyugatbarátsággal és a kapitalizmussal szemben az orosz értékeket hirdették. A „feketeszázasságról” terjesztett elrettentő legendák jórészt a baloldali, liberális sajtó kitalációi, amely valamennyi nemzeti érzelmű, antiszemita és monarchiapárti csoportosulást „feketeszázás” gyűjtőnévvel illetett.

Az alkotmány három lépésben valósult meg: 1905. február 18-án a cár alkotmány-előkészítő testületet hívott össze („Buligin-bizottság”), amely a főnemesek egy részéből olyan nagy tiltakozást váltott ki, hogy az Orosz Gyűlés moszkvai tagjai, Pavel és Pjotr Seremetyev hercegek vezetésével létrehozták az Orosz Emberek Szövetségét. Ez és az 1905 áprilisában alakult Orosz Monarchista Párt mereven elzárkózott az alkotmánytól, helyette az ősi hagyományokkal rendelkező Zemszkij Szobor összehívását javasolták, amely a vészterhes időkben – tehát nem véglegesen – a cár tanácsadó testületeként működne. Ez a nemesi gyűlés, vagy a Monarchista Pártot vezető Gringmut szavaival élve, „összorosz druzsina a cár trónja körül”, nem korlátozta, hanem védelmezte volna az uralkodó jogait, gátat szabva mindenfajta alulról érkező nyomásnak. A monarchia fő ellenségeinek a zsidó befolyás alatt álló sajtót, a munkásmozgalmakat és a nyugatos értelmiséget tartották. Bár a monarchista pártok helyesen ítélték meg a helyzetet és nemes célért harcoltak, a belső bajokon ily módon

már nem lehetett segíteni, és mivel az alkotmányt mindvégig rendellenesnek és rendszerellenesnek tartották, visszaszorultak az aktuálpolitikában való közvetlen részvételtől. A legismertebb szélsőjobboldali szervezet kétségkívül az Orosz Nép Szövetsége volt, amelyet a cári manifeszturnra reagálva értelmiségi polgárok alapítottak Pétervárott: Puriskevics moldáviai kispap, Dubrovin egykori katonaeorvos, Baranov halkezeskedő és Trisatnij ügyvéd. Minthogy nem arisztokratákat tömörítő csoport volt, nyitottak az egyszerű orosz emberek tömegei felé. A korona legfőbb ellenségeinek a kadétoakat tartották, akik viszont jóval jelentősebb támogatást élveztek és nem haboztak felhasználni azt a Szövetség ellen, amely meglehetősen agresszív módon megnyilvánuló, kompromisszumra képtelen nacionalizmusa, vulgáris antiszemitizmusa és a konkrét politikai program hiánya miatt sosem ért el jelentős sikereket a törvényhozásban. Puriskevicsék rossz politikusoknak és még rosszabb diplomatáknak bizonyultak: 1907 közepére végképp nem tudtak együttműködni a kormánnyal. Egy évvel később Puriskevics kivált és saját gárdát toborzott Mihály Arkangyal Orosz Népi Szövetsége elnevezés alatt. 1910-re az Orosz Nép Szövetségének megmaradt része is két részre szakadt: a sztolipini konszolidációt elfogadó „obnovlenistákra” („újítók”) és a kezdeti alkotmányellenes programjukhoz ragaszkodó „dubrovinistákra”. Az 1906–1907-es virágkorukat követően (amikor állítólag majdnem félmillió tagjuk volt), a háború kitörésének előestéjére teljesen felaprózódtak. Aktív nacionalista nézeteiket – Oroszország szerencsétlenségére – továbbra is fenntartották, de a végromlást demonstráló fotó Puriskevics és Miljukov kibéküléséről gyakorlatilag megadta a kegyelemdöfést a korona körül még létező jobboldali elképzeléseknek. Puriskevics még egyszer hallatott magáról; ő volt az 1916-os nagy vihart kavaró Rasputyin-gyilkosság egyik elkövetője.

A leginkább konzervatív erők természetesen az udvarban működtek, sosem tömörültek pártokba, de a cár döntéseit olykor befolyásolni tudták. Az alkotmányt mélyen elítélő udvari ultrajobboldal egyik legismertebb képviselője Nyikolaj Ignatyev gróf volt, III. Sándor egykori belügyminisztere, akit a kívülállók számára szigorúan titkos összejövetelek szervezése miatt „Fekete Grófnak”, szalonját pedig „Fekete Szalonnak” nevezték. Ignatyev körét főpapok és főnemesek alkották, akik a politizálás mellett előszeretettel hódoltak az okkultizmusnak és az asztaltáncoltatásnak. Ide jártak a cár és a cárné gyóntatói, a szentéletű Kronstadti János és Feofan archimandrita, akik látnokok, szent balgák, hipnotizőrök és csodatévők sorát vezették be az udvarba. A „Fekete Szalon” bennfentesei közül többen tagjai voltak az Igaz Oroszok Szövetsége elnevezésű szervezetnek, amely az udvari arisztokrácia olyan prominens képviselőiből állt, mint – egyebek mellett – a két Nyikolajevics nagyherceg és montenegrói hercegnő feleségeik. Ők mutatták be az uralkodó párnak a „népi szenteket”, például Darja Oszipovát, az epilepsziás parasztlányt, a lyoni mészároslegényből csodadoktorrá avanszált Philippe-et, majd Obolenszkij herceg ajánlásával a halmozottan fogyatékos Kozelszki Mityát. A szövetséghez tartozott még Iliodor szerzetes, ez a roppant eredeti figura – „az orosz Savonarola” –, aki kezdetben rajongott Grigorij Rasputyinért, később pedig ádáz ellensége lett. Aligha van lehetőségünk felsorolni

a századelő cári udvarában megfordult különös figurák mindegyikét; a lényeg az, hogy a monarchista körök a nyugatos tendenciák letörésében látták a hatalom megtartásának módját, és valamiféle apokaliptikus előérzettől fűtött idealizmussal igyekeztek a „néphez való visszatérésben” gyógyírt keresni Oroszország minden bajára. Voltak józanabb, nem kevésbé elkötelezett monarchisták is. Egyebek mellett Fredericks gróf, Vjazemszkij herceg és Konsztyantin Pobedonoszcev (kifejező név: *pobedanoszec*, vagyis „győzelemhozó”: III. Sándor bizalmasa, II. Miklós egykori nevelője és a Szent Szinódus főügyésze), ám ők sem valódi politikai hatalommal, sem a zűrzavaros helyzetet uralni képes tervekkel és javaslatokkal nem rendelkeztek.

*

Tocqueville a Régi Rend és a Forradalom című, az 1860-as években Oroszországban is rendkívül népszerű művében azt írja, hogy „az alattvalók sorsán enyhíteni igyekvő monarchiát, hacsak nem zseniális ember a vezetője, nem lehet megmenteni”. 1906-ban mégis feltűnt a zseniális ember, akinek személye – Julius Evola szavait idézve – „a tradicionális ösvény szimbóluma” lett.

Pjotr Arkagyjevics Sztolipin 1862. április 2-án született Drezdában, Szászország székvárosában. Apja vezérőrnagyi rangban az uráli kozákezed atamánja volt, nyugdíjazása után Vilniusban telepedett le, de az orosz–török háború (1877–78) kitörésekor visszahívták a szolgálatba és a serege által elfoglalt Kelet-Rumélia főkormányzójává nevezték ki. Sokoldalú ember lévén történelmi elbeszéléseket, színdarabokat is írt, és szoros barátság fűzte a krími háborúban megismert Lev Tolsztojhoz. (Mihail Lermontovval is távoli rokonságban állt, akinek nagyanyja Sztolipin-lány volt.) Pjotr Sztolipin anyja, Natalja Mihajlovna, született Gorcsakova hercegnő, az ország egyik legelőkelőbb dinasztiájának sarja. A család számos birtokkal rendelkezett, Kazanyban, Szaratovban, a Kovenszki kormányzóságban. A leendő miniszterelnök kitűnő nevelést kapott, ifjúkorától fogva négy nyelven beszélt. A pétervári egyetemen mezőgazdasági, matematikai és fizikai tanulmányokat folytatott. Utolsó, elhíresült vizsgája Mengyelejev professzornál afféle tudományos disputává fajult. Igen fiatalon feleségül vette Olga Neidgartot – Szuvorov tábornok ükunokáját –, akitől öt lánya és egy fia született, és mindvégig példás családi életet éltek. Állami szolgálatát a belügyminisztériumban kezdte, azután a földművelésügyhöz helyezték, ahol alkalma nyílt ismeretei bővítésére az orosz agrárkérdés területén. 1889-ben Kovnóban nemesi előljáró és a békéltetőbizottság elnöke, 1902-től Grodno kormányzója volt. A birodalom nyugati területein állandó konfliktusok dúltak a lengyel kiskisnemeség és az orosz hatóságok között, így Sztolipin – vállalva a közvetítő szerepét – ízelítőt kapott a nemzetiségi kérdés problémáiból is. 1903-ban Vjacseszlav Pleve határozott kívánságára Szaratov főkormányzója lett. A belügyminiszter megérezte a kibontakozó zavargások előszelét és megbízható emberekkel sietett megerősíteni a veszélyeztetett kormányzóságokat. Szaratovban a kisközségi parasztság ugrásra készen figyelte a pomesnyikok nagybirtokait, a Volga menti kikötővárosokban munkámegmozdulások zajlottak. 1905 tavaszán a szaratovi kormányzóságban is parasztlázadások törtek ki. Sztolipin járta a vidéket – nem egyszer életveszélynek téve ki magát –, győzködte a

parasztokat. Következésképpen és higgadtan járt el, először mindig a meggyőzés eszközhöz nyúlt, csak annak kudarcá után vezényelte ki a kozák századokat, ügyelve arra, hogy szükségtelen erőszakoskodás ne történjen. A lázítókat börtönbe záratta, ugyanakkor a kozákok önkényeskedéseit felháborodottan jelezte az udvarnak. Kormányzóságában – számos kollégájával ellentétben – nem tűrt pogromokat. Ifjúkorától ismerte és értette a parasztot: az ő patriotizmusának szerves része volt a muzsik sorának megkönnyítését célzó törekvés, amely egyformán távol állt az értelmiség fellegzős, könyvszagú népieskedésétől, és a Tolsztoj-féle kóros elhajlástól, amely az úr és szolga közötti különbségek megszüntetésére törekedett.

1906 áprilisában Witte gróftól Ivan Goremikin váltotta fel a miniszterelnöki székben. Sztolipint sürgősen az udvarba rendelték, ahol – legnagyobb megdöbbenésére – az uralkodó közölte vele, hogy neki szánja a belügyminiszteri posztot. Legidősebb lánya, Marija Petrovna visszaemlékezéseiben beszámol arról, hogy apja tapasztalat és felkészültség hiányára hivatkozva visszautasította a kinevezést, mire II. Miklós, kérését parancsra változtatva, véget vetett a vonakodásnak. (Az orosz autokrácia hagyományai szerint minden állami tisztviselő elsősorban az uralkodó személyét szolgálta. Ennek értelmében nem utasíthatott el megbízatást, nem mondhatott le önszántából, ugyanakkor indoklás nélkül elbocsáthatták.) A filozófus-író Rozanov szerint: „Tökéletesen makulátlan volt, ami politikai esetében ritka, szinte példátlan. A békés, védtelen emberek szerették személyiségét, megjelenését, szellemét és – feltehetően – még fizikumát is. Tetszett nekik, hogy egy keményen dolgozó, kiváló reputációjú vidéki ember, gyakorlatlanul és bizonytalanul kilépett a nemzeti politika porondjára és tevékenykedni kezdett ...egy összetett, körmönfont, sőt némileg árnyékos pozícióban.” „Sir Pierre” vagy a „Vasminiszter” – ahogy az udvarnál nevezték –, a Rozanov által említett „makulátlanságával”, személytelenül szigorú objektivitásával és azzal, hogy nem találtak rajta támadófelületet biztosító gyenge pontot, törvénytörően kivívta a Duma képviselők legtöbbjének ellenszenvét. Sugárzó karizmájával és magasrendűségével magyarázható, hogy sokan anélkül gyűlölték, hogy bármit fel tudtak volna hozni hibájául. Még Maklakov is kénytelen volt beismerni, hogy „rendkívül állhatatos, független, határozott és bátor”. Akik pedig mellette álltak, inkább becsülték, mintsem szerették. Szoltsenyicin helyzetfelismerő megjegyzése helytállóan tűnik: „...fekete, nyakig begombolt, hosszú kabátjában, márványkemény tartásával, alakjának misztikusan magabiztos mozdulásaival épp áltál elviselhetetlen, hogy nem fogyatkozó erejű aggastyán, nem torz, nem agyalágyult, hanem szép, és tudatában van erejének...”

Sztolipint az utókor liberálisnak tartja, olykor „nemesi liberálisnak” vagy „liberál-konzervatívnek”, ami teljes képtelenség, mivel a liberalizmus és a konzervativizmus kizárják egymást. Valójában Sztolipin mindenféle „izmuson” felülemelkedett, csak a saját útját követte, szolgálata mindvégig az uralkodónak és az Orosz Birodalomnak szólt, mit sem törődve a népszerűséggel. A XX. századi egyetemes történetben példátlan az a jelenség, hogy valaki, elkerülve a kor adott politikai alternatíváit – vagyis a kapitalizmust és a szocializmust –, egy „határozott nemzeti forradalmi elv” létre-

Balogh Tibor munkái

hozásával megkíséreljen refeudalizációt végrehajtani egy birodalmon belül, az adott időszak aktuális körülményeinek figyelembevétele mellett. Sztolipin aligha pártolta az alkotmányos monarchiát. Ellenérzését ugyan soha nem fejtette ki nyíltan – jól tudta, hogy ez a rendkívül feszült helyzet elmérgesedéséhez vezetne –, ám minthogy kinevezése az Alaptörvények kibocsátása után történt, az adott államformához, mint kész tényhez kellett tartania magát. Programjának beteljesedése az orosz uralkodói hatalom egy új – az alkotmányos monarchiákban szokásostól eltérő – aspektusának megjelenéséhez vezetett volna.

1906. április 27-én II. Miklós ünnepélyesen megnyitotta az első Állami Dumát, amelyre Fredericks gróf így emlékezett: „A képviselők olyan bűnözők gyülekezetének látszottak, akik csak arra várnak, hogy elvágják a miniszterek nyakát. Micsoda arcok! Soha többé nem teszem a lábam ilyen emberek közé!” Hasonlóképpen vélekedett Goremikin miniszterelnök is, aki az első napok kadét-rohama után rémülten megtagadta az üléseken való részvételt, Sztolipint küldve maga helyett, akitől a képviselők a rendőrségi represszió megszüntetését követelték. A belügyminiszter azt felelte, hogy a hatalomnak éppen a tétlenséghez nincs joga, ami anarchiához vezet: „A kormány nem lehet az erőtlenség szerve”. „Amíg létezik forradalmi terror – mondta egy másik alkalommal –, a rendőrségnek fáradhatatlanul folytatnia kell a felkutatását. Ismerkedjenek meg, uraim, a forradalmi irodalommal, olvassák el azokat a sorokat, amelyek arra okítanak, hogyan kell terrorral, bombákkal harcolni, amelyek azt javasolják, hogy a bombák készüljenek nyersvasból, azért, hogy repeszdarabokra hulljanak szét, vagy szögekkel hegyezzék ki őket. Ismerkedjenek meg az uralkodógyilkosságról szóló tanítással!” A liberálisok az ilyen mondatai miatt esküdtek ellenségeivé váltak; beszédeit kifütyülték és lemondását követelték. Sztolipin már régen figyelemmel kísérte a liberálisok működését, véleményét ekképpen fogalmazta meg róluk: „Tagadhatatlanul merészek, munkabírók, energikusak és tudásuk is van, ám elfogultságuk és ellenséges magatartásuk szembeűnő. Bizalmatlanok az összetett történelmi rendszerekkel és formákkal szemben, megvetően és teljesen tájékozatlanul viszonyulnak más osztályok nézeteihez, és gyakran ignorálják az ország létérdekeit”. A kormány Dumabeli ellenzékét minden túlzás nélkül „ellenségnek” lehet nevezni, mivel a kormánnyal semmiben, egymással pedig csupán egyetlen pontban, nevezetesen a monarchia felbomlásztásában értettek egyet. Ez a válságos helyzet Sztolipint arra készítette, hogy a parlament feloszlatását javasolja a cárnak. Kokovcov gróf, a pénzügyminiszter így idézi fel szavait: „Többé nincs mire várni, mivel szilárd elhatározásom az uralkodónak a napokban jelenteni, hogy ez így tovább nem mehet, ha nem akarjuk, hogy véglegesen elsőpörjön bennünket a forradalmi hullám, amely ezúttal nem a föld alól jön, hanem nyíltan a Dumából, a népakarat álarca mögött...”

1906 júliusában bezárták a Tauriai Palotát a képviselők előtt és új választásokat írtak ki. Tiltakozásul a kadétok egy része Viborgban összegyűlve általános engedetlenségre szólította fel a népet – sikertelenül. II. Miklós nyugdíjazta Goremikint és helyére Sztolipint ültette: a miniszterelnöki és a belügyminiszteri hatáskör összevonásával 1906 és 1911 között csaknem diktátori hatalmat adott a kezébe. Irányítása

alá tartozott a rendőrség, a belbiztonság, a közigazgatás, a vallási és nemzetiségi ügyek, a kormányzók kinevezése, a – már alig létező – cenzúra. Legsürgetőbb feladatának a terror felszámolását tartotta, de elsősorban nem represszív, hanem konstruktív módon. Úgy vélte, hogy Oroszországban a forradalmi szocializmus gyökértelen jelenség, ezért az államnak fel kell karolnia azokat a rétegeket, amelyekre nyomorúságos körülményeik miatt hatással lehetnek a felforgató tanok: elsősorban a faluközösségeket elhagyó, patriarchális háttérüktől eltávolodó ipari munkásokra, a szegényparasztokra és a zsidókra gondolt. Tanulmányozta a titkosrendőrség aktáit, az illegális forradalmi kiadványokat, megismerkedett a fizetett ügynökökkel, sietett elfojtani a kronstadti és szveaborgi tengerészlázadásokat. Alig foglalta el hivatalát, augusztus 12-én három eszer maximalista felrobbantotta az Aptyekarszkij-szigeten álló dácáját. A merényletet szándékosan szombati napra időzítették, Sztolipin fogadónapjára, amikor a ház dugig volt vendégekkel. Huszonnyolc halott maradt a romok alatt, további harmincöt ember megsebesült, a házigazda egyik lánya egész életére megnyomorodott, de maga a miniszterelnök megúszta néhány jelentéktelen horzsolással. A közvélekedéssel ellentétben nem Sztolipin, hanem az uralkodó kezdeményezte a rögtönítélő katonai bíróságok felállítását a terroristák likvidálására. Ekkoriban jelentek meg a köztudatban a „Sztolipin-nyakkendő” és a „Sztolipin-hinta” kifejezések: előbbit az akasztókötélre, utóbbit az akasztott emberre használták. Sztolipin szemére vetik, hogy országlása idején 3825 embert ítéltek halálra terrorcselekményekben való részvételért – többet, mint az előző két évszázad alatt összesen –, ám azt az adatot rendszerint elhagyják, hogy csak 1906–1907-ben 4126 ember életét követelte a forradalmi terror.

Az 1907 februárjában megnyílt II. Duma összetételében radikálisan baloldali volt. A félig-meddig illegálisan működő forradalmi pártok is bejutottak, így a baloldal egészében 222 főből állt: ez mintegy 43%-át tette ki a testület összlétszámának. A szélsőjobboldali pártokat mindössze 30 fő képviselte, de ez a szám rövidesen harmadára csökkent. Mindehhez képest jelentéktelen – pusztán érdekességként megemlítenendő – a kozákoknak, „Őfelsége lojális ellenzékének” hét képviselője. Ily módon a II. Duma nyíltan támadó álláspontra helyezkedett a hatalommal szemben: a szociáldemokraták és az eszerek szabályos forradalmi propagandát fejtettek ki, híven a IV. kongresszusukon kitűzött céljukhoz: „a kormány és a Duma között létező konfliktusokat tervszerűen fel kell használni a forradalmi mozgalom kiszélesítése és elmélyítése érdekében.” Sztolipin tett egy utolsó lépést a kadéto felé, de a Dumaelnök Golovin még a közvetítésre sem volt hajlandó. A kormány mindezek ellenére benyújtotta törvényjavaslatait, amelyek természetesen a fennálló helyzetben teljes elutasításra találtak. A konzervatív Sulgin így emlékezett: „[Sztolipin] nagyon jól tudta, kik ülnek vele szemben: olyanok, akik alig bírják visszafogni állati indulataikat, miközben beszédeit hallgatják. Értette ezeket az öltönybe bújt vadállatokat és tudta, mi rejlik alacsony homlokuk mögött, miféle tűz ég ezekben a beesett, haraggal telt szemekben. Értette őket, de úgy tett, mintha nem értené. Úgy beszélt hozzájuk, mintha angol lordok lennének, nem egy csapat analfabéta, akik a sors kifürkészhe-

tetlen szeszélyéből a törvényhozói székekben ültek a rendőrségi fogdák helyett.” A baloldal tiltakozó üvöltözésére egy alkalommal így válaszolt: „Ezekkel a támadásokkal a kormány és a legfőbb hatalom akaratának és eszméinek megbénítására számítanak. A kormányhoz két szót intéznek: „Fel a kezekkel!” Ezen szavakra, uraim, a kormány teljes nyugalommal, igazának tudatában hasonló tömörséggel felelhet: „Nem fognak megfélemlíteni!” Ezzel megpecsételődött a II. Duma sorsa is: négy havi működés után egy miniszterelnöki nyilatkozat közzétette, hogy a kormány tudomást szerzett egyes szociáldemokraták felkelésre buzdító tevékenységéről a hadsereg körében, és amennyiben az érintett ötvenöt képviselőt nem szolgáltatják ki, a törvényhozás munkája jelenlegi összetételében lehetetlenné válik. A következő éjjel néhány kadét képviselő felkereste a Jelagin Palotában minisztertanácsi ülésen tartózkodó Sztolipint, valamiféle kompromisszumos megoldást javasolva. „Van olyan kérdés – hangzott a miniszterelnök válasza –, amelyben semmiképpen sem érthetünk egyet. Ez az agrárkérdés. Akkor hát minek húzni-halasztani?” Többé nem kereste a liberálisok támogatását. A II. Duma június elején történt feloszlátását a sajtó igyekezett a kormány kudarcaként beállítani és törvénytelennek bélyegezni. Sztolipin valóban alkotmányellenesen járt el olykor, ám törvényellenesen soha. Ez a paradox helyzet azért állhatott elő, mert az Alaptörvények jónéhány kiskaput biztosítottak a hatalom számára érdekei érvényesítésére, és a miniszterelnök nem habozott kihasználni ezeket. Okulva az alkotmányos rendszer gyakorlatának kétszeri befuccsolásából, Sztolipin és Krizsanovszkij új választási törvényt dolgoztak ki. A Duma összlétszáma változatlan maradt, de a munkások, a parasztok és a nemzetiségek – vagyis a baloldal által könnyen manipulálható csoportok – számát csökkentették. Ennek eredményeként a III. Duma, összetételében – az adott viszonyokhoz mérten – jobboldali orientációjú lett: a baloldalt nyolcvanhét fő képviselte, szemben a százötvennégy októbristával és száznegyvenhét szélsőjobboldali nacionalista képviselővel. Sztolipin ennek ellenére is inkább a konzervatívabb Államtanácsra számított, illetve az Alaptörvények híres-hírhedt 87. cikkelyére, amely kimondta, hogy a kormánynak joga van törvénykibocsátásra a parlament működésében esetlegesen beálló szünetek alatt.

*

Sztolipin egy felülről végrehajtott, a társadalom valamennyi rétegét érintő reformprogramot dolgozott ki. Az ország agrárhagyományaira építve úgy vélte, a legsürgetőbb teendő az 1861-ben „felszabadított”, azóta hontalanul sodródó paraszti tömeg helyzetének megoldása: több mint száz millió főről, a népesség 80%-áról, a birodalom tartópilléréről volt szó. Annak ellenére, hogy a jobbágyfelszabadítás még kilátástalanabbá tette a parasztok helyzetét, Sztolipin nem az idő kerekét akarta visszaforgatni, hanem a félbehagyott reformot – saját elgondolása alapján – befejezni. A parasztság a századfordulón a faluközösség („obscsina”) szorításában élt, amely végletesen elavult jellegénél fogva megakadályozott mindenfajta egyéni kezdeményezést, felaprózta a földeket, művelőit pedig elszigetelte a társadalom többi rétegétől. A kormány jól látta, hogy az agrárium az egyéb területeken végbemenő fejlődéssel régen nem tart lépést, de senki nem mert hozzányúlni az „obscsina” több évszázados

intézményéhez, mivel legalább a biztos adózást és a munkanélküliséget kordában tarthatták vele. Sztolipin azt tervezte, hogy az általa jól ismert, prosperáló német parasztgazdaságok mintájára átszervezi a mezőgazdaságot, felbontja a faluközösséget, lehetővé téve a talpraesett parasztcsaládok magángazdálkodását, valamint egy „belső kolonizációval” a kazahsztáni, az Urálon túli és a nyugat-szibériai kihasználatlan szűzföldek megművelését. Ehhez elengedhetetlen volt a „zemsztyvók” (nemesi kormányzói bizottságok) bevezetése az ország valamennyi területére, vagyis a közigazgatás akkurátus kiépítése. (Számos távoli, kisebb helység egyetlen kormányzóságához sem tartozott; ott a parasztok a legsötétebb elmaradottságban éltek. A külvilágról mit sem tudtak azon kívül, hogy évente egyszer megjelent náluk egy csinovnyik, aki beszedte az adókat.) Sztolipin tervei szerint a stabil közigazgatás a centralizáció támaszául szolgált volna. Ily módon egy „zárt nemzeti gazdaság” jött volna létre, amelyre a birodalom minden körülmények között – a külföldi tőkéktől függetlenül – számíthat. A terv részeként ambicionálta a második transzszibériai vasút megépítését az országon belüli szállítások megkönnyítésére és Szibéria betelepítésének elősegítésére. Kormányzása alatt Szibéria lakossága kétmillió fővel nőtt, ami a 20-as, 30-as évekre elérhette volna a negyven milliót: ennyivel csökkent volna a „potenciális proletárok” száma. (Pontosan ezt a réteget – amelyet akkor „hutorjanyinnak”, vagyis tanyával, majorsággal rendelkezőnek neveztek – semmisítette meg a sztálini rezsim 1929–1938 között „kuláktalanítás” jelszó alatt, hogy az országot ipari szuperhatalommá tegye.) Sztolipin 1906. november 9-én elfogadtatta az új Agrártörvényt, amely lehetővé tette az „obcsinából” való szabad kilépést és a földvásárlást. A kormány minden eszközzel támogatta a magánosítás útját választó parasztcsaládokat. Mindazonáltal Sztolipin jól tudta, hogy az orosz paraszt számára mi sem idegenebb az önállóság érzésénél, ezért vállalkozása sikeres kivitelezéséhez időre és békés állapotokra volt szüksége: „Adjanak nekünk húsz év külső és belső békét, és nem fognak ráismerni Oroszországra!” Nemzetközi közgazdászok elemzése szerint ezen az úton haladva az Orosz Birodalom legkésőbb a század közepére a világ elsőszámú nagyhatalma lehetett volna. (Ma már tudjuk, hogy – az USA-val együtt – sajnos valóban az lett. Aki azt állítja, hogy egyedül a sztálini erőltetett iparosítás útján vált elérhetővé ez a státusz, nyilván még soha nem hallotta Sztolipin nevét.)

A másik, amivel Sztolipinnek – reformja részeként – gazdasági és nemzetiségi vonalon egyaránt foglalkoznia kellett, a zsidókérdés volt. Úgy vélte, hogy vannak olyan jól képzett zsidó szakemberek, akik szívesen együttműködnének a kormánnyal. Ezzel több célt kívánt elérni: elsősorban az oroszokban hagyományosan élő antiszemitizmus feloldását, a zsidó magánbankok közötti kapcsolatrendszer fellazítását és az értelmiségi zsidó ifjúság eltávolítását a forradalmi mozgalomtól. Az egészségesen működő államban a gazdaságot feltétlenül alá kell rendelni a politika szempontjainak és érdekeinek, amely szöges ellentétben áll a kapitalista gyakorlattal. Első lépésként már 1906 decemberében benyújtotta a „minisztertanácsi naplónak” nevezett kormányhatározatot az uralkodónak, amely a zsidókat sújtó korlátozások feloldását célozta. Azt akarta, hogy ezen intézkedést a cár személyes kegyének tulajdonítsák –

aki azonban nem hagyta jóvá. Figyelemreméltó, hogy mind a zsidók, mind a parasz-
tok egyenjogúsítását indítványozó tervezeteket a Dumában jobb- és baloldali részről
egyaránt ellenségesen fogadták. „... Meglepő az az elégedetlenség, amellyel az akkori
újságok fogadták az agrárreformot. És nemcsak a szélsőjobboldali lapok, hanem a li-
berálisok is – a forradalmi sajtóorgánumokról nem is beszélve” – írta Szolzenyicin,
aki ezt a jelenséget annak tulajdonítja, hogy a baloldali elemeknek a rendszer meg-
döntéséhez kedvezőbb lehetőséget nyújtott a zsidókérdés kielevezettsége, míg a jobb-
oldal egyszerűen antiszemitizmus miatt utasította el a javaslatot. Emellett Sztolipin
reformjai több ponton összeütközésbe kerültek a nemzetközi nagytőke érdekeivel,
minthogy ennek dominanciáját Oroszországban meg kellett szüntetnie. „A kormány-
nak kerülnie kell a felesleges szavakat – mondotta –, az érzelmes szavakat, amelyek
évszázadokon át megdobogtatták az oroszok szívét. Ezen érzéseknek és szavaknak a
vezetők eszméiben kell kifejeződniük és cselekedeteikben tükröződniük... tántorít-
hatatlan ragaszkodás az orosz történelem gyökereihez a talajtalan szocializmus ellen-
súlyozásaként. Ez óhaj, szenvedélyes óhaj a haza megújítására, felvilágosítására és
felvirágoztatására, ellenszegülve azoknak, akik széthullását akarják.”

1906 és 1909 között a miniszterelnök csaknem teljesen lemondott a magánéletéről
és éjjel-nappal dolgozott. A minisztertanácsot hetente kétszer összehívta, üléseik
rendszerint reggelig elhúzódtak. Minden nap áttanulmányozta a nemzetközi sajtót
– kiváltképpen a jogot és a törvényalkotást – és az új könyveket. Ebéd előtt negyedóra
pihenőt engedélyezett magának, délutánonként rövid sétát tett a Téli Palota kertjé-
ben, ahova az 1906 augusztusi merényletet követően a cár rendelkezésére családostul
átköltözött. Obolenskij herceg így emlékezett Sztolipinre, az emberre: „Magas, méltó-
ságteljes, kitűnő modorú, minden területen képzett; hangosan, meggyőződéssel
beszélt. Rendkívüli nemes lelkűség áradt szavaiból és tetteiből, amely még politikai
ellenfeleit is megnyerte. Szükség esetén megingás nélkül cselekedett... Példás család-
fő volt. Szívélyes, derűs, vidám és elmés... a férfiúi erények megtestesítője. Önmagához
szigorú, alárendeltjei iránt elnéző. Hiányzott belőle a hiúság, minden rosszindulat
és alatomosság ellentétben állt emelkedett lelkületével.”

Az agrárreform látványosan meghozta gyümölcsét, de vadhajtásai is mutatkoztak.
A parasztek nagyobb része továbbra is az „obscsinákban” maradt, ily módon kon-
fliktus éleződött a jómódú és a szegényparasztság között. Sztolipin ezt kezelhető és
idővel megoldódó problémának tartotta, mert mint mondta, reformját nem „a nyo-
morult iszákosokra, hanem a józanokra és erősekre” alapozta. A szélsőjobb, amely
1906–1907-ben elragadtatottan figyelte forradalomellenes kemény fellépését, most
szembefordult vele. „A nép tudatában a cár nem lehet a kulákok uralkodója!” – har-
sogta Puriskevics a Dumában. Iliodor, a szenvedélyesen politizáló szerzetes „zsidó
szabadkőműveseknek” nevezte a kormány tagjait, hozzátéve, hogy „naponta meg kel-
lene vesszőzni őket az istállóban [sic!], kiváltképpen Sztolipint, szerdánként és pén-
tekenként, hogy eszébe vesse a böjtnapokat.” (A miniszterelnök köztudottan vallásos
és mértéktartó ember volt: nem ivott, nem dohányzott, megvetette a szerencsejáté-
kot. Iliodor szavai a jobboldal agresszív támadó szándékát illusztrálták; a hatalom

szemében az orosz paraszt csakis szegény, tanulatlan és önállótlan lehetett. Sztolipin ezen állapot felszámolására irányuló tervét egyenesen az „orosz földanyácska” ellen irányuló rombolásnak tekintették.) 1909-re Sztolipin politikai pályafutásának csúcspontjára ért. Júniusban elkísérte a cárt II. Vilmos német császárral való találkozására. Vilmos, félig tréfásan, félig komolyan, megkérdezte felséges kuzinját, nem adná-e kölcsön neki miniszterelnökét néhány évre: „Ha nekem ilyen miniszterem lenne, mi csoda magaslatokba emelkedhetne Németország!” Később, már hollandiai száműzetésében a császár úgy nyilatkozott, hogy két nagyformátumú államférfival találkozott életében: Bismarckkal és Sztolipinnel, ám ez utóbbi „egy egész fejhosszal felülmúlta” az előbbit.

Különös módon éppen ebben a látszólag nyugodt időszakban vette kezdetét egy intrikákban és konspirációkban megnyilvánuló támadás Sztolipin tekintélyének és működésének ellehetetlenítésére. A kormány a Dumában a centrális helyzetű októbristákra támaszkodott. Egy idő után a szövetség, a szélsőjobboldallal karöltve, sorra megvétózta Sztolipin reformtervezeteit. Így az új vallási reformokat, amelyek természetesen sem a hatalom alapjait, sem a pravoszláv egyházat nem sértették, pusztán több jogot biztosítottak volna a birodalomban élő más vallásúaknak. A személyi jogok sérthetlenségének – ami a korrupciót, a gyakori túlkapásokat és a munkások kizsákmányolását volt hivatott megszüntetni – javaslatát szintén elvetették. Az ősi orosz mintát követő paraszti járási bíróságok és a rendőrség reformjára vonatkozó tervezeteit – amely főleg a titkosrendőrség túlzott önállóságát korlátozta volna a csendőrség újjászervezése révén – sem sikerült keresztülvinnie. Mindezekhez társult a Raszputyin-botrány. Négy éven keresztül Sztolipin ügyet sem vetett a cárné kegyencére, a tobolszki muzsikra; amikor azonban értesült annak nyilvános tivornyáiról, többé nem ignorálhatta az uralkodó reputációját is érintő kényes kérdést. „A cári család életének kristálytisztának kell lennie. Ha a nép tudatában árnyék vetül a cári családra, odavész a korlátlan hatalmú uralkodó erkölcsi tekintélye, ami a legszörnyűbb dolgokra vezethet.” Megfigyelés alá helyeztette Raszputyint és értesüléseit jelentette az uralkodónak. II. Miklós azonban – aki valószínűleg már régóta tisztában volt a helyzettel – azt felelte: „Teljesen egyetértek önnel, Pjotr Arkagyjevics, de inkább tíz Raszputyin, mint egy hisztérikus cárné.” Kérésére Sztolipin kénytelen volt személyesen fogadni a muzsikot, ám a találkozás rosszul sikerült, és Raszputyin egy időre eltűnt Pétervárról.

Eközben a külpolitikában éleződött a balkáni konfliktus Bosznia-Hercegovina az Osztrák–Magyar Monarchia általi annektálása miatt, amely a prágai szláv kongresszuson nyílt háborúpártiságba torkollott. Az erélyes fellépést támogatta az orosz katonai vezetés, a tőke urai és Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg is. Sztolipin lehűtötte az impozáns hódítási tervektől megbabonázott külügyminisztert, Izvolszkijt, és a minisztertanács végül elfogadta az annexiót. Bár a külpolitikától szándékosan távol tartotta magát, a háború ellen határozottan állást foglalt: „Hogyan is jöhetne szóba háború... amikor az országon belül még csak felszínes nyugalmat tudunk teremteni, amikor nem hoztunk létre még új hadsereget, amikor még új puskáink sin-

csenek?... Amíg hatalmon vagyok, minden erőmből telhetőt megteszek azért, hogy Oroszország ne jusson el a háborúig, amíg nem teljesedik ki a belső talpraállás programja. Nem mérkőzhetünk külső ellenséggel, amíg nem semmisítettük meg Oroszország nagyságának legádázabb belső ellenségeit, az eszereket. Amíg nem vezetik be maradéktalanul az agrárreformot, ezek erők maradnak és egyetlen adandó alkalmat sem szalasztanak el, hogy Hazánk erejét megtörjék. És ugyan mi szolgáltathat kedvezőbb alkalmat a zavargásokhoz, mint a háború?” A Sztolipin által kért „húsz év békét” Izvolszkij nem tudta garantálni: véleménye szerint az Orosz Birodalom legfeljebb még tíz évig kerülheti el a külső konfliktust, amennyiben nem akarja elveszíteni nagyhatalmi státuszát. A miniszterelnöknek az uralkodóval is egyre hűvösebbé vált a viszonya. Alekszej Volkov, a cárné bennfentes inasa mesélte: „Gyakran láttam Sztolipint az Uralkodópár társaságában... a barátságos fogadtatás ellenére, amelyben mindig része volt a palotában, soha nem állt bizalmas kapcsolatban a Felsőes párral. Akárhányszor volt a társaságukban, semmiféle bensőséges viszony nem alakult ki közöttük.” A cár, aki 1906 végén azt írta anyjának Sztolipinről, hogy „el sem tudom mondani, mennyire szeretem ezt az embert”, négy évvel később úgy találta, hogy minisztere túl nagy önállóságra és befolyásra tett szert, és a forradalmi hullám lecsillapodása után nincs szükség további reformokra, amelyek – meggyőződése szerint – uralmát veszélyeztették. Míg korábban nem győzte hangoztatni Sztolipin érdemeit a rend helyreállításában, most ingerülten kijelentette, hogy nem volt semmiféle forradalom, legfeljebb rendbontások, amikre az erélytelen városparancsnokok és kormányzók mulasztása miatt kerülhetett sor. Sztolipin legközelebbi munkatársának, Geraszimov tábornoknak keserűen megjegyezte: „Milyen gyorsan elfeledte az átért veszedelmeket és azt a kemény munkát, amelyet az országért tettünk, hogy kirántsuk a veszélyből!” A vihar kirobbanásához az a törvénytervezet szolgált ürügyül, amellyel a miniszterelnök az önkormányzat bevezetését célozta hat nyugati kormányzósgban. Minthogy a Duma jóváhagyta, Sztolipint teljesen letaglózta az Államtanács ellenállása. Amikor megtudta, hogy ellenfelei, Trepov és Durnovo előző este Carszkoje Szélóban tárgyaltak erről a cárral, ez a hátbatámadás az uralkodói bizalom megrendülését demonstrálta számára, és a következő napon benyújtotta lemondását. Azonban a cár anyja, Marija Fjodorovna kiállt Sztolipin mellett, azon meggyőződését hangoztatva, hogy egyedül ő képes garantálni a monarchia fennmaradását és a cárevics trónutódlását. II. Miklós végül nem fogadta el a lemondást, viszont soha nem bocsátotta meg azt a – szemtanúk előtt zajló – megalázó jelenetet, melynek során a miniszterelnök „kioktatta” őt reformja szükségességéről. Ráadásul maradása feltételeként szabta mindkét törvényhozói testület felfüggesztését három napra, mialatt a 87. cikkelyre apellálva törvényerőre emelte tervezetét.

A „miniszteri krízis” illetően megoldása – amint azzal Sztolipin maga is tisztában volt – pírussal győzelmet jelentett csupán. Engesztelhetetlen határozottsága, a tevékenységét övező értetlenség és irigység miatt 1911-re elszigetelődött. Amikor megkérdezték a monarchista Sulgint, kinek volt kifogása Sztolipin ellen, azt felelte: „Mindenkinek”. Nemcsak a baloldaliak gyűlölték, mert sokszor kegyetlenül el-

nyomta az ellenzékét a Dumában, hanem az Orosz Népi Szövetségbe tömörült antiszemita is, a pápáság, valamint a cár harcias nagybátyja, Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg, akinek nem tetszett, hogy Sztolipin ellenezte Oroszország részvételét a balkáni konfliktusban. A rövidlátó jobboldal attól tartott, hogy a sztolipini program kapitalizálja és megfosztja nemzeti gyökereitől az országot. Hogy ez mekkora tévedés volt, azt bárki másnál hitelesebben tanúsíthatta volna Szergej Witte, aki az oroszországi kapitalizmus elindítójaként jól látta, hogy utódja tevékenysége pontosan ellentétes irányba mutat. Naplójába feljegyezte a Sztolipin iránti ellenszenvét leplezetlenül kifejező kárörvendő mondatot: „... egy jelentéstétel végén az uralkodó azt mondta neki: „Önnek pedig, Pjotr Arkagyjevics, új kinevezést készítek elő...” Az udvarnál azt találgatták, vajon a Kaukázusba küldik-e kormányzónak, vagy Párizsba nagykövetnek. Ekkor különös dolog történt. Raszputyin – nem tudni, kinek a megbízásából – egyik barátjával elutazott Alekszej Hvosztov kormányzóhoz Nyizsnyij Novgorodba, és felajánlotta neki a belügyminiszteri posztot. Hvosztov, a szélsőjobboldali gazdag földbirtokos, attól tartott, hogy valamiféle sötét ügybe akarják belerángatni, és mivel a nem akart összeakaszkodni a nagyhatalmú miniszterelnökkel, azt felelte, hogy „a hely foglalt”. Erre Raszputyin sietve kijelentette, hogy „Sztolipin mindenképpen távozni fog.” A kijevei eseményeket mindössze tíz nappal megelőző „titkos küldetés” hátterét a mai napig homály fedi.

1911 augusztusában Sztolipin kolnobrezsei birtokán tartózkodott és törvénytervezetain dolgozott. Amint hírért vette, hogy Kijevben II. Sándor emlékművének felavatására készülnek a jobbágyfelszabadítás ötvenedik évfordulója alkalmából, úgy döntött, elutazik az ünnepségre. Minthogy senki nem hívta és nem várta, rögtön megérkezése után kellemetlen meglepetésben volt része: a cárt kísérő autókban nem maradt hely számára, kénytelen volt személyesen konfliktust keresni. Rangjához méltó szállásról szintén nem gondoskodtak. A kijevei városparancsnok, Girsz visszaemlékezései szerint szeptember elsején reggel felkereste őt Kuljabko ezredes a titkoszolgálatról és figyelmeztette, hogy értesültek egy terroristanő érkezéséről, akit a miniszterelnök meggyilkolásával bíztak meg, azonban nem kizárt az uralkodó elleni merénylet sem. Kuljabko biztosította Girszet, hogy Trepov tábornok útján Sztolipint már óvatosságra intette, ezenkívül az esti díszelőadáson ott lesz az Ohrana egyik ügynök-informátora, aki személyesen ismeri és leleplezi a terroristanőt. A végzetes este eseményeiről a továbbiakban Girsz emlékirataiban így számol be:

„...Este kilenc órára gyülekezni kezdtek az előadásra. A színházhoz vezető utcákat rendőrségi egységekkel erősítettük meg, a bejáratoknál rendőrtisztek álltak, akik parancsot kaptak a jegyek szigorú ellenőrzésére. Még reggel az összes alagsori helyiséget és bejáratot alaposan átvizsgálták. A fényben fürdő feldíszített teremben válogatott társaság gyűlt össze. Magam irányítottam a meghívottak ültetését a nézőtérre. Valamennyi családostól személyesen ismertem, és csak harminchat földszinti helyet – a tizenkettedik sortól kezdve – tartottunk fenn a titkosrendőrség tisztjeinek, az Ohrana-főnök, Kurlov tábornok írásbeli parancsa értelmében. Kilenc órákor megérkezett az Uralkodó a Nagyhercegnőkkel. Sztolipin... az első sorban, jobbról az első

zsöllyében foglalt helyet. A „Mese Szaltán Cárról”-t játszották, új, csodálatos feldolgozásban. Úgy véltem, minden nyugodt lesz: hiszen a jelenlevőket ismertem, kívülről pedig őrizték az épületet... A második felvonás kezdetén, amikor az Uralkodó Család visszavonult a páholy mélyére, Sztolipin pedig felállt és háttal a színpadnak Frederiksz gróffal és Joszif Potocki gróffal beszélgetett, én egy percre a feljáróhoz mentem, hogy kiadjak egy utasítást... Visszaérvén lassan a helyemre tartottam... láttam az előttem magasló Sztolipin alakját. A hatodik vagy a hetedik sornál jártam, amikor egy frakkot viselő magas fiatalember megelőzött. A második sornál hirtelen megállt. Egyszerre csak kinyújtott kezében revolver villant, és két rövid, száraz lövést hallottam, közvetlenül egymás után... [Sztolipint] az azonnali haláltól a Szent Vlagyimir Kereszt mentette meg, amely felfogta a golyót... így az elkerülte egyenes irányát a szívbe. Ez a golyó a mellkasüreget érte, a rekeszizmot, a tüdőt és a májat. A második átütötte a bal kézfejet... A színházban hangosan beszélgettek és a lövéseket kevesen hallották, de amikor kiáltások hangzottak fel, valamennyi tekintet Sztolipinre szegeződött és néhány másodpercre mindenki elhallgatott. Pjotr Arkagyjevics mintha nem fogta volna fel azonnal, mi történt. Fejét lehajtotta és ránézett fehér felöltőjére, amely baloldalt a mellkas alatt már átítatódott vérrrel. Lassú, biztos mozdulattal a korlátra helyezte tányérsapkáját és kesztyűjét, kigombolta felöltőjét, és meglátva véráztatta mellényét, legyintett, mintha azt akarná mondani: «Mindennek vége». Azután nehézkesen beleereszkedett a zsöllyébe, és tisztán, érthetően, a körülötte állók számára jól hallhatóan azt mondta: «Boldogság meghalni a Cárért». Meglátván a páholyból kilépő, előretartó Uralkodót, felemelte a kezét és intett, hogy menjen onnan. De az Uralkodó nem mozdult, ott maradt, és Pjotr Arkagyjevics, mindenki szeme láttára megáldotta őt, széles keresztet vetett rá. A merénylő kifelé rohant, lökdösődve utat tört magának, de a bejáratnál útját állták. Nemcsak a fiatalok, hanem az öregek is odaszaladtak és kardlappal, ököllel ütlegelni kezdték. Az első emeleti páholyból valaki kiugrott és a gyilkos mellé esett. Szpiridovics ezredes, aki a szünetben kiment az utcai őrséghez, kihirdette, hogy a tettest letartóztatták, és mindenkit távozásra szólított fel... követtem a gyilkost abba a helyiségbe, ahova bevezették. – Hogyan jutott be a színházba? – kérdeztem. Válaszul elővett egy jegyet a mellényzsebéből. A tizennyolcadik sor egyik első helyére szolt. Megnéztem a színház tervrajzát és a vendéglistát, és a szék számával szemközt ezt a feliratot találtam: Kurlov tábornok utasítására az Ohrana tisztjeinek fenntartva...”

II. Miklós anyjának így számolt be erről az estéről: „... A második szünetben éppen távoztunk a páholyból, mert nagyon meleg volt, amikor olyan zajt hallottunk, mintha leejtettek volna valamit... Jobb oldalt tisztek csoportját... láttam. Mintha vonszoltak volna valakit; a nők sikoltoztak, és pontosan alattam, a zsöllyesorban ott állt Sztolipin. Lassan felénk fordította az arcát és baljával keresztet rajzolt a levegőbe... Mialatt Sztolipint kitámogatták, a páholyunk mögötti folyosón nagy volt a láрма; az emberek meg akarták lincselni a gyilkost. Szomorúan jegyzem meg, hogy a rendőrség kimentette a tömeg karmai közül... Mindamellet elég kíméletlenül bántak vele: két fogát kiverték...”

Másnap megérkezett Kijevbe Sztolipin családja és a híres pétervári sebész, Zeidler doktor, aki páciense felszólítására kereken megmondta, hogy mivel a lövedék szilánkokra hullott szét a testben, lehetetlen eltávolítani. Ráadásul a sebbe fúródott Szent Vlagyimir Kereszt vérmérgezést okozott. Eközben a város templomaiban zúgtak a harangok, ezrek imádkoztak a miniszterelnök felépüléséért. A beteg állapota három napon át nem tűnt reménytelennek: mindvégig eszméleténél volt és beszélt. A negyedik napon, szeptember 5-én hirtelen rosszul lett és este tíz óra körül meghalt. Végrendelkezéséhez híven a Kijevo-Pecszerszkij Barlangkolostor kertjében helyezték örök nyugalomra. 1912-ben szobrot állítottak emlékére Kijevben, melynek talpazatára a Duma-ellenzékhez intézett, azóta közismertté vált mondatát vésték: „Önöknek nagy megrázkódtatásra van szükségük, nekünk pedig Nagy Oroszországra!” (A szobrot néhány évvel később a bolsevikok ledöntötték.) Sztolipin halála után a miniszterelnöki jogkört az uralkodó jelentős korlátok közé szorította, így a további kormányok visszatértek az ingatag irányítás és belső megosztottság végzetes, kitaposott útjára.

*

A Sztolipin-gyilkosság hátterére sosem derült fény. A merénylőt gyanús sietséggel elítélték és kivégezték, mielőtt megbízóit kiadhatta volna. Ezután az uralkodó utasítására – Sztolipin családjának tiltakozása ellenére – lezárták a vizsgálatot. A gyilkos a 24 éves Dmitrij Bogrov (eredeti nevén Mordehaj Gerskovics), tehetős zsidó ingatlankereskedő fia volt. A nagypolgársággal való kapcsolata már egyetemi éveiben a forradalmi eszmék felé sodorta. 1906-tól az Ohrana fizetett besúgójaként tevékenykedett. Számos alkalommal figyelmeztette a titkosrendőrséget készülő merényletekre, a hatóságok bizalmának megnyerése érdekében több társát feladta. A kijevi forradalmi hullám idején a diákok forradalmi tanácsának elnökeként bizonyára jól ismerte a földalatti mozgalmakat és az illegális irodalmat. A végzetes estén magára vállalta a miniszterelnök „védelmét”, azt állítván, hogy – Kuljabko ezredes szavai szerint – le tudja leplezni a merényletre készülő terroristanót – aki nyilvánvalóan nem is létezett. (Az események fényében utólag kísértetiesnek tűnik Sztolipin egyik mondata, amelyben megjósolta saját halálát: „Egy testőr fog megölni engem”.) Belépőjegyet Kurlov tábornok utasítására kapott, így elvegyülhetett a titkosrendőrség tisztjei között. Ennek alapján úgy tűnik, hogy Bogrov mindenkit megtévesztett, a hatóságok pedig tudtukon kívül asszisztáltak a ravaszul kitervelt merényletéhez. Megemlítendő azonban egy különös epizód, amelyről Marija Petrovna, a miniszterelnök lánya számolt be. Állítása szerint 1909-ben valaki eljuttatott hozzá egy információt Kurlov tábornokról. A közlés tartalmát nem ismertette, de számára annyira komolynak és riasztónak tűnt, hogy férjével együtt rögtön Pétervárra utazott, hogy figyelmeztesse apját. Sztolipin nyugodtan reagált: „Igen, Kurlov az egyetlen a miniszterek közül, akit nem az én választásom alapján neveztek ki. Nem áll közel a szívemhez és jól ismerem a magatartását, de úgy tűnik, az utóbbi időben, hogy jobban megismert, lojálisabb lett hozzám.” Nem lehet véletlen, hogy ez az epizód az 1909-es évben történt, amikor megindultak a Sztolipin-ellenes intrikák. Marija Petrovna ugyan nem mondja ki nyí-

tan, leírásából mégis világos, hogy egy, az apja elleni merénylet tervéről szerzett tudomást. Kurlov közismerten a cárné bizalmasa volt, ahogyan a Hvosztovnak a belügyminiszeri székét felajánló Raszputyin is, aki a Kijevbe megérkező Sztolipint megpillantván, így kiáltott fel: „A halál jár a nyomában!”

Az új miniszterelnök, Kokovcov gróf – Sztolipin munkatársa és tisztelője – kevéssel a tragikus esemény után egy cári audiencián döbbenetesen vette tudomásul az uralkodó azon kívánságát, hogy elődjénél kevesebb önállóságot és szerényebb fellépést vár tőle. A cárné pedig nyíltan megmondta, hogy „nem kell túlságosan nagy fontosságot tulajdonítani Sztolipin életművének”, amely halálával mintegy sorsszerűen véget ért. A cárné bizalmas körét olyan, a személyéhez lojális, ám alapvetően befolyásolható és elvakult figurák alkották, akik magukat az orosz monarchia egyedüli megmentőinek tartották és meg voltak győződve arról, hogy a sztolipini reformok – amelyeket teljességükben fel sem tudtak fogni – végül a birodalom pusztulását okozzák. Jól tudták, hogy a cárné legfőbb óhaja beteg fia trónutódlásának biztosítása. Ezért ragaszkodott Raszputyinhoz, aki viszont tisztázatlan kapcsolatban állt a birodalom leggazdagabb zsidó üzletembereinek egy csoportjával: ugyan a sztarec hatalmának tetőpontját 1915 körül érte el, állítólag már 1909-ben beleszólása volt magas kinevezések és kitüntetések ügyeibe. Jó viszonyt ápolt Aron Szimonovicsal, aki házárdjátékon és mindenféle kereskedelmi spekuláción tollasodott meg az orosz–japán háború alatt. Rajta keresztül megismerte Dmitrij Rubinsteint, az Orosz–Francia Bank igazgatóját és főképpen Ignatyij Manusz tőzsdecapát, aki az első világháborúban a Szállítmányozási Társaság elnöke lett, és kikeresztelkedett zsidóként, Raszputyin közbenjárására, államtanácsosi címet vásárolt. Bizonyos, hogy a nemzetközi nagytőkével kapcsolatban álló oroszországi zsidó bankárkörök 1909-re komolyan számításba vették, hogy a keménykezű sztolipini reformpolitika eredményeként az Orosz Birodalom megszilárdíthatja pozícióját, ami természetesen ellentétben állt a birodalmat gyűlölő, korábban említett pénzarisztokrata óriások érdekeivel. Nagy esély volt arra is, hogy ezen az úton haladva Oroszország nem fog részt venni a készülő világháborúban, ami a francia és angol háttérerők terveibe ütközött, valamint egyes német körök számításait is keresztülhúzta volna. Ezen körök egyes, minden változástól irtózó monarchista előkelőségek korlátolt hatalomféltségét – és Raszputyin tudatlanságát – kihasználva, közvetetten felléphettek Sztolipin tevékenysége ellen: talán magának a labilis, ideggyenge, ám a fia és a trón érdekeiért makacsul harcoló cárnénak is sugalmazhattak olyasmit, hogy a monarchia fennmaradása érdekében Sztolipin „feláldozható”. Az akkori belpolitika szereplői közül sokan hajlottak hasonló véleményre. Guckov még húsz évvel a történetek után is azt mondta: „Máig hajlok arra a gondolatra, hogy Sztolipin meggyilkolása mindenképpen magasrangú személyek engedélyével történt.” Sulgin: „Sztolipin titkosrendőr kezétől halt meg az Ohrana legmagasabb rangú vezetőinek közreműködésével.” Természetesen ez a gyilkosság csak egy lépés – ám fontos lépés – volt a birodalom szétzilálása felé vezető úton, akárcsak az alkotmány, később a háború és a cár lemondatása: a terv végül a forradalommal teljesedett ki. Nem kizárt, hogy 1911-re az egész terv készen állt és

csak a gyakorlati végrehajtás maradt hátra. Minthogy az adott helyzetben Sztolipinen kívül nem létezett alkalmas személy a birodalom kormányzására, a cárizmus utolsó hat éve valóban megrázó agónia volt. Egyes felvetések szerint Bogrov tette mögött a szocialista elvtársaihoz való hűség demonstrálásának szándéka állt. A népes Bogrov rokonságot a későbbiekben Lenin felkarolta, amiben nincs semmi különös, hiszen a merénylet óriási szolgálatot tett a bolsevikok ügyének. Egy másik – részletekbe nem menő – verzió „szabadkőműves összeesküvést” gyanít a háttérben. Ami a szabadkőműveséget illeti, az uralkodó felettébb érdeklődött iránta, mivel időről időre névtelen közlések jutottak el hozzá a páholyok veszélyes tevékenységéről. 1906-ban Lambsdorff gróf egy memorandumban részletesen ismertette a monarchiák megdöntésére irányuló „világméretű zsidó-szabadkőműves összeesküvést”, és javasolta egy szövetség létrehozását az „összeesküvés” központja, Franciaország ellen. A cár jóváhagyta ezt, de a Sztolipin-kormány külügyminisztere, Izvolszkij, a későbbiekben nem szorgalmazta. 1907-ben II. Miklós ismét visszatért az ügyre és a pétervári titkosrendőrség főnökétől, Geraszimov tábornoktól érdeklődött, igaz-e, hogy „a forradalmárok és a szabadkőművesek között szoros kapcsolat áll fenn”. Geraszimov tagadta, hogy Oroszországban létezik szabadkőműveség (!), a cár parancsára azonban egy emberét elküldte Párizsba, hogy tájékozódjék a helyzetről; és bár nagy összegeket áldoztak, semmi érdemlegeset nem sikerült kideríteni. Az igazság kedvéért megjegyezzük, hogy Oroszországban a XVIII. század második felétől működött a szabadkőműveség: maga I. Sándor is köztudottan több páholy beavatottja volt, nem is beszélve lengyel nemesekből álló tanácsadóiról. A XX. századra a szabadkőművesek a társadalom valamennyi jelentősebb rétegébe beépültek, még a legősibb orosz családok némelyikében is képviseltették magukat. Sajnálatos, hogy – titkosrendőr létére, ráadásul Sztolipin barátjaként és támogatójaként – Geraszimov tábornoknak ez az ismert tény elkerülte a figyelmét.

Bárhogyan történt is, Sztolipinnek nem voltak illúziói saját halála módját illetően. Már szarotvi kormányzósága idején megpróbálták meggyilkolni, a későbbiekben pedig nyolc-tíz sikertelen merényletet követtek el ellene. „Minden reggel, amikor felébredek, imádkozom, és úgy tekintek az előttem álló napra, mint életem utolsó napjára, és igyekszem teljesíteni valamennyi kötelességemet, tekintetemet már az örökkévalóságra irányítva. Esténként pedig, amikor visszavonulok, azt mondom magamban, hogy hálát kell adnom Istennek, amiért megajándékozott egy újabb nappal. Ez az egyedüli következménye a halálközelség folytonos tudatának, amit meggyőződéseimért fizetségül kapok. És olykor tisztán érzem, hogy eljön majd a nap, amikor a gyilkos szándéka végül beteljesül.” Azt nem tudhatta, hol és mikor éri utol a vég, ezért meghagyta: „Ott temessenek el, ahol meggyilkolnak”.

*

Sztolipin halála minden jóérzésű oroszt mély elkeseredéssel töltött el. Még az aktívan nem politizáló emberek is érezték azt a törést, amiről Rozanov beszélt: „Sztolipin (meggyilkolása) után valami összetört bennem, és megváltozott a viszonyulásom [a zsidókhoz]. Vajon orosz ember meg merete volna ölni valaha is Rothschildot vagy

bármely másik »nagy emberüket«?» Hasonló megrázkódtatásról számol be az újságíró Mensikov: „Meggyilkolták a mi nagy emberünket, a másfél évszázad óta legjobb politikai vezetőnket, és a gyilkos ráadásul zsidó!...” Bogrov zsidó származása azért is váltott ki nagy felháborodást, mert mindenki tudta, hogy Sztolipin távol állt az antiszemitizmustól. Amikor egy alkalommal a belbiztonsági szolgálat aktái között rábukkant egy „nemzetközi zsidó összeesküvésről” szóló iratra, így véleményezte: „Talán van benne logika, de elfogultság is... A kormány részéről ezzel kapcsolatban bármely ellenintézkedés teljességgel megengedhetetlen.” A kijevi merénylet után ezrével menekültek a zsidók a városból: úgy hírelt, olyan pogrom készül, amelyet Bogdan Hmelnyickij kora óta nem látott Ukrajna. A hatóságok több kozák rendfenntartót vontak össze, mint az 1905-ös pétervári lázongások elfojtásakor. Végül azonban semmi sem történt.

Különös, hogy a csodaváró, „szent emberektől” megbabonázott cári udvar nem vette észre, hogy a birodalom Isten által küldött megmentője nem Raszputyin, hanem Sztolipin volt. Ő képviselte a keleti szlávságban megnyilvánuló legpozitívabb kvalitások kvintesszenciáját, és ugyanerre a szintre kívánta emelni népét. Vérének cseppjei egyenesen Jekatyerinburgba vezettek, az ember által elkövethető legborzalmasabb bűn útjára, ahol 1918 nyarán az uralkodó vére hullott.

(SZINOPSZIS, AZAZ RÖVID ÖSSZEFOGLALÓ)

Nehezen álljuk meg – mi, túlélő olvasók –, hogy a nagy (és a hozzánk közel álló) írók utolsó műveiben ne keressünk olyan „szövegen túli” jelentést, titkot, amire ráfoghatnánk: itt már a túlvilág üzen. Hajlamosak vagyunk tehát arra, hogy elhiggyük: a sors nemcsak az életeket, hanem az életműveket is lekerekíti, valamiféle „teljességgé” varázsolja, s így a halálra készülő író nem több és nem más, mint félig tudatos, félig öntudatlan hírhozója olyan tartományoknak, ahonnan „nem tér meg utazó”. Ha szépek is ezek a mitologizált „öszikék”, a valóság többnyire egyszerűbb, természetesebb és éppen ezért megrendítőbb. A halál jövele nemcsak kéretlen, hanem többnyire váratlan is. Hiszen van-e például nagyobb alkotói sorsdráma, mint az, hogy akkor találunk rá arra a műformára (akkor talál ránk az a művészi ötlet), amivel összegezni tudunk mindent, amivel életünk és korunk megajándékoz-megver, amikor már rövidre van szabva az alkotói idő? Amikor sejthetjük, hogy – a búcsúzó Bartók szavaival – alighanem „teli bőrönddel kell elmennünk”...

De magam se állom meg, hogy Szepesi Attila utolsó vers közleményének mottóját (Életünk, 2017. április) ne olvassam el újra meg újra, hogy ne lássak benne mélyebb jelentést, valamit, ami nemcsak a versekre vonatkozik, mintegy kései és szemérmes ars poétikát, hanem egész életére, ide értve a halált is. T. S. Eliottól való az idézet: „Hogy odaérj, ahol vagy, hogy elszabadulj / onnan, ahol nem vagy, olyan úton / kell járnod, ahol nincsen elragadtatás.” Nem akarok terhelni senkit megfejtségi kísérletimmal (odáig, hogy végül már lassan nekikészülődöm a nagy angol költő gigantikus életműve átoltásának, hátha az eredeti segít eligazodni) – továbbfut a szemem a versciklus (Prelúdium és fuga – barbár szonettek) első soraira: „Mesélték, beregszászi ablakunkon be- / bekukucskált a sanda kaszás, de / odébbállt, nem kellett nekik.” Mi ez most? Egy életrajzi versfolyamat alkalmi darabja, afféle rímtelenné torzított Szabó Lőrinc-i Tücsökmű? És előveszem a legelső könyvét, még 1970-ből. Itt van egy? „című” vers. Azzal a kérdéssel kezdődik, amit minden lírikus (és minden ember?) előbb-utóbb feltesz magának: „Ki vagyok én?” És minden válasz önarckép, a fiatalbakknál gyakran habzó vallomás, nagyhangú igénybejelentés. Szepesi Attila nem válaszol, hanem folytatja a sort, a strófát, „ezzel” és „így” beszél magáról: „... Hullámra hullám, / zuhog a hordalékhabos folyó. / Szelek támadnak szelek múltán, / füvek igénykeznek a hó alól.”

Egy élet és egy nagyszabású költői életmű zárójelei ezek az idézetek. Harmincvahány kötet, hetvenöt esztendő. A vers nála nem arra alkalom és eszköz, hogy élményekről számoljon be, hogy eseményeket szedjen rímelő sorokba, vagy hogy vélekedéseit hangoztassa a világ dolgairól, hanem olyan bizonyágtétel, amit általában nem a költőktől, hanem a magányukba zárkózó gondolkodóktól és a szavak helyett

képekkel vagy hangokkal élő művészekről tapasztalunk: az élet helyett a létezésről kell tanúskodni. Nem kimondva, hanem sejtetve, az olvasó érzékenységét is bevonva a közös lelki kalandba. Minél kevesebb legyen tehát a szó, ott találkozzon a vers az olvasóval a csönd határán. Ne tévesszen meg ez a sok Szepesi-vers senkit, se a nyelvbravúrok tömkelege: nála a létezésről való beszéd mindannak a megszólítása, ami nem tud beszélni, ami némaságával provokálja a szemlélőt, a létezés ideiglenes vendégét, az embert. Mik ezek? A természet, a nyomaiban élő múlt, a művészet – ezeket kell úgy a versbe hívni, hogy az emberi létezés alapképletei és a transzcendencia sejtelmei megnyilvánulhassanak. Elég csak egy hivatkozáslistához, Szepesi utalási hálójának vázlatához hozzáfogni: Weöres Sándor, Haydn, Henoch, Gulácsy Lajos, Arany János, Meteora, Hokusai: 21 pillantás a Fudzsiamára, Jakob Böhme, Atlantisz, Hamvas Béla, gombák, Vízöntő kor, Upanishadok, a budavári szobortöredékek, madarak, Önarckép Buddha-szoborral, farsangi maszkok... – ezek mind verstémák, és „mindegyik” úgy beszél a költőről meg rólunk, hogy az olvasás közben be kell járnunk azt az utat, amit a költő titokzatos utalásai kijelölnek. „Jobb így jeltelen megmaradni” – írta le harminc éve az általa vállalt költő szerepről. Az a valaki írta ezt, akinek verseiben a világ merőben jelek halmazza, jeleké, amik jelzésként fordulnak felénk. „... egy semleges képet olyan erővel kell feltölteni, hogy az váratlanul saját belső csöndjébe kényszerítse a szemlélőt és kiváلتsa belőle a megvilágosodás élményét” – írja egy régi három soros japán versről, még a régi (az igazi) Mozdó Világban.

És most? Szepesinél a nagy költői fordulatot nem a halál ihlette, hanem az évtizedek tanulságait harmóniába tisztázó élet. Az „élet” Szepesinél korábban szinte kizárólag prózában „jutott szóhoz”. Drámai tárcanovellákban, emlékkrajzokban a poklos gyermekkor Kárpátalján a világháború végén, családja szétszórátása, a pesti szegénység, a mindennapok túlélési kényszerei, 1956, a természetjárás, az utazások. Most – pár éve – talált rá arra a versformára, amiben összegezni tudta a létezésről felgyűlt tudását mindazzal az emberi tapasztalattal, ami eddig nem kívánczolt versebe. Kitalált egy versformát, amit „barbár szonetteknek” nevezett, (tizennégy soros, rímtelen, gondolatrítmussal rendezett „szövegepipizód”), ahol tehát együtt és egyben az élet és a lét. Az élet képeinek érzéki realitása harmóniában a létezés emberen túli emelkedettségével. Az életmű lényegét összegezi és új poétikai dimenziókba emeli utolsó három barbár szonett-kötete. Egy döbbenetes keménységű nemzeti – és végtelenül személyes hangú – eposz íródik bennük, ezeknek az egymás mellé került, egymásnak válaszoló verseknek a százaiban. És ott vannak, amik még nem jelentek meg. És ott, amik nem készültek el. Ott – hol?

*

Könyvespolcomon évtizedek óta nem leli helyét egy megkövesedett pecsétviasz gomba. Attila szedte föl és adta a kezembe, amikor egy néptelen pilisi hegyoldalban bóklásztunk. Most nyugvóhelyére lel az Sz betűnél. Ott is egy piros borítójú könyv fölött: egy kézirat Szepesi-kötet, amit nekem írt és rajzolt 1983 karácsonyára. Se akkor, se ma nem tudom, mivel szolgáltam rá... Miféle barátság is volt a miénk? Soha már meg nem tudom, csak az biztos, hogy mély, lélekalakító. (Effele szót ő le nem írt volna.) Évekig egy utca két

végén laktunk, ő a „Drégelevár”, én az „Árvavár” sarkán, olykor erre sétáltak Edittel, soha be nem csöngettek... És persze ő adta el nekem mint Múzeum körüti antikvárius a Régi Magyar Költők Tárát – én meg (előbb, előbb!) benyomtam harmadiknak a Nemzeti Sport (nekem mindörökre Népsport) tárcaversenyén, második Esterházy... Dolgoztunk többször is ugyanegy munkahelyen; dolgozott gépirónő édesanyámmal ugyanannál a lapnál a New York palotában (még mostanában is Iluskának nevezi, azaz: nevezte, ha szóba kerül, -t)... Megjártuk Csiksomlyót... Az utolsó magyar költő volt, aki csak a kézírásban hitt, s aki minden ünnepen üdvözlőlapot küldött, beszédes képekkel – nekem a radstadti és gölnicbányai származékának – Trencsén, Nagytótlak, Köpcseny, Vargyas, Nagyszében régi fotográfiájával; a zeykfalvai templomhoz kis jegyzet a katolikustól a protestánsnak: „ezt nem oroztátok el”... És eszembe jut: „Olvassunk Szepesi Attilát. És emeljük meg kalapunkat a Nagy Csönd előtt” – ezt bizony Esterházy Péter írta, igaz, hogy ezer évvel ezelőtt... amikor még mindenki ugyanúgy, majdnem...; De a felszólítás ebben a most ránkzuhant és végleges csöndben, most lett igazán érvényes... Utolsó találkozásunk a „moszkván”, szeptember végén, még nyíltak a völgyben, valami piacról jött, nézegette a zöldségeket, volt egy mozdulata: bal keze hüvelyk és középső ujjával megigazította a szemüvegét, aztán ugyanezzel a csöndes lendülettel végigsimított a szakállán... Karcsi Bátyó – mindig így kezdte a levelét, most is valamikor március elején, hogy a hónap utolsó napján...

jöttek előre, botolva a kordiba, s a dala pojkács,
 nydnyujla fitapostás, levár-zivá launha ledundék,
 kancsi babócsa zöldbe-fehébe fülig bagyulálva,
 csak jönnögettek, amíg egy-két szigoni hecsuszó és
 köd borította szemük, vibrálva lilába-fehébe...
 Most beddel zora így állt: jobb kápostka Band, bal
 jékhöz Peter, s közhír két szigoni ör: Horváth és Har-
 sányi - ki mit itt volna göcögni a pályán?
 Fut Vöri, csont mussitál, elomolna a fíber a datyán,
 míg a Kardla fardla dühödt-harsányan előbe
 fünge ritéz Harsányi, ki közzelbörna utóda,
 s paltra hirtre el a Fradi-utbat két debi-déleg
 lila-fehér hős, laseti-levante, tillei-Atti
 szontornal csizzolója s környuzacsis telitője...
 S halfor! Póth András, pass és gól tika-Andója:
 negyvansól a seabit ki a vünlibe vágta segyetlen;
 hogy zanyitott a Zapus, majd dől el a laszi relettől,
 mint rit a földre levág-leleper szigoniam az orván.
 S fűnbost-húva ki megirratott zöl zöld nyuszipistát:
 Vörös Ernő, a délceg, a sárga lapot ki leggyintve

Költés a század végén

itt éltem fiatalosra és vacogva
személtől szemelgettem szavaim
az idét néztem valakiben át
és éjszakaként hallgattam zenét
még tudtam hogy a fés bitneműs
s a Szaturnusz-osillag féme a blom

papira-gömpörtelt vibráló gyehalcing
ha szelgve is jó volt játszani
futó napokkal szavat légi
veivel magusba-soppantó
arcokkal - hitem mind a magaménál
s hogy zenében is hallós évet

hog szelit valami az éjszakaából
arbi aralan nérem beszél
elmondja általam mit zené más
nem fűrés hangadt alkimistaként
magát titokban összeadva
kület szavattal mit régi földiansós

EGY UTAMARO-KÉPRE

hűlt kemény ömög botlis
varjúszarvok feltögnar
arcon át apadt medelvar
tűi söröz hánytarognar

•
Ez a fiú ül a völgyben
szanaga lesi őrids
rét a lombon hullám-ömög
habok mélyen lombzúgás

•
honnam jöbél hova indulsz
és a kővet kérdezi
emberállat földre-görbed
szenteszóra maradjai

•
múltból válna elevenné
szellemené gyilana
de csak zúg a lomb a szélben
fuvoldán az éjszaka

FÁBIÁN LÁSZLÓ

A harangok a temetőbe mentek

UTÓZÖNGÉK SZEPESI ATTILÁHOZ

Messziről, gyakorta a múlt mélyéről szólt az a harang, amelyet most a temetőjébe kísértünk, hangja finoman búgó basszus volt, időnként mintha valami fintorgó jokulátor sípja késlekedett volna benne. *Csendet-kereső mondatokat* suttogott, vagy inkább borongott *mint tudatlan-bölcs gyermekdadogás*. Ekként zsolozsmázott a *költő a század végén*, majd két évtizedet még az új évezredben is. Szepesi Attilát idézgetem – számos dedikált kötete közül az 1985-ös *Harangtemető* csitítgató, halk kondulásait. Mögülik, akár írásainak minden gondosan válogatott szava mögül köpcös alakját, a föllengzős minősítés úgy mondatná: mestere volt a szónak, de hát mi egyéb lehet egy igazi költő? Róla mégis hangsúlyosan leírandó: úgyszólván vadászta a mai nyelvből kikopó szavakat, műgonddal elevenített föl feledésbe merült kifejezéseket, tájaink hangulatát idézte egy-egy jellegzetes, beszédes szóalakkal. Valójában mestere volt a dalnak is: ritmus és hangfestés, elegáns staccatói, játékos pizzicatói – úgy tetszik – ujjbegyében lüktettek. A hangok mögül tömény cigarettafüst bodrozódik, kacsaringóiból elő-előbukkan az egyszerre játékos és majdnem-komor kobold-arc – vékony szakállal, vastag-lencsésű ókuláréval. (*arcom arcomba hökken* – miként ő mondaná.) Volt benne valami manószzerű, vagy inkább olyasféle, ami kedvelt és becsült figuráira, az igazságot mindig kimondó csörgősipkásokra emlékeztetett, olykor a legfőbb Úr kételkedő *árnyékának* (az ő szava) tetszett.

*

Hatvanadik születésnapomon Gerzson Pál festőbarátunkkal köszöntöttek. Közös ajándékot hoztak: *Hatvan gomba* – állt a cím a papírlap élén, az ajánlás nekem szólt. Attila kézírásával a szonett gomba alakúra formálva, de még vonallal is kiemelve kalapja, törzse, tönkje, Pali pedig színes akvarell-foltokkal idézte erdők, berkek, lejtők olykor gazdag terítékét: kövargánya, trombitagomba, pereszke, trifla (szarvasgomba), róka-, őzláb-, laska-, géva-, szegfűgomba, pöfeteg, tinóru, szömörccsög, galócák, törzsökgomba, kucsma-, tövisalja-, tölcsér-, ániszgomba, kerti csiperke. Ez igencsak csábító zsákmány lenne – még ha megoszlik is évszakok szerint. Évek és gombászásaink során szinte mindegyiket fölleltük (szarvasgomba helyett csupán az enyhén mérgező ál-triflát!), de még rajtuk kívül hányfélé! Természetesen tudtunk gombászni akkor is, amikor lelőhelyeink kimerültek (nem volt éppen szezon, eső vagy meleg hiányzott), elméletben folytattuk kedvenc időtöltésünket. Attila is, én is gyűjtöttem a gombahatározókat, érdemeik szerint értékeltük őket. Nagy becsben tartotta – joggal – Veres Magda irodalmilag ugyancsak értékelhető erdélyi gombáskönyvét (remek ételrecepteket is kínál), amely egy ideig engem boldogított (amíg be nem szereztem és

vissza nem adhattam). Gerzson Pali úgy kapcsolódott a mi szenvedélyünkhöz, hogy egyik fivére – tudósként – nagyszerű gombaatlazt jegyez, jeles darabját mindkettőnk „szakkönyvtárának”. Egységes álláspontunk szerint a grafikailag illusztrált ismertetőök használhatóbbak, mint a fényképek, ámbár az alapos Kalmár-Makarát sosem melőztük volna.

Egyébiránt a *Hatvan gomba* nem akármilyen szonett. Attila ismerte vonzalmamat a kötött formákhoz, különlegességet, ezúttal költői csemegét hozott a jubilánsnak: a szonett könnyed leoninusokból épült. Hajaznak rá Gerzson csinos valőrjei. A két mester szívemnek máig kedves (bekeretezve lóg falamon) mesterművel ünnepelt.

Gombátlan gombászásaink felejthetetlen epizódjaképpen.

*

Sosem irigykedtünk egymás sikereire erdőn, mezőn; bízva kipróbált gomba-tapasztalatainkban, fölhívtuk a másik figyelmét esetlegesen ismeretlen vagy kevésbé ismert ízletes fajokra. Igazándiból Attila ismertetett meg a szürke/fekete csoportos (ál-?) pereszkevel, mi több, egyik gazdag lelőhelyével az Óbudai szigeten. Azt hiszem, én remek lilatönkü pereszke-forrással viszonyozhattam. Alkalmunk bőséggel akadt az egyeztetésre, számtalanszor róttuk a hegyvidéket, síkföldet egyaránt *május zöld molljától* akár derekig – ahogyan erdő *fekete-aranyán Scholz Erik bóklászott gombák után*. Noha valóban nem irigykedtünk, viszont szívesen büszkélkedtünk, néha telefonon csak, zsákmányainkkal.

Mégis, azt kell mondanom, olykor mindössze apropó volt a gyűjtés (egyébként is megkülönböztettük a gombászást és a gombaszedést – az utóbbit szigorúan a beszerzésre, a fogyasztásra redukálva), díszlet a hegy, az erdő, a rét; politikai, művészeti, ha tetszik, filozófiai közeletet éltünk ott a szó lelki értelmében vett szabadban, azaz: ahol gondtalanul föllélegeztünk, és szabadjára eresztettük fullánkös nyelvünket, iróniánkat. Szepesi ugyan nem kedvelte az elméleteket (az 'immanenciát' kizárólag gúnyba forgatva tudta kimondani), az elmélkedést annál inkább. Elmélkedéseink olykor pimasz módon laposak, máskor emelkedettebbek, netán szárnyalóak lehetnek. Fölöttébb jól esett kiadni magunkból indulatunkat egy-egy mérges gomba láttán, készséggel dolgoztuk föl elméletben remek pörköltté, paprikássá ellenszenves diktátoroknak, politikusoknak, pártunknak és kormányunknak – ahogy akkoriban fogalmaztak lihegő hatalmasok és komornyikjaik, de akár tőlük megszabadulva, újaknak kiszolgáltatva szintén ráleltünk lehetséges vendégeinkre – galócákból, susulykákból, döggombákból kreált fogásainkhoz. Vetélkedtünk, ki tud újabb és újabb jelölteket citálni. Elméletben „ínyencségekkel” fölszámoltunk türranniákat, megdöntöttünk magabiztos rezsimeket, demokráciákat, más „bohócbandákat”.

Emelkedettebbek, alkalmasint szárnyalóbbak voltak, mivel a művészet, az irodalom komolyabb (esetenként fenséges) dolog, eszmefuttatásaink ezekből a tartományokból. A legszigorúbb kritikák, elvetések sem hozták elő belőlünk ilyen esetekben a gonosz séfet – legföllebb valami szerény alla carte-tal. Úgy vélekedtünk, egy-egy

dicstelen, hanyag vagy tehetségtelen mű után kijárna legalább a klasszikus hascsikarás. És vihogtunk, mint a féktelen sihederek egymás fölszabadító/lazító (lázító? nem állhatom meg a szójátékot) társaságában.

Mindennek korántsem mond ellent, hogy föltétlenül becsülte mind idősebb, mind fiatalabb pályatársai teljesítményét (az elődökről most nem szólva), versekkel, ajánlásokkal, ismertetőikkel bizonyította. (Neki köszönhetem háromrészes bölcséleti esszéim érzékeny méltatását, ha szabad tetőznöm eddigi szubjektivitásomat, elfogultságomat.)

*

Na igen, a művészet. Időről időre meghökkentem, mennyire tájékozott a modern képzőművészetben, emlékeztem, hogy rajztanárként végzett a Pedagógiai Főiskolán, tudtam róla, hogy maga is próbálkozott festéssel, grafikával (miként én szintén), és hogy rendszeres kiállítás látogató. Első alkalommal, amikor magammal vittem Zseny-nyébe (némi büszkeséggel hajtogatta, hogy nem ismeri az autómárkákat, az enyémet, a kis Opelomat sem), bemutattam Scholz Erik barátomnak, akivel nyomban szót értett. Már hogyné, hiszen Erik hasonlóképpen szorgos erdőjáró és gombász volt. Helyet is kapott, még hozzá négy sort a *Képirók dicsérete* arcképcsarnokában, ahogyan főntebb már citáltam is. Ugyanakkor átvittem szomszédaimhoz: a Lessenyei Márta-Kiss Sándor házaspárhoz. Sanyival ugyancsak megtalálták a hangot: az erdélyi szobrász és a kárpátaljai költő sorsközössége nyilvánvaló volt a különbség ellenére. A nagy pezsgőzés-borozás közepette harsány esztétikai vita folyt; inkább harsány, mint nívós. A szeszfok növekedésével az érvek mind vékonyabbak lettek, amikor pedig Sanyi kijelentette: „a művészet embernek ember által való ábrázolása”, némi malíciával zártam le: vagy fordítva. Ekként a vita okafogyottá vált, vagy inkább röhejbe (és alkoholba) fulladt. Másnap reggel Sándor egy véka almával kopogtatott be: „jó lesz ez neked, Attila, sok a gyermek”. „Gyermek” – így használta.

Összehoztam Zsenyében Polgár Csabával szintén; kiderült, régről ismerik egymást: boldogult úrfi korukból.

És hát – szokásunkhoz híven – róttuk az erdőt, a gombában mindig gazdag Farkaserdőt, lelkendeztünk a különféle tinóruknak, a varas-zöld galambgombáknak, de még az üde piruló galócáknak is. Műgonddal válogattuk a gyűjtésre alkalmas korallgombákat, megkutattunk minden földtúrát, hátha hagyott a vaddisznó nekünk némi szarvasgombát. Naná, hogy nem; dehogyan bosszankodtunk: mindketten a vaddisznónak drukkoltunk. Én viszont mindig előbb akadtam zöld ánízsgombára, mivel Attila erős dohányos volt, csak közvetlen közletről érezte jellegzetes illatát. (Apropó baráti csipkelődésre.) Persze, megcsodáltunk minden szépséges taplót, apró virágokat, rejtőzködő lepkéket, Bóralmát ettünk egy általam jól ismert fáról, beszélgettünk Braque-ról, Gris-ról, a kubizmus szolid mestereiről; egyetértettünk: ők mindkettőnk ízlését csiszolták. Kerestük Scholz Erik festett fáit, amiket – elmondása szerint – a kézjegyével ellátva szolgáltatott vissza az erdőnek, de nem akadtunk rájuk. *Végül a*

Életünk-est Szepesi Attilával Kőszegen, 2002

vadon őszi maszka lett – sommázta versében Attila.

*

Kivittem a cicellei temetőbe, megmutogattam őseim sírját, és – természetesen – az Árpád-kori templomot; mindebből aztán *Zsennye* címmel nekem ajánlott vers lett. Megérintette itt is a talajból fölsóhajtozó múlt, bennem pedig megérezte remegéseit, misztikus szentségét:

*Kavicsok hánykolódnak
a rétek mélyiben.
Mind holt vitézek arca:
vak és emléktelen.*

*Falakat, zsúptetőket
benő a zöld moha...
Cicelle jár az éjben,
regés Cecília.*

Biztosan tudom, jelenléte mindig a múltban körvonalazódott: *külön-időben*. Tudta viselni a múltat. A jövőt, ha említette, a jelen nehezen szenvedhető negatívumainak sűrítményeként, *fekete álmok üledékeként* revelálta; pontosan és világosan látva a jövőre apelláló ideológiák sandaságait. (Ó, a dicső bolsevizmus hagyatéka!) Nagy versei, próféciai Füst Milán, Weöres Sándor, Nagy László, Juhász Ferenc magaslatairól

lajstromozzák a mában csírázó és eljövendő megpróbáltatásokat, ítéletidőket: a Kálijuga reménytelenségét. Még ha lelkünkbe írtuk is Jorge Manrique figyelmeztetését, hogy ti. *cualquiera tiempo pasado fue mejor* (minden elmúlt kor jobb volt), még ha tisztában vagyunk is a fénytöréssel, a romlás, az értékek elsekélyesedése, a normák kifacsarodása nyomán *a remény elhomályosul*. Szorongás és rettenet veszi birtokába a világot *a Paradicsomkert hűlt díszletei közt*. Így, halála közeléből, úgy gondolom, egész életében (gyerekkorát föltétlenül ideértve) folytonosan a nietzschei irdatlannal küzdött, költészetének alapvető tragizmusa ennek fölértéséből származik. Balladás sűrítéssel, plasztikus képiséggel vall erről *Nietzsche madarai* című versében:

*Szelet kavarnak
dögevő varjak...*

*ellened
zúdul a borongó
sorsodra-keringő
fekete sereg.*

A verseiben gyakorta szereplő varjak szinte kivétel nélkül fenyegetést jelentenek: romlást, pusztulást hozó metaforákként kárognak. Sajátos módon, ennek a költészetnek még a metafizikája is következetesen képi, metaforái az effektív léthatáron billegtetik a transzcendenciát. Nem volt nietzscheánus; szemléletéből inkább körültekintő panteizmus-féle sejlett.

*

Nyilvánvalóan észlelnie kellett a „létező szocializmus” bukása után, hogy a változás mekkora zavarokat okozott a fejekben (a szívekben nem különben), és hogy többségükben a hirtelen nőtt polgárok könnyedén – Nietzsche szavaival – *megszabadultak a lelkiismeret minden ingerlékenységétől*. Az erkölcsi normákat semlegesítették a politikai normák (vagy csupán hisztériák), a morállal olyan szoros közösséget tartó intuíciók, mint a művészetek, elvesztették jelentőségüket vagy szimpla affirmációvá formálódtak, talán (és még csak ez sem biztos) más előjellel, mint a pártállam legitimációs szolgálatában. Azok a moralisták, akik Szepesi Attilával egyetemben érzékelték az „új” azonnali züllését, gyors lefáradását, ha nem is zuhantak szálíg letargiába, egyre rosszabb közérzettel figyelték a dolgok alakulását. Azt hiszem, Attila esetében hányattatott élete nagy traumáit idézték meg az értékrend látványos, noha korántsem pozitív változásai, fölerősítették tragizmusra mindig hajlamos gondolkodását. A politikai-közéleti deklamálástól a Kádár-időkben megmentette még Beregszászon megalapozott undora a bolsevizmustól, a fordulat után pedig biztos ízlése, alapos műveltsége. Elképzelhetetlen lett volna bármiféle párt-bárd szerepkörében.

Ugyanakkor nagy versei (*Költő a század végén, Terentius Kolkhidis bizánci költő strófáiból, Danse Macabre, A kilencvenes évek, Patkányország, Zsoltár az idők végétől* – csupán példaképpen sorolva) tanúsítják, milyen mélységekig érintette meg a világ, az ember sorsa – történelme reménytelen sodrásában. Elmélázom, egykor majd akad valami naiv kíváncsiskodó, aki lélekből próbálja megközelíteni az elmúlt fél századot, és beleakad ezekben a költeményekben. Lesz min elmerengnie, bőséggel elemezni valója. Át kell majd látnia, mit jelentett nekünk a találkozás Hamvas Béla számunkra ugyan megkésett, mégis fölszabadító világmagyarázatával, Weöres Sándor szuverén költészetével, példaadó művészi magatartásával, hogy csak ezt a két kivételes életművet emeljem ki – Szepesi meghatározó tájékozódásaképpen. Weöres mindkettőnk személyes élménye is volt, ahogyan Lossonczy Tamás, a magányba kényszerített festő; hozzá én vittem el Attilát, miképpen Gerzsonra, Csík Istvánra szintén fölhívtam figyelmét, találkozásaikból barátság lett. Összehoztunk egy asztaltársaságot az óbudai Vidocq vendéglőben; ellátogatott ide Markovics Ferenc fotográfus, Polgár Csaba textiles és festőművész, Csík István festő. Programunk általában afféle „szabad beszélgetés” volt (kölsönözöm kezdő iskoláskorunk tantárgyának címét), politika, művészet és művészeti élet, sport, de bármi egyéb lehetett a finom vacsora és a jó bor vagy sör kíséretében; mind-mind garancia a remek hangulatra, színvonalas eszmecsere. Sajnos, rövid életűnek bizonyult társaságunk: előbb Polgár Csaba, most Szepesi Attila vált ki – végérvényesen, jöllehet, inkább a bővítést terveztük. Így lett

*Üres a színpad. Reflektorok.
Se igézettek, se igézők...*

*

Nem véletlenül idéztem, csakugyan *üres a színpad* nélküle. Nem a „hivatalos” (létezik ilyen?) irodalmi élet cirkuszporondjáról beszélek, hanem arról, amelyet a magyar líra igazi szcénái is nemesítettek mindvégre ígéretes (és tisztelhető; ez sem akármilyen szempont!) világszínpaddá. Tudjuk, ennek a színpadnak ismert kellékei a szélmalomok, amik megbízható források szerint könnyen sárkányoknak nézhetők. Az ácsolat alatt viszont patkányok lapulnak, miként Szepesi Attila is vizionálta. A költő tehát tud a patkányokról, ám a szélmalomokkal viaskodik. Attila tisztában volt a helyzet groteszkumával, nem hiába emlegette annyiszor a csörgősipkát. *Kapuk és vendégek* című sziporkázó gyűjteményében van egy nosztalgikus ízű esszécskéje az udvari bolondokról is. (Ezúttal az *is-t* az egész gyűjteményt belengő nosztalgia indokolja.) Mint minden műve: verses és prózai egyaránt, direktebb-indirektebb módon az etikumról, a tisztos magatartás vállalható formáiról szólnak. Már-már kozmikus hiányérzetet sugallnak. Hiányérzetet, mivel – lám – tudott eredményes formákról.

Ránk, most aztán végképp ránk testálta a hiányérzetet, én azonban semmi esetre sem fogadnám el, ha *egy ablak tükrén lecsorgó arc* maradna...

Szepesi Attila (1942–2017)